

TEZA URUS NADLIWIECKI

Zabytki i pamiątki przeszłości
na obszarze Stowarzyszenia
- Lokalnej Grupy Działania
„Bądźmy Razem”

Węgrów 2019

MAZOWIECKI
WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR
ZABYTKÓW

Publikacja opracowana przez Stowarzyszenie - Lokalną Grupę Działania - „Bądźmy Razem” została dofinansowana ze środków Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 2019 w ramach zadania publicznego „Społeczna ochrona kulturowego dziedzictwa Mazowsza przez wspieranie i opiekę nad tym dziedzictwem oraz promocję i upowszechnianie wiedzy o zabytkach z terenu województwa mazowieckiego”

TEZA URUS NADLIWIECKI

Zabytki i pamiątki przeszłości na obszarze Stowarzyszenia
- Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”

Węgrów 2019

Publikacja opracowana przez Stowarzyszenie - Lokalną Grupę Działania – „Bądźmy Razem” została dofinansowana ze środków Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 2019 w ramach zadania publicznego „Społeczna ochrona kulturowego dziedzictwa Mazowsza przez wspieranie i opiekę nad tym dziedzictwem oraz promocję i upowszechnianie wiedzy o zabytkach z terenu województwa mazowieckiego”

Tekst:

**Małgorzata Lipka-Chudzik, Monika Maliszewska-Lis,
Roman Postek, Paulina Sulich, Małgorzata Szeja**

W publikacji wykorzystano fragmenty pracy licencjackiej
**Pauliny Sulich „Walory kulturowe powiatu węgrowskiego
i sposoby ich wykorzystania w turystyce”** napisanej pod kierunkiem
dr Piotra Kociszewskiego w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej
i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017
oraz przewodników: **Romana Postka "Węgrów... daj się oczarować"**
(wyd. nakładem Miasta Węgrowska) i **"Dorzecze Bugu i Liwca" pod red. Artura Lisa**
(wyd. nakładem Stowarzyszenia Artystycznego Makata).

Ilustracja na pierwszej stronie okładki oraz na s. 12, 14:

Grażyna Grabowska

Redakcja:

Małgorzata Szeja

Konsultacja merytoryczna publikacji:

Roman Postek

Wydawca:

Stowarzyszenie - Lokalna Grupa Działania „Bądźmy Razem”
07-100 Węgrów, ul. Piłsudskiego 23
www.lgdbadzmyrazem.pl
lgdbadzmyrazem@gmail.com
tel. 22 300 14 55

Partner:

Miejski i Gminny Ośrodek Kultury w Łochowie

Opracowanie graficzne, skład, łamanie tekstu:

Katarzyna Puciłowska

Druk:

Soprint.it

ISBN: 978-83-955597-2-3

Egzemplarz bezpłatny

SPIIS TREŚCI

7	Od Wydawcy
8	Charakterystyka obszaru Stowarzyszenia – Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”
9	Przeszłość obszaru Stowarzyszenia – Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”
13	Obiekty o wartości zabytkowej na obszarze Stowarzyszenia – Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”
15	Gmina Bielany
15	• Patrykozy – pałac i pozostałości parku
17	• Rozbity Kamień – barokowy kościół drewniany z XVIII w. – Regionalny Ośrodek Kultury
18	• Sikory – siedlisko z XIX w.
19	Gmina Grębków
19	• Grębków – kościół parafialny pw. św. Bartłomieja
21	• Gałki – zespół dworski z II poł. XIX w.
22	• Grodzisk – wczesnośredniowieczne grodzisko
23	• Kopcie – brama cmentarna z XIX w.
24	• Proszew – dwór z XIX w. i park na skarpie nadrzecznej
25	• Sucha – Dwór z 1743 r. w Muzeum Architektury Drewnianej Regionu Siedleckiego; karczma plebańska z ok. 1900 r.; dzwonnica z Miedznej; plebania z Grębkowa z ok. 1900 r.
28	• Żarnówka – młyn wodny z II poł. XIX w.
29	Gmina Korytnica
29	• Korytnica – murowany dwór z II poł. XIX w.; kościół św. Wawrzyńca z XIX w.
32	• Paplin – drewniany dwór z XVIII w.

33

- Pniewnik – kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela (1925 – 1927)

34

- Turna – murowany pałac z 1886 r.

35

Gmina Liw

35

- Liw – zamek z XV w.; kościół św. Leonarda (1905 – 1907); drewniana zabudowa wsi

39

- Jarnice – kościół pw. św. Jakuba (XVIII w.)

40

- Jartypory – dworek (XIX w.)

41

- Ruchna – pozostałości zespołu pałacowo-parkowego z końca XIX w.

42

- Starawieś – kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła (XIX w.); zespół pałacowy (XVII – XIX w.)

45

- Wyszków nad Liwcem – kościół pw. Podwyższenia Krzyża (XVIII w.); kapliczki przydrożne (XVIII w.)

49

Gmina Łochów

49

- Łochów – dworzec kolejowy; dwór z XIX w. (Pałac Łochów); drewniany kościół Miłosierdzia Bożego z 1932 r.

53

- Baczki – drewniany dwór z XVIII w.; murowany lamus z XVII w.

55

- Barchów – ruiny klasycystycznego dworku z połowy XIX w.

56

- Kaliska – willa z 1904 r. – Mazowieckie Centrum Edukacji Ekologicznej im. Heleny i Ignacego Jana Paderewskich

57

- Kamionna – dwór z połowy XIX w.; kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (1904 – 1909)

60

- Szumin – Dom Hansenów

61

Gmina Miedzna

61

- Miedzna – kościół w Miedznie (1887 - 1893); obraz Matki Bożej Miedzeńskiej (przełom XVII i XVIII w.); późnobarokowa Kaplica Objawień (przełom XVIII i XIX w.); ruiny dworu warownego (XVII w.); karczma (II połowa XVIII w.); dworek (rządcówka) z II poł. XIX w.; budynek Urzędu Gminy (1925 - 1926)

68

- Międzyłесь – kapliczka (XVII w.)

69

- Wrotnów – ruiny dworku (XIX w. – I poł. XX w.)

70

Gmina Sadowne

70

- Sadowne – kościół pw. św. Jana Chrzciciela (1906 – 1909); plebania (I poł. XIX w.)

72

- Krupińskie – młyn (XIX w.); kuźnia

74

- Morzyczyn Włociański – komora celna (przed 1809 r.); karawaka (1941 r.)

76

- Płatkownica – młyn z początku XX w.

77

- Sójkówek – cmentarz ewangelicko-augsburski (XIX – XX w.)

78

- Szynkarzyczna – karawaka – 1855 (?)

79

- Zalesie – figura św. Jana Nepomucena (II poł. XVIII w.)

80

Gmina Stoczek

80

- Stoczek – kościół parafialny św. Stanisława Biskupa Męczennika (1895 – 1897); rzymskokatolicki cmentarz parafialny; cmentarz żydowski (kirkut) z XIX – XX w.

85

- Huta Gruszczyno – pomnik poświęcony Józefowi Piłsudskiemu i Legionom Polskim (1938 r.)

86

- Stare Lipki – architektura drewniana (XIX – XX w.); budynki gospodarcze (XIX – XX w.)

89

- Zgrzebichy – architektura drewniana (I poł. XX w.)

91

Węgrów

91

- Węgrów – bazylika mniejsza pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny; freski Michała Anioła Palloniego w węgrowskiej bazylice; Lustro Twardowskiego w węgrowskiej bazylice; zespół poreformacki; cmentarz rzymskokatolicki; Dom Gdański; kolegium księży komunistów; kościół ewangelicki pw. Świętej Trójcy; cmentarz ewangelicki; ewangelicki kościół parafialny z 1679 r., obecnie kaplica cmentarna; Dom Lipki – dawna drukarnia ariańska (XVI w.); cmentarz żydowski (XVIII – XX w.) – lapidarium; dom rabina (lata 30. XX w.); pomnik na grobie powstańców z 1863 r.

106

Gmina Wierzbno

106

- Wierzbno – kościół rzymskokatolicki pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła (XVII- XIX w.)

108	• Czerwona Liwska - kościół rzymskokatolicki pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika
109	• Janówek – zespół dworski (połowa XIX w.)
110	• Ossówno – pozostałości założenia dworskiego (XVI – XVIII w.) i zabytkowa kapliczka (XIX/XX w.)
111	Walory kulturowe obszaru Stowarzyszenia - Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”
117	Spis literatury
120	Spis źródeł internetowych
121	Informacja o źródłach fotografii
122	Objaśnienie niektórych terminów architektonicznych
126	Indeks miejscowości
128	O projekcie „Tezaurus nadliwiecki”
129	Stowarzyszenie - LGD „Bądźmy Razem”

OD WYDAWCY

Oddajemy w ręce Czytelników katalog zabytków i obiektów o wartości historycznej, kulturowej i społecznej na obszarze Stowarzyszenia – Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”, który powstał dzięki realizacji projektu „Tezaurus Nadliwiecki” dofinansowanego przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 2019. Celem działań projektowych i niniejszego wydawnictwa jest popularyzacja wiedzy o zabytkach oraz kształtowanie społecznej odpowiedzialności za dziedzictwo poprzez opiekę nad pamiątkami przeszłości.

Katalog jest wynikiem pracy nie tylko zespołu autorsko-redaktorskiego, ale też osób prywatnych i instytucji, które odpowiedziały na inicjatywę Stowarzyszenia, by mieszkańcy sami zaproponowali, jakie obiekty powinny do niego trafić, a którym składamy serdeczne podziękowania za ich wkład w to przedsięwzięcie.

Zawartość katalogu uporządkowana jest w układzie alfabetycznym gmin i miejscowości w ich obrębie. Przy opisach obiektu uwzględniliśmy podstawowe informacje o lokalizacji (adres, położenie względem większych miejscowości i dróg), czasem również - dane do kontaktu.

Aby dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców, przygotowaliśmy zarówno tradycyjną, papierową wersję publikacji, jak też wersję elektroniczną z możliwością pobrania ze strony internetowej wydawcy www.lgdbadzmyrazem.pl, ze strony naszego partnera projektowego Miejskiego i Gminnego Ośrodka Kultury w Łochowie www.lochow.naszgok.pl oraz ze stron gmin członkowskich LGD „Bądźmy Razem”. Obie wersje katalogu są nieodpłatne. Wydana przez nas książka trafiła też do urzędów gmin i bibliotek na naszym terenie, jak też do instytucji kultury, PTTK, gospodarstw agroturystycznych itp.

Wierzmy, że nasza wspólna praca, której efekt trzymają Państwo w rękach, przyczyni się do wzrostu zainteresowania lokalnym dziedzictwem i troski o nie oraz zachęci zarówno mieszkańców, jak też gości, do spędzenia wolnego czasu w bliskości historycznych pamiątek i przyrody naszej małej ojczyzny. Wszystko to stanowi skarb odziedziczony po naszych poprzednikach, który chcemy przekazać następnym pokoleniom.

Małgorzata Szeja

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU STOWARZYSZENIA – LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „BĄDŹMY RAZEM”

Obszar działania Stowarzyszenia-Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem” tworzy dziesięć sąsiadujących ze sobą gmin powiatu węgrowskiego: **Łochów, Stoczek, Korytnica, Liw, Miedzna, Wierzbno, Grębków, Sadowne, Miasto Węgrów** oraz jedna gmina z powiatu sokołowskiego: **Bielany**. Jego powierzchnia to 133 083 ha, na których leży **270 miejscowości**. Łączna liczba ludności zamieszkującej ten obszar wynosi nieco ponad **71 tys. osób**. Największą gminą członkowską jest gmina Łochów, której powierzchnia wynosi 196 km² (ponad 16% obszaru powiatu), natomiast najmniejsza to gmina miejska Węgrów mająca powierzchnię 36 km² (czyli niecałe 3% całego terenu LGD). Najmniejszą spośród gmin wiejskich jest Wierzbno i zajmuje 103 km².

Zgodnie z fizycznogeograficzną regionalizacją Polski obszar ten znajduje się w obrębie dwóch makroregionów: Niziny Środkowomazowieckiej i Niziny Południowopodlaskiej. Nizina Środkowomazowiecka składa się między innymi z Równiny Wołomińskiej i Doliny Dolnego Bugu, które w części

należą do powiatu węgrowskiego.

Mezoregiony wchodzące w skład makroregionu Niziny Południowopodlaskiej, które należą do terenów LGD „Bądźmy Razem” to Wysoczyzna Kałużyńska, Obniżenie Węgrowskie, a także część Wysoczyzny Siedleckiej.

PRZESZŁOŚĆ OBSZARU LGD „BĄDŹMY RAZEM”

W skład Stowarzyszenia – Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem” wchodzi wszystkie gminy powiatu węgrowskiego i Gmina Bielany w powiecie sokołowskim. Powiat węgrowski obejmuje obszary **włączone w X wieku do państwa Polan**, położone przy jego granicy wschodniej wyznaczonej wówczas przez rzeki Liwiec i Bug. Przez stulecia przenikało się tu osadnictwo różnych narodowości, o różnych religiach i kulturach, dzięki czemu lokalna historia jest ciekawa, bogata, ale też niejednokrotnie zawiła.

Przypuszczalnie Liwiec po raz pierwszy stał się granicą państwową w 1047 r., kiedy to Kazimierz Odnowiciel wypłacił się ruskiemu księciu Jarosławowi Mądrym za pomoc w pokonaniu zbuntowanego Mazowsza, odstępując mu Podlasie. Nazwa „Podlasie” oznacza ziemię leżącą w pobliżu Lachów, czyli Polaków. Następcy Odnowiciela nie zrezygnowali z pretensji do Podlasia, czego efektem był swoisty kontredans graniczny. Ponawiane ataki i odwroty ze zdobytych terytoriów zaowocowały trzynastokrotną zmianą granicy, która wędrowała na wschód za Drohiczyn, po czym wracała jak powrotna fala, opierając się o linię Liwca umocnioną przez strategiczną warownię w Grodzisku, a w późniejszym okresie przez zamek w Liwie.

W 1192 r. władcą Drohiczyna został książę Kazimierz Sprawiedliwy, a po nim w roku 1234 r. władzę nad Podlasiem przejął Konrad Mazowiecki. Władca ten starł się umocnić swoją pozycję, osadzając w 1237 r. w Drohiczynie zakon rycerski Braci Dobrzyńskich. Jednak już przed 1240 r. jego rywal, książę halicko-włodzimierski Daniel Romanowicz zdobył Drohiczyn i usunął Dobrzyńców, przyłączając Podlasie do swojego księstwa. W końcu lat 40. XIV w. Podlasie zostało opanowane przez Wielkie Księstwo Litewskie.

Unie polsko-litewskie, odpowiednio z 1385 oraz 1413 roku, stały się bodźcem do rozwoju tego obszaru – swoistego pomostu między Litwą a Koroną. Przez Podlasie bieżyły ważne szlaki handlowe. Najważniejsze z nich łączyły Warszawę z Wilnem (tzw. „gościniec litewski”), a także Gdańsk z Lublinem oraz dalej, z Lwowem i Krakowem. Z kolei Liwiec i Bug stanowiły szlaki wodne. Dzięki temu nastąpił rozwój osadnictwa. Właśnie wtedy powstał Węgrów. W 1414 roku została powołana parafia węgrowska, a jej akt erekcyjny to pierwszy dokument, w którym pojawiła się nota o Węgrowie.

Węgrów uzyskał prawa miejskie w 1441 r., jednakże nie było to pierwsze miasto na tych terenach, gdyż około połowy XIV w. prawa miejskie uzyskał Liw znajdujący się w granicach księstwa mazowieckiego.

W II połowie XVI w. miasto przeżywało okres dynamicznego rozwoju za sprawą kolejnych właścicieli Węgrowa, magnackiej rodziny litewskiej Kiszków herbu Dąbrowa. Pod ich władaniem Węgrów stał się ośrodkiem protestantyzmu znanym w Europie. W 1558 r. powstał tu zbór kalwiński przekształcony w 1563 r. na ariański. Do miasta przybywają tak znani kaznodzieje i teolo-

gowie, jak Marcin Krowicki i Piotr z Goniądza publikujący swoje dzieła w założonej przez Jana Kiszkę drukarni. Ziemie położone nad spławną rzeką Liwiec stają się też terenami ożywionego handlu zbożem, dzięki czemu rozwijają się także Liw Stary i Liw Nowy. Aż do XVIII w. miasto często i systematycznie odwiedzają gdańscy kupcy. Pamiątką po ich obecności jest powstała w XVI wieku istniejąca do dziś ulica Gdańska i położony przy rynku Dom Gdański.

W 1693 r. właścicielami włości starowiejskiej, do której należał Węgrów, stali się książęta Radziwiłłowie z linii birżańskiej. Od czasów Krzysztofa Radziwiłła Węgrów był miastem kilku religii. W jego czterech dzielnicach mieszkali katolicy, protestanci, prawosławni i Żydzi. Bogusław Radziwiłł wyjednał nadanie miastu prawa magdeburskiego oraz używanego do dziś herbu (1651 r.), przyjmował pod swoje skrzydła odsadników niemieckich i szkockich, dla których założył w Węgrowie osobną dzielnicę. Przebudował także w stylu barokowym i ufortyfikował rezydencję w Starejwsi. W czasie potopu szwedzkiego (1655-1657) Węgrów nie został zniszczony jako majątek sojusznika szwedzkiego, jakim był książę Bogusław, mocno jednak ucierpiały z powodu rabunków i gwałtów ze strony Szwedów okoliczne miejscowości. W 1656 r. konfederaci polscy zdewastowali węgrowski zbor protestancki i cmentarz przykościelny. Szwedzi natomiast zdobyli i spalili zamek w Liwie; zniszczyli także wiele świątyń katolickich, w tym kościół św. Duchaw Liwie.

W latach od 1664 do 1782 r. włość starowiejska wraz z Węgrowem należała do rodu Kraszińskich. Wojewoda płocki Jan Dobrogost Krasziński nadał miastu nową świetność. W latach 1693 - 1715 zrealizował fundację klasztoru reformatów rozpoczętą w 1669 r. przez jego ojca Jana Kazimierza. Dla młodzieży szlacheckiej i mieszczan wybudował szkołę średnią, prowadzenie której powierzył zgromadzeniu księży komunistów. Odbudował także kościół parafialny zniszczony w 1703 r. przez Szwedów podczas wojny północnej. Do realizacji swoich przedsięwzięć budowlanych zaprosił wybitnych architektów i budowniczych: Tylmana van Gamerena, Carla Ceroniego i Jana Reisnera. Dekorację wnętrza świątyń powierzył m.in. mistrzowi fresków Michałowi Aniołowi Palloniemu i rzeźbiarzowi Andreasowi Schluterowi. Po śmierci Jana Dobrogosta Kraszińskiego następuje powolny upadek miasta i okolicznych terenów.

W 1795 roku, w wyniku III rozbioru Polski, Węgrów wraz z otaczającymi go terenami został włączony do monarchii habsburskiej. Rzeka Bug stanowiła granicę oddzielającą zabór pruski od austriackiego. W 1792 roku dokonano podziału administracyjnego ziem na dwanaście cyrkułów. Węgrów wraz z ziemią liwską, drohiczyńską i łukowską należał do cyrkułu siedleckiego. Lata 1795-1809 to czas wysokich podatków, a rozwój przemysłu, handlu i rzemiosła był utrudniany przez zaborcę. W 1809 roku, po zwycięskiej wojnie Księstwa Warszawskiego z Austrią, tzw. Galicja Zachodnia z Węgrowem weszła w skład obszaru Księstwa. W wyniku nowego podziału administracyjnego stworzony został departament siedlecki, który składał się z dziewięciu powiatów. Jednym z nich był **powiat węgrowski powstały w 1810 r.** W tym czasie Węgrów oraz okoliczne dobra należały do Jana Onufrego Ossolińskiego.

Okres napoleoński był dla naszych okolic wyjątkowo trudny ze względu na częste, wyniszczające przemarsze wojsk. W 1813 roku powiat węgrowski dostał się pod władzę rosyjską, natomiast od 1815 roku należał do Królestwa Polskiego. Po kolejnych zmianach w 1827 roku powiat węgrowski znacznie zwiększył swoją powierzchnię i rozrósł się na wschód. Taki podział administracyjny obowiązywał do lat 40. XIX wieku. Znaczącą rolę w powiecie zaczęła odgrywać od lat 20. XIX w. ludność żydowska, szczególnie w Węgrowie, gdzie stanowiła ponad 40% ogółu mieszkańców.

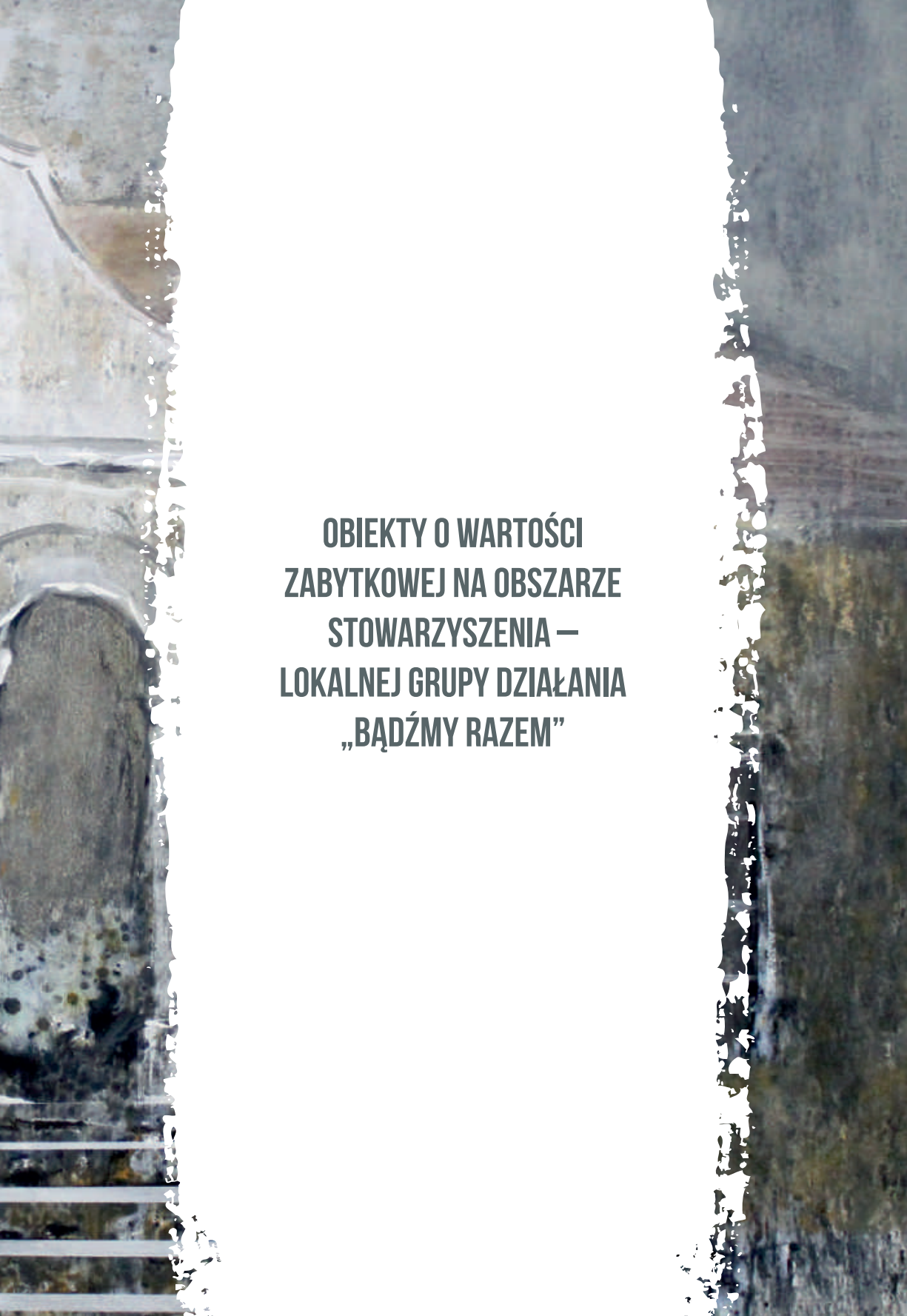
Właścicielem dóbr jadowskich i kołodziańskich został w 1821 r. hrabia Stanisław Kostka Zamoyski, który otrzymał je w zamian za oddanie twierdzy Zamość carowi Aleksandrowi I. W 1824 r. Stanisław przekazał majątek Andrzejowi Zamoyskiemu. Od 1829 r. rozpoczął on sprowadzanie osadników z Niemiec, którzy ożywili tutejszą parafię ewangelicką, budując m. im. zbór w Płatkownicy. Łubieńscy objęli Węgrów, Starawieś, Ruchną oraz Jarnice. Dobra łochowskie należały do rodziny Hornowskich, następnie Downarowiczów, Zamoyskich (od 1882 r.) i Kurnatowskich (1919 - 1944). Po powstaniu listopadowym Węgrów popadł w stagnację gospodarczą, którą pogłębiło oddalenie od traktów komunikacyjnych. Węgrów nie znalazł się na linii kolejowej Warszawa – Petersburg, otwartej w 1862 roku, która została poprowadzona przez Łochów i zadecydowała o pomyślnym rozwoju tej miejscowości.

W czasie powstania styczniowego pod Węgrowem miała miejsce słynna bitwa, stoczona 3 lutego 1863 r. z wojskami carskimi przez powstańców dowodzonych przez Jana Malińskiego i Władysława Jabłonowskiego, określaną w prasie europejskiej i poezji polskiej mianem „polskich Termopil”. Po powstaniu ludność doznała surowych represji, zaborca zintensyfikował też rusyfikację oraz proces unifikacji z Rosją.

Na przełomie XIX i XX w. oraz na początku XX wieku na terenie powiatu znajdowało się kilka dobrze zarządzanych majątków, w tym Łochów, Paplin Korytnica czy Kamionna. Dynamicznie rozwijały się także fabryki: Perlisa w Baczkach (odlewnia i wytwórnia żelazna) i Loewensteinów w Ostrówku (wyroby żelazne). Ich rozkwit zahamował wybuch I wojny światowej, która przyniosła znaczne straty i zniszczenia, co następnie pogłębiła II wojna światowa. 20 listopada 1939 roku powstał powiat sokołowsko-węgrowski, który był największą częścią dystryktu warszawskiego Generalnego Gubernatorstwa. Niemcy utworzyli kilka gett, w formie otwartych dzielnic żydowskich, w Węgrowie, Stoczku, Sokołowie Podlaskim, Łochowie. W 1942 r. nastąpiła niemal całkowita zagłada ludności żydowskiej wymordowanej przez Niemców i ich kolaborantów podczas likwidacji lokalnych gett oraz w obozie zagłady w Treblince.

Okupacja hitlerowska zakończyła się w sierpniu 1944 roku. Spowodowała ona śmierć kilkunastu tysięcy osób, a także przyniosła ogromne straty materialne. Lata powojenne to czas odbudowy oraz industrializacji, szczególnie w Spowodowała śmierć kilkunastu tysięcy osób, a także przyniosła ogromne straty materialne. Lata powojenne to czas odbudowy oraz industrializacji, szczególnie w Węgrowie oraz w Łochowie, w którym już w 1944 roku założono liceum ogólnokształcące, a od 1969 r. posiada on prawa miejskie.

**OBIEKTY O WARTOŚCI
ZABYTKOWEJ NA OBSZARZE
STOWARZYSZENIA —
LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA
„BĄDŹMY RAZEM”**

GMINA BIELANY

Gmina Bielany jest położona w południowej części powiatu sokołowskiego, na wschodnim krańcu województwa mazowieckiego, około 100 km od Warszawy. Przebiega przez nią droga krajowa nr 63. Gmina ma dogodne połączenie komunikacyjne z Siedlcami, Sokołowem Podlaskim i Węgrowem.

PATRYKOZY – PAŁAC I POZOSTAŁOŚĆ PARKU

Patrykozy to wieś przy drodze krajowej nr 63 łączącej Siedlce z Sokołowem Podlaskim. **Pałac w Patrykozach** został zbudowany w stylu neogotyckim w latach 1832 – 1843, wg projektu architekta Franciszka Jaszczołda, dla generała wojsk polskich Teodora Lubicz Szydłowskiego. Majątek wielokrotnie zmieniał właścicieli. Po generale pałac odziedziczył w 1863 r. jego bratanek, Antoni. W 1871 r. kupuje Patrykozy Rajmund Skarżyński. Po nim następują Cichowscy. W 1930 r. właściciele zbankrutowali, a ich majątek został rozparcelowany. Pałac kupił ksiądz Władysław Solnicki. Po II wojnie światowej bratanek księdza, Marian Solnicki, sprzedał 2/3 majątku państwu, a 1/3 prywatnemu nabywcy. Pałac mieścił przedszkole i urzędy gminne. Nieremontowany przez długie lata, popadł w ruinę. W końcu lat osiemdziesiątych XX w. Urząd Wojewódzki w Siedlcach podjął odbudowę obiektu, z przeznaczeniem na centrum szkoleniowe. Prace przerwano w 1989 r. Na początku lat 90. zainteresowała się pałacem rodzina Gesslerów z Warszawy i częściowo go wykupiła, nie podejmując dalszej renowacji. W maju 2000 r. runęła wieża, zabierając ze sobą część ściany szczytowej. Od 2003 roku właścicielem obiektu jest Maurycy Zajac, który doprowadził go do dawnej świetności.

Obecnie pałac mieści muzeum wnętrz dworskich z bogatą kolekcją antyków, głównie stylowych mebli i tkanin.

Pałac murowany, otynkowany, kryty blachą, usytuowany jest na wznieśnieniu, w malowniczym, naturalnym otoczeniu lasów i pól przeciętych rzeczką. Prowadzi do niego oryginalny podjazd - długa rampa usypana na ceglanych łukach. Niewielka lecz harmonijna rezydencja z wieżą widokową i aneksami różnej wysokości posiada zaskakująco urozmaiconą i malowniczą bryłę. W zasadzie nie ma odpowiednika w sztuce polskiej. W pałacowych wnętrzach częściowo zachował się oryginalny wystrój złożony m.in. z dekoracji sztukatorskiej: gzymsów, fryzów arkadkowych i rozet na sufitach. W szczycie elewacji północnej widnieje żeliwny wizerunek herbu Lubicz rodziny Szydłowskich z około połowy XIX w. Pałac w przeszłości otaczał romantyczny park w stylu angielskim z licznymi pawilonami, zniszczony po 1944 r. Zespół rezydencjonalny w Patrykozach stanowi ważny punkt w krajobrazie kulturowym kraju.

Kontakt z właścicielem ws. zwiedzania: 508 103 071.

Adres: Patrykozy Kolonia 29, 08 - 311 Patrykozy

Pałac w Patrykozach.

ROZBITY KAMIEŃ – BAROKOWY KOŚCIÓŁ DREWNIANY Z XVIII W. - REGIONALNY OŚRODEK KULTURY

Wieś Rozbity Kamień leży w odległości ok. 10 km od Węgrowa i Sokołowa Podlaskiego. Zachował się tu **barokowy drewniany kościół pod wezwaniem Trójcy Świętej i św. Mikołaja**. Po wybudowaniu nowego murowanego kościoła został on zaadaptowany na cele kulturalne i służy obecnie społeczności lokalnej jako Regionalny Ośrodek Kultury.

Kościół na niewielkim wzniesieniu zbudowano w latach 1777 - 1780 w miejsce wcześniej istniejącej świątyni, a konsekrowano w 1784 r. Ufundowali go dziedzice Rozbitego Kamienia - Zofia z Węzów i Kazimierz Jastrzębscy. Budową kierował ks. Józef Antoni Okniński, ówczesny proboszcz.

Kościół o konstrukcji zrębowej, oszalowanej, wzmocnionej lisicami, stanowi cenny obiekt drewnianego budownictwa sakralnego na Podlasiu. Posiada wieżyczkę na sygnaturkę z pięknym barokowym hełmem oraz zakrytą i skarbczyk w niewielkich aneksach. We wnętrzu zachował się chór muzyczny oraz malowidła iluzjonistyczne. Oryginalne XVIII-wieczne późnobarokowe ołtarze, obraz Matki Bożej Szkaplerznej i inne elementy wystroju zostały przeniesione do nowego kościoła.

Osoby chcące zwiedzić obiekt proszone są o kontakt z Gminną Biblioteką Publiczną w Bielanych.

Adres: ul. Kościelna 31B, 08-312 Rozbity Kamień

Barokowy drewniany kościół
w Rozbitym Kamieniu (obecnie
Regionalny Ośrodek Kultury).

SIKORY – SIEDLISSKO Z XIX W.

Sikory to wieś położona ok. 15 km od Węgrowsa i Sokołowa Podlaskiego. Znajduje się tu dobrze zachowane **siedlisko z XIX w.**, złożone z głównego domu, którego wiek szacuje się na 160 lat, piwnicy, starego spichlerza, stodoły. Budynek otoczony są malowniczym wiejskim ogrodem, w którym rosną stare lipy i kasztanowce oraz znajduje się ogromny staw otoczony wierzbami. Funkcjonuje tu gospodarstwo agroturystyczne Skansen Sikory.

Kontakt z właścicielem: 602 510 629

Adres: Sikory 20, 08-311 Sikory

Zabytkowe siedlisko w Sikorach.

GMINA GRĘBKÓW

Gmina Grębków położona jest w południowej części powiatu węgrowskiego, w odległości 60 km od Warszawy. Sąsiaduje od wschodu z Mokobodami, od południa z Kotuniem, od zachodu z Wierzbnem i Kałuszynem, a od północy z Liwem. Obszar Gminy Grębków leży w obrębie Wysoczyzny Siedleckiej. Jest to teren nizinny w dorzeczu dwóch nieregulowanych rzek - Kostrzynia i Liwca.

GRĘBKÓW – KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. BARTŁOMIEJA

Grębków leży przy drodze wojewódzkiej nr. 697 Liw - Marysin. Przez miejscowość przepływa rzeczka Śmierdziucha, lewy dopływ Kostrzynia.

Najważniejszym obiektem architektonicznym w Grębkowie jest **kościół parafialny** wzniesiony w latach 1898-1902 według projektu arch. Kazimierza Zajączkowskiego, ufundowany przez Eleonorę i Stanisława Brogowiczów, właścicieli Trzebuczy. Dwuwieżowy kościół utrzymany jest w stylu neoromańskim, posiada ciekawie skomponowaną bryłę, urozmaiconą detalem architektonicznym (fryzy, gzymsy, uskokowe portale i białe blendy).

Adres: ul. ks. Jana Kukawskiego 9, 07 - 110 Grębków

Kościół św. Bartłomieja w Grębkowie. By Zografos 07
- Praca własna, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=19370936> (14. 10. 2019).

GAŁKI – ZESPÓŁ DWORSKI Z II POŁ. XIX W.

Gałki oddalone są ok. 15 km od Grębkowa. Właścicielami Gałek w XVIII wieku była rodzina Gałeckich. Majątek przechodził następnie w ręce rodzin Rudzińskich, Klickich, Popielów. W 1876 majątek sprzedany został Krzywińskim. Nowi właściciele założyli wówczas park oraz wybudowali obecny **dwór**, zaprojektowany przez Bolesława Podczaszyńskiego, wykładowcę akademickiego, autora przebudowy pałacu Kazimierzowskiego w Warszawie, pałacu w Sieniawie i wielu realizacji architektonicznych.

Dwór w stylu klasycystycznym, z portykiem kolumnowym od frontu (z dewizą „Gloria Tibi Dominae - Chwała Tobie Panie”) i tarasem w elewacji ogrodowej. Obok dworu obecni właściciele - rodzina Gujskich, która wzorcowo odrestaurowała zabytek - tworzą skansen, w którym podziwiać można m.in. stary wiatrak, chałupy wiejskie i spichlerz z kilkoma tysiącami zabytków etnograficznych. Teren dworski zamyka od strony południowej wielki zespół kilkunastu stawów hodowlanych ciągnących się na przestrzeni kilku kilometrów, aż do skansenu w Suchej, w malowniczej dolinie rzeki Kostrzyń będącej naturalną ostoją dzikiego ptactwa i zwierzyny.

Piękne stylowe wnętrza dworu są udostępniane do zwiedzania za opłatą.

Adres: Gałki, 07-110 Grębków

Dwór w Gałkach. Źródło: Polskie Zabytki,
www.polskiezabytki.pl (14. 10. 2019).

GRODZISK - WCZESNOŚREDNIOWIECZNE GRODZISKO

Grodzisk leży ok. 12 km od Węgrowaw kierunku Wyszkowa nad Liwcem.

Znajdują się tu **pozostałości grodu**, zwane Podlaskim Wawelem. Gród powstał prawdopodobnie na przełomie X i XI wieku i początkowo był on grodem refugialnym, czyli umocnionym, używanym tylko w czasie zagrożenia. Po przebudowie w XI wieku obejmował on łącznie z fosą około 5 hektarów i stał się siedzibą lokalnej władzy. Należał do systemu obrony wschodniej granicy Mazowsza biegnącej wzdłuż Liwca. Gród porzucono na początku XIII wieku, ponieważ w wyniku najazdów Jaćwingów, Rusinów lub Litwinów został mocno zniszczony. Ponadto stracił cechy obronne wskutek zmian warunków wodnych panujących na Liwcu.

Wały grodziska zachowane są w różnym stopniu. Dość dobrze czytelna jest podwójna linia umocnień obronnych. Od północy i zachodu otaczają grodzisko wały: zewnętrzny i wewnętrzny, oddzielone od siebie podwójną linią fos, od wschodu i południa pozostał jedynie wał pojedynczy (od strony południowej widoczny jest także słabo czytelny zarys dodatkowej fosy wewnętrznej).

Na północ od grodziska znajduje się cmentarzysko szkieletowe, na którym podczas prac archeologicznych w 1963 roku znaleziono 112 grobów, przy czym przypuszcza się, iż mogło być tam pogrzebanych około 1000 osób. Ponadto na północ i zachód od grodu natrafiono na ślady osad.

Średniowieczne grodzisko we wsi Grodzisk w gminie Grębków.

Źródło: Portal mapowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/grodzisko-7/1>.

KOPCIE – BRAMA CMENTARNA Z XIX W.

Kopcie leżą około 20 km od Węgrowa, w bliskim sąsiedztwie bardziej znanej Suchej.

Malowniczy cmentarz otoczony kamiennym murem, położony na zachodnim krańcu wsi, funkcjonował w przeszłości jako nekropolia przy drewnianej świątyni z XVIII w pw. św. Krzysztofa, ufundowanej w 1722 r. przez sędziego liwskiego Wiktora Felicjana Cieszkowskiego z Suchej. Trójprzelotowa, dwukondygnacyjna, zwieńczona trójkątnym szczytem brama cmentarna to dawna dzwonnica kościelna zbudowana ok. 1860 r. Drewniany kościół zastąpiony został przez murowaną świątynię zbudowaną w latach 1923 - 1928 w stylu neobarokowym z domieszką renesansu lubelskiego.

Kościół pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Polski był także wotum wiernych za odzyskanie niepodległości przez Polskę, do czego nawiązuje wezwanie świątyni uwidocznione w symbolicznym obraz w ołtarzu głównym przedstawiającym Najświętszą Maryję Pannę jako Królową Polski (autora nieznanego lecz dobrego pędzla). W kościele szereg interesujących dzieł sztuki zachowanych ze starego kościoła, w tym obraz z XVII w. „Zaślubiny Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa”.

Adres parafii: Kopcie 32, 07-110 Grębków

Brama cmentarna w Kopciach.

PROSZEW – DWÓR Z XIX W. I PARK NA SKARPIE NADRZECZNEJ

Proszew położony jest ok. 17 km od Węgrowa w kierunku na Nową Suchą. Stoi tu klasycystyczny, przypominający włoską willę dwór murowany z cegły, otynkowany, wzniesiony w I poł. w. XIX, a rozbudowany w II poł. XIX w. Ma dwie kondygnacje z mezzaninem, jest podpiwniczony. Powstał na rzucie prostokąta, z trzysiosowymi ryzalitami na osi. Od wschodu znajduje się portyk kolumnowy, a nad nim balkon z dwoma filarkami. W elewacji zachodniej widnieją ślady zrąbanych kolumn, podtrzymujących pierwotnie balkon. Układ wewnątrz jest dwutraktowy, z sienią na osi.

Dom zbudowany został dla Maksymiliana Oborskiego, urodzonego w Proszewie rysownika i akwarelisty. W czasie powstania styczniowego w dworze miał kancelarię naczelnik cywilny województwa podlaskiego Władysław Rawicz. Po aresztowaniu zarówno Rawicza, jak też Oborskiego, właściciel Proszewa, chcąc ratować życie syna, zdradził Rosjanom siatkę konspiracyjną i miejsce przechowywania archiwum powstańczego. Decyzja Oborskiego była tragiczna w skutkach: aresztowano dziesiątki powstańców, wobec Rawicza wymierzono karę śmierci.

W parku, który leży nieopodal rzeki Kostrzyń (dopływ Liwca), zachował się starodrzew, widać też pozostałości regularnego układu prostopadłych alei. W głębi znajdują się stawy. Zespół dworski wpisany jest do rejestru zabytków.

Adres: Proszew 69, 07-110 Grębków

Dwór w Proszewie. Źródło: Polskie Zabytki, www.polskiezabytki.pl (14. 10. 2019).

SUCHA – DWÓR Z 1743 R. W MUZEUM ARCHITEKTURY DREWNIANEJ REGIONU SIEDLECKIEGO

Sucha leży niemal dokładnie w środku trójkąta wyznaczonego przez Mińsk Mazowiecki na zachodzie, Siedlce na Wschodzie i Węgrów na północy, nad brzegiem rzeczki Kostrzyń będącej dopływem Liwca, w sąsiedztwie kompleksu stawów i pięknego lasu z unikatową aleją modrzewiową.

W ciągu całej swojej historii **dwór** należał do rodziny Cieszkowskich herbu Dołęga. Powstał w 1743 r. (według informacji odnalezionej podczas remontu w butelce zamurowanej w kominie dworu). W tym czasie Sucha była własnością kasztelana liwskiego Ignacego Cieszkowskiego. Ostatnim jej właścicielem był adoptowany przez rodzinę Henryk Dębiński - Cieszkowski.

Dwór odwiedzał m.in. król Stanisław August Poniatowski. W Suchoj urodził się w 1814 r. znany filozof August Cieszkowski, który jednak całe życie spędził w majątkach Cieszkowskich w Poznańskim, posługując nawet na sejm w Berlinie. W dworze bywał filozof i estetyk Władysław Tatarkiewicz, który bezskutecznie apelował o ratunek dla niszczonego z każdym rokiem, przejętego w 1946 r. przez spółdzielnię rolniczą dworu.

Od nieuchronnej zagłady wybawił zabytek profesor Marek Kwiatkowski, dawny dyrektor Łazienek Królewskich, który w 1988 r. odkupił dwór i rozpoczął jego renowację. Nie poprzestał na wzorowym odnowieniu zabytku, który udostępnił zwiedzającym, ale także rozszerzył swoją działalność,

Dwór Cieszkowskich w Suchoj.

ściągać unikalne okazy budownictwa i tworząc Muzeum Architektury Drewnianej Regionu Siedleckiego.

Najważniejszym obiektem w Suchej jest obszerny, modrzewiowy dwór wzniesiony w 1743 r. Jest to barokowy parterowy budynek z narożnymi alkierzami, przykryty wysokim dachem ze struganego gontu podlaskiego. Klasycystyczny trzyarkadowy portyk z trójkątnym tympanonem został dobudowany w 1843 r. W tympanonie umieszczony został herb Cieszkowskich Dołęga; poniżej - łaciński napis „Sub veri tectu sed parentali”, co znaczy „Pod starym lecz rodzinnym dachem”.

Miejsce to swoją malowniczością i bogactwem architektury od lat przyciąga filmowców. Sucha służyła jako plener wielu znanych filmów; kręcono tu m.in. „Pornografię”, „Bitwę warszawską”, „Damy i huzary”, „Annę Kareninę”. Odbývają się tu także plenery malarskie, sesje fotograficzne, wesela i spotkania o różnym charakterze. Niewiele zostało z dawnego układu parku krajobrazowego, zaprojektowanego z fantazją i polotem. Zachowały się grupy starodrzewu. W sąsiedztwie duży zespół stawów rybnych.

Inne obiekty w Muzeum w Suchej

- Dwór klasycystyczny z Rudzienka k. Kołbieli
- Karczma plebańska ze Skrzyszewa
- Oficyna dworska z piwniczkami
- Organistówka z Mokobód
- Plebania z Grębkowa
- Dworek z Mińska Mazowieckiego
- Berkanówka
- Spichlerz
- Brama wjazdowa

Karczma plebańska z około 1900 roku ze Skrzyszewa nad Bugiem.

By Piotr Sajnog - Praca własna, CC BY-SA 3.0 pl,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=28142614> (14. 10. 2019).

- Dzwonnica z Miedznej
- Szkoła z Grębkowa
- Willa z Mińska Mazowieckiego
- Wikarówka z Garwolina.

Kontakt w sprawie zwiedzania: tel. 604-095-147

Adres: Nowa Sucha, 07-110 Grębków

Przeniesiona do Suchej z Miedznej drewniana dzwonnica konstrukcji słupowo-ramowej, w dolnej części pionowo oszalowana, nakryta dwuspadowym dachem gontowym, z małą sterczyną na froncie kalenicy.

Źródło fotografii: www.sucha.podlasie.pl (14. 10. 2019).

Plebania z Grębkowa z 1900 r. w Muzeum w Suchej.

By Karen north - Praca własna, CC BY-SA 3.0,

pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Nowa_sucha_plebania_z_grebkowa:karen_north.JPG#file (14. 10. 2019).

ŻARNÓWKA – MŁYN WODNY Z II POŁ. XIX W.

Żarnówka leży w zachodniej części gminy Grębków i powiatu węgrowskiego, w odległości około 6 km od Grębkowa. W XVI w. była prywatną wsią duchowną w ziemi liwskiej.

Młyn wodny w Żarnówce wybudowany został na zachodnim skraju wsi, nad rzeką Myślą, ok. 1880 r. Założony na planie prostokąta budynek ustawiony kalenicowo względem grobli na rzece posiadał pierwotnie koło nadsiębierne, które zastąpiła turbina, a następnie silnik elektryczny. W młynie zachowało się pierwotne wyposażenie. Własność prywatna.

Żarnówka jest także siedzibą parafii Przemienienia Pańskiego Kościoła **Starokatolickiego Mariawitów**. Powstała jako szósta parafia mariawicka na ziemiach polskich. Wyłoniła się ona z parafii rzymskokatolickiej w Grębkowie, gdzie tamtejsi duchowni: ks. Michał Mystkowski i ks. Henryk Ciemniejszy, którzy z wielu względów nie wypełniali należycie swoich obowiązków, nie cieszyli się najlepszą opinią wśród wiernych. Parafianie wielokrotnie prosili biskupów o zmiany, ale bez rezultatów. Ludność miejscowa zaczęła uczęszczać na nabożeństwa do parafii mariawickiej Przenajświętszej Trójcy w Wiśniewie.

10 lutego 1906 parafianie zawiadomili biskupa Jaczewskiego, że przechodzą pod kierunek księży mariawitów. W 1906 po pogromach

mariawitów i prześladowaniach życie liturgiczne przeniosło się z Grębkowa do Żarnówki. Najpierw nabożeństwa odbywały się w prywatnym domu, w ciągu dwu miesięcy zbudowano jednak drewniany kościół.

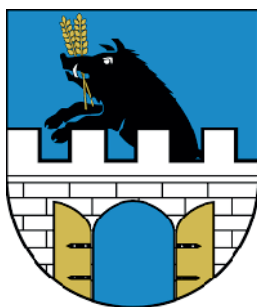
W 1980 zastąpił go murowany, a po pożarze w 2003 r. powstał obecny budynek z 2004 r.

Młyn wodny z XIX w. w Żarnówce. Fot. Elżbieta Trojanowska

GMINA KORYTNICA

Gmina Korytnica leży na zachodzie powiatu węgrowskiego i zajmuje obszar 180,54 km². Mieszka tu około 6,5 tys. osób. Sąsiaduje z gminami Dobre, Jadów, Liw, Łochów, Stoczek, Strachówka, Wierzbno. Pierwsza wzmianka o Korytnicy pochodzi z 1419 roku. Na terenie gminy znajduje się 233 zarejestrowane zabytki sakralne i świeckie, w tym stare chałupy, kapliczki i krzyże przydrożne pochodzące z XIX i XX wieku.

KORYTNICA – MUROWANY DWÓR Z II POŁOWY XIX W.

W 1780 r. Korytnica należała do szambelana królewskiego, Szymona de Cortielli. W 1836 r. majątek o powierzchni 2500 morgów kupił Jakub Sobieski. W 1856 r. Korytnica przeszła w ręce Adama hr. Ronikiera, a w 1874 – Karola i Tymoteusza Łuniewskich herbu Łukocz. Tymoteusz Łuniewski nabył podupadły majątek i zdobył szerokie uznanie głównie jako producent sera śmietankowego, tzw. „ronikierowskiego”. Największe sukcesy odnosił jako hodowca ziemniaków. W swoich dobrach zainstalował olejarnię, gorzelnię, prowadził plantację wierzby koszykowej, wytwarzał także cegły na skalę przemysłową. Łuniewski to ciekawa postać. Był przede wszystkim wybitny rolnikiem i agronomek, ale także archeologiem - amatorem i badaczem historii lokalnej publikującym wyniki swoich dociekań w wydawnictwach naukowych. Posiadał szerokie znajomości w kręgach ówczesnej elity intelektualnej. W jego dworze bywali m.in. Bolesław Prus, Zygmunt Noskowski, August Cieszkowski, Elwiro Andriolli, Józef Ignacy Kraszewski. W 1902 r. schorowany Łuniewski sprzedał dwór Teodorowi i Marii Holder-

Eggerom (znanej działaczce politycznej, posłance na I Sejm RP w kadencji 1922 - 1927), a sam przeniósł się do mniejszego dworu w Łaziskach. W korytnickim dworku miała powstać „Anielka” Bolesława Prusa, której bohaterka tytułowa została stworzona na wzór przedwcześnie zmarłej Olusi Holder-Egger.

Pierwsze wzmianki o dworze korytnickim pochodzą z 1780 r. W roku 1894 Tymoteusz Łuniewski dobudował murowane skrzydło do wcześniejszego dworu drewnianego o dwóch gankach znanego z akwareli Olszewskiego z 1899 r. Wygląd budynku oddaje solidny i praktyczny charakter właściciela: jest obszerny i wygodny, wyzbyty jednak wszelkiej ozdobności i dążenia do luksusu. Murowane skrzydło ma blaszany dach naczółkowy i niewielki ganek. Drewniany dwork został rozebrany w niewiadomym czasie, co zniekształciło pierwotny zamysł architekta.

W XIX i I poł. XX w. istniał park krajobrazowy, obecnie niemal zupełnie wytrzebiony. Własność prywatna, nieudostępniony do zwiedzania.

Adres: ul. Adama Małkowskiego 61, 07-120 Korytnica

Korytnica - murowany dwór z II połowy XIX w.

KORYTNICA – KOŚCIÓŁ ŚW. WAWRZYŃCA Z XIX W.

Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca został wzniesiony w latach 1875–1880 według projektu Bolesława Pawła Podczaszyńskiego i Bronisława Brodzic-Żochowskiego dzięki staraniom kanonika kolegiaty kaliskiej księdza Jana Radomyskiego, proboszcza w Korytnicy. Konsekracja nastąpiła 12 września 1880 r. z rąk Wincentego Teofila Chościak-Popiela, biskupa kujawsko-kaliskiego, brata Wacława Chościak-Popiela z Turny, który pełnił funkcję przewodniczącego komitetu budowy świątyni (od 1876 roku; w 1895 roku została ufundowana przez niego ambona). Członkiem Komitetu Budowy i wielkim dobrodziejem był także znany pisarz i agronom Tymoteusz Łuniewski. W jubileuszowym roku 1900 została zbudowana wieża z kaplicą Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Do kolatorów od 1902 roku należał także kolejny właściciel majątku Korytnica - Teodor Holder-Egger (1852–1929) i jego żona Maria ze Szretterów, posłanka na Sejm RP i znana działaczka Związku Ludowo-Narodowego. Podczas I wojny światowej na początku sierpnia 1915 roku wycofujące się wojska rosyjskie zabrały z wieży cztery dzwony. W czasie II wojny światowej w nocy z 10 na 11 sierpnia 1944 roku wieża, a razem z nią kaplica Matki Bożej, została wysadzona w powietrze przez wojska niemieckie. Zniszczeniu uległy także szyby i dach świątyni, a żołnierze niemieccy dokonali grabieży wyposażenia. W roku 2018 kościół odzyskał wieżę, która została zrekonstruowana wg oryginalnych planów z 1899 r. Nad pracami czuwał Komitet Odbudowy Wieży: ks. kan. Bernard Marek Toruński, Tadeusz Rowicki, Andrzej Zaboklicki i Andrzej Kruszewski.

Adres: ul. Wyzwolenia 1, 07-120 Korytnica

Kościół św. Wawrzyńca w Korytnicy. Źródło: Polskie Zabytki, www.polskiezabytki.pl (14. 10. 2019)

PAPLIN – DREWNIANY DWÓR Z XVIII W.

Paplin leży w Obniżeniu Węgrowskim, na prawym brzegu Liwca, przy drodze krajowej 62 z Łochowa do Węgrowa, w odległości ok. 15 km od Węgrowa. Znajduje się tu jeden z niewielu zachowanych całkowicie drewnianych dworców w województwie mazowieckim. Wybudowano go w połowie XVIII w. dla Andrzeja Glinki. Od roku 1760 Paplin należał do Garczyńskich, którzy hucznie fetowali w dworze późniejszego króla Stanisława Poniatowskiego odwiedzającego Podlasie. Budynek w całości wykonany jest w **drewnie modrzewiowym**. Fasadę dworu zdobi falisty szczyt charakterystyczny dla barokowych dworców ziemiańskich tego okresu. Dodany w 1877 r. neobarokowy portyk murowy projektu Mieczysława Mierzanowskiego dobrze komponuje się z elewacją ogrodową. Do 1915 r. istniała obronna brama wjazdowa, została jednak wysadzona przez wojska rosyjskie. W parku dworskim z XIX w. rosną dęby, jesiony i lipy, wśród których znajdują się dwa stawy i trawiaste polany. Od zagłady dwór uratowała, a następnie przywróciła mu świetność rodzina Toczyłowskich, której własnością stał się w latach 90. XX w. Park i oficynę można zwiedzać po uzgodnieniu z właścicielami (tel. 25 793 21 59).

Adres: Paplin 29, 07-120 Korytnica

Paplin drewniany dwór z XVIII w.

PNIEWNIK – KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA (1925-1927)

Pniewnik położony jest na dawnym szlaku handlowym wiodącym z Mazowsza na Ruś i Litwę. Dziś jest niewielką, liczącą ok. 80 domostw wsią. Leży na pograniczu trzech diecezji: warszawsko-praskiej, siedleckiej i drohiczyńskiej. Sąsiednia parafia w Czerwoncu Liwskiej należy już do diecezji siedleckiej, a siedziba gminy – Korytnica – do diecezji drohiczyńskiej. Pierwsze dwa kościoły w Czerwoncu zbudowane były z drewna. Ostatni z nich, wzniesiony w 1759 r., istniał do 1911 r. Zastąpiono go świątynią murowaną projektu architekta Ludwika Panczakiewicza z Warszawy, konsekrowaną w 1914 r. Kościół był budowlą trzynawową, w stylu tzw. gotyku nadwiślańskiego, z dwiema zakrystiami i wieżą „wysoką na 100 łokci, przykrytą miedzią”. Wokół niego wzniesiono kamienny parkan z kapliczkami stacji. Kościół istniał bardzo krótko: 9 sierpnia 1915 r., podczas I wojny światowej, wojska rosyjskie wysadziły go w powietrze. Jak czytamy na stronie internetowej

parafii w Pniewniku „Zrozpaczeni mieszkańcy, którzy nie zdążyli nawet spłacić długów zaciągniętych na dokończenie budowy kościoła, stanęli przed wielkim wyzwaniem. Po sześciu latach od tragedii rozpoczęli budowę obecnego kościoła. Najpierw zbudowali cegielnię, która produkowała potrzebny materiał. Drewno na budowę pochodziło z darowizn parafian i kwesty przeprowadzonej w pobliskich parafiach”. Kościół konsekrowano w 1927 roku. Wieża została zbudowana do wysokości kalenicy dachu nad nawą główną; dopiero w 1978 roku doprowadzono budowę do końca.

Adres: Pniewnik 43, 07-120
Korytnica

Kościół parafialny w Pniewniku (1925 – 1927).
By Proch - Praca własna, CC BY-SA 3.0 pl,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16736983>.

TURNA – MUROWANY PAŁAC Z 1886 R.

Turna, wieś szlachecka założona w XVI w., leży na lewym brzegu Liwca, nad strugą o nazwie Turna, w odległości ok. 10 km od Węgrowa. W 1886 r. wzniesiono tu dla rodziny Popielów pałac w stylu renesansu francuskiego czasów Henryka IV oraz Ludwika XIII. Był projektowany na wzór pałacu Zamoyskich przy ul. Foksal w Warszawie. Ściany budynku mają lico surowego muru z czerwonej cegły. Otynkowano jedynie i utrzymano w białym kolorze: cokoły górnej kondygnacji, obramienia okien i drzwi, belkowania i gzyms podokapowy oraz boniowania. Pałac ma nieregularną bryłę, jest podpiwniczony, piętrowy, z poddaszem. Na 11-osiowej elewacji frontowej znajdują się trzy różne ryzality – dwa skrajne i jeden trójboczny umieszczony niesymetrycznie. Przed ryzalitem głównym umieszczono czworoboczny, oparty na filarach podjazd. Ryzalit zwieńczony jest płaskorzeźbą z Matką Boską z Dzieciątkiem (pierwotnie znajdował się tu kartusz herbowy Popielów). Ryzalit prawy mieści klatkę schodową. Na lewym boku znajduje się zabudowana sionka dźwigająca otwarty taras na dachu. Na elewacji ogrodowej pomiędzy dwoma skrajnymi ryzalitami umieszczono taras. Budynek otaczają pozostałości parku. W okresie II wojny i w czasach PRL pałac uległ dewastacji. Obecnie własność prywatna.

Adres: Turna 45, 07-120 Korytnica

Pałac w Turnie.

GMINA LIW

Gmina Liw położona jest we wschodniej części województwa mazowieckiego, ok. 6 km od Węgrowa i 80 km od Warszawy. Obszar gminy stanowią tereny leżące wokół miasta Węgrowa. Wszystkie trasy komunikacyjne przebiegające przez obszar gminy prowadzą do Węgrowa, który jest ośrodkiem handlowo-usługowym gminy. Tam też znajduje się siedziba władz. W granicach Gminy Liw znajduje się Siedlecko - Węgrowski Obszar Chronionego Krajobrazu z rezerwatem przyrody „Kantor” w okolicy wsi Ruchna, a także – częściowo - Nadbużański Park Krajobrazowy.

LIW – ZAMEK Z XV W.

Liw leży w północnej części Obniżenia Węgrowskiego. Jeszcze w XIX w. miasto, dziś wieś w pięknej dolinie Liwca, położona ok. 6 km od Węgrowa w kierunku południowo-zachodnim przy drodze wojewódzkiej nr 637. **Zamek** w Liwie jest najstarszym zabytkiem powiatu węgrowskiego.

Od XII wieku Liwiec wyznaczał granicę wschodnią księstwa Piastów mazowieckich z Rusią, a następnie z Wielkim Księstwem Litewskim. Budowa murowanego gotyckiego zamku obronnego fundacji księcia Janusza I Starszego datuje się na początek XV w. Prawa miejskie otrzymał Liw w II poł. XIV w. Zamkiem władały księżna Anna Mazowiecka i królowa Bona Sforza. Po wcieleniu w 1569 roku Podlasia do Korony zamek w Liwie utracił uprzywilejowany status warowni przygranicznej i od tego wydarzenia zaczyna się jego schyłek. Najazdy szwedzkie, w 1656 i 1703 roku, zrujnowały miasto i zamek. W 1782 r. powstał dwór murowany – siedziba starostwa ziemi liwskiej, który spłonął w połowie XIX w. Podczas II wojny światowej polski archeolog Otto Warpechowski zmanipulował niemieckich okupantów, przekonując ich o krzyża-

ckim rzekomo pochodzeniu zamku. Dzięki temu fortelowi ocalał zabytek przed rozbiórką i zainicjował jego renowację - na koszt III Rzeszy! Odbudowę ukończono w latach 60. XX w., zaś od 1963 r. istnieje Muzeum Zbrojownia na Zamku w Liwie z bogatymi zbiorami militariów, malarstwa, mebli, tkanin i grafiki od XV do XX w. W muzeum w Liwie odbywają się znane w kraju doroczne imprezy: Międzynarodowy Turniej Smaków na Szlaku Wielkiego Gościńca Litewskiego, Festyn Historyczny, Ogólnopolski Turniej Rycerski na Zamku w Liwie.

Adres: Liw, ul. Stefana Batorego 2, 07-100 Węgrów

Zamek w Liwie.

KOŚCIÓŁ ŚW. LEONARDA (1905 - 1907)

Cennym zabytkiem Liwa jest także **kościół** parafialny Św. Leonarda wzniesiony w stylu neogotyckim w latach 1905 - 1907 wg projektu słynnego architekta Józefa Piusa Dziekońskiego. Fasadę kościoła zdobią dwie strzeliste wieże. Fundatorami kościoła byli: właściciel Trzebuczy - Stanisław Florian Brogowicz z żoną, dziedzic Turny - Ignacy Popiel oraz ksiądz Karol Rafał Leszczyński herbu Abdank, wikariusz, a później proboszcz w Liwie, zasłużony dla miejscowości. Kościół ma sklepienie stylizowane na gotyckie sklepienie gwiazdziste, które opiera się na ośmiobocznych filarach. Z dawnych świątyń liwskich zachowała się tu marmurowa chrzcielnica z 1646 roku oraz ołtarze boczne Świętego Leonarda i Matki Boskiej Różańcowej z końca XVII wieku. Na terenie wokół kościoła umieszczonych jest przy rosnących tam drzewach 27 cynowych tabliczek z wierszowanymi sentencjami o pożytkach z sadzenia i posiadania drzew, np. „Starsi dzieci nauczajcie, drzew marnować im nie dajcie. Azot przez liście wchłaniają i powietrze odświeżają”.

Adres: Liw, ul. Nowomiejska 74, 07 – 100 Węgrów

Kościół św. Leonarda w Liwie.
By Proch - Praca własna,
CC BY-SA 3.0 pl,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=16736982>

LIW - DREWNIANA ZABUDOWA WSI

Na terenie Liwa zachowała się również zabytkowa **architektura drewniana** - domy i zabudowania gospodarcze z XIX i początku XX wieku. Domy mają przeważnie układ szerokofrontowy, z sienią pośrodku, często z gankiem na osi i symetrycznym układem pomieszczeń. Występują także chałupy wąskofrontowe, tzw. trojaki, z izbą, alkierzem i sienią wewnątrz. Zabudowa ma charakter wiejski, w skład siedlisk wchodzi budynki gospodarcze: stodoły, spichlerze, obory.

Zabytkowy dom przy
ul. Nowomiejskiej w Liwie.
Fot. Paulina Sulich, czerwiec 2017

JARNICE – KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JAKUBA (XVIII W.)

Jarnice – wieś położona malowniczo pomiędzy wzgórzami wysokości do 150 m n.p.m., porośniętymi sosnowym lasem, a rzeką Liwiec, płynącą przez pogranicze mazowiecko-podlaskie płaską pradoliną polodowcową z rozległymi łąkami po obu brzegach.

W Jarnicach znajduje się najstarszy drewniany **kościół** rzymskokatolicki powiatu węgrowskiego. Powstał w 1783 roku w Budzieszynie, skąd został przeniesiony po roku 1819 i ustawiony dokładnie w tym miejscu, w którym w Jarnicach stał poprzedni kościół, spalony przez Szwedów. Niewielki kościółek zbudowany został na planie trójbocznie zamkniętego prostokąta, na ceglanej podmurówce. Posiada konstrukcję zrębową; jest oszalowany i wzmocniony lisciami. Od frontu znajduje się kruchta na planie zbliżonym do kwadratu. Nakryty blaszanym dachem. Na kalenicy wieżyczka na sygnaturkę z ostrosłupowym hełmem zwieńczonym ciekawym, kutym przez wiejskiego kowala żelaznym krzyżem z kurkiem na szczycie. We wnętrzu zachowało się częściowo XVIII- i XIX- wieczne wyposażenie w stylu ludowego baroku. Wokół kościoła znajduje się cmentarz, na którym można odnaleźć XIX-wieczne groby dawnych właścicieli Jarnic – Morawskich - oraz zbiorową mogiłę jedenastu powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Węgrowem 3-4 lutego 1863r. Niedaleko bramy wejściowej stoi zabytkowa dzwonnica z 1856 r. Z przeniesieniem kościoła do Jarnic związane jest podanie. W budziszynskim kościele znajdował się słynący cudami obraz Najświętszej Marii Panny Budzieszynskiej. Gromadzili się przy nim liczni pielgrzymi, organizowane były patriotyczne msze z okazji uchwalenia Konstytucji 3 maja i wybuchu powstania kościuszkowskiego 30 listopada. Władze carskie uznały to za zagrożenie i postanowiły zniszczyć kościół. O tych planach powiadomił proboszcza oficer rosyjski, który doświadczył cudownego uzdrowienia za sprawą Najświętszej Marii Panny Budzieszynskiej. Pleban wraz z ówczesnym dziedzicem Jarnic postanowili przenieść kościół pod osłoną nocy w bezpieczne miejsce. Obraz trafił do kościoła w Mokobodach, a świątynię po kryjomu rozebrano i spławiono Liwcem do Jarnic, dlatego mieszkańcy mówili, że „kościół do nich przypląnął rzeką”.

Kontakt (jest to kościół filialny, z mszą jedynie w niedzielę): 25 792 23

Adres: Jarnice, 07-100 Węgrów

Kościół pw. św. Jakuba.

Fot. Paulina Sulich, maj 2017 r.

JARTYPORY – DWOREK (XIX W.)

Jartypory to wieś, dawniej folwark wydzielony z dóbr Miedzna należących do Butlerów. Miejscowość położona wśród lasów, przy szosie z Węgrowa do Miedznej, Małkini i Treblinki. W 1859 r. Jartypory przeszły w ręce Kuczyńskich herbu Ślepowron jako posag ostatniej z rodu, Józefy Butler herbu własnego, która poślubiła Feliksa Kuczyńskiego z Korczewa.

Skromny **dworek**, zbudowany prawdopodobnie dla administratora, powstał w połowie XIX w., gdy dziedzicem był Aleksander Kuczyński. Jego córka, Ludwika, wyszła za mąż za Leona Ostrowskiego herbu Rawicz, który dzięki temu małżeństwu stał się panem ogromnych dóbr korczewsko-miedzeńskich. W 1944 r. majątek został przejęty przez państwo. Dworek zaadaptowano na szkołę podstawową i pełni tę rolę do dziś.

Dworek zbudowany w stylu klasycystycznym: na planie prostokąta, dwutraktowy, z sienią na osi poprzedzonej gankami (gank od strony południowej został rozebrany). Ganki miały formę czterokolumnowego portyku. Budynek przekryty jest wysokim czterospadowym dachem z facjatą nad gankiem. Park dworski zachował się w stanie szczątkowym. Na uwagę zasługuje fragment alei grabowej.

W Jartyporach znajduje się też zespół zabudowań **gorzelni** z końca XIX wieku, w skład którego wchodzi murowane budynki gorzelni oraz magazynu spirytusu otoczone ceglany murem. Ceglane zabudowania gorzelni reprezentują zabytkowe obecnie budownictwo przemysłowe.

Od 1980 roku w Jartyporach prowadzone były wykopaliska archeologiczne na **cmentarzysku z epoki żelaza** położonym na niewielkim wydmowym wyniesieniu, na południe od nieistniejącego już strumienia płynącego w kierunku Liwca. Znalezione tam m. in.: spinki typu Almgren, grzebień, wisior opasany i paciorki szklane z ciepłopalnego grobu.

XIX-wieczny dworek
w Jartyporach.

RUCHNA – POZOSTAŁOŚCI ZESPOŁU PAŁACOWO-PARKOWEGO Z KOŃCA XIX W.

Ruchna leży 5 km od Węgrowa przy szosie do Siedlec. Do 1944 r. istniał tu **pałac** hrabiów Łubieńskich. W Ruchnie urodziła się matka Marii Skłodowskiej – Curie.

Zachowane budynki dawnego założenia to czworak murowany z 1890 roku, kuchnia dworska murowana z końca XIX wieku (obecnie budynek mieszkalny) i zespół murowanych budynków gospodarczych z końca XIX wieku (dwie obory, dwie stodoły, spichlerz).

Z założenia dworskiego zachował się ponadto **park krajobrazowy** z 1895 roku, założony według projektu Waleriana Kronenberga. Plan parku ma kształt wielokąta. Jego główny element kompozycyjny stanowią cztery łączące się ze sobą stawy, przy pomocy rowów melioracyjnych połączone z Liwcem. Stawy są zaniedbane i niezagospodarowane. W parku zachował się starodrzew, w którym dominują jesiony i kasztanowce. W niewielkiej ilości występują drzewa iglaste. Jest też unikat – miłorząb japoński bardzo rzadko występujący na naszych terenach. Park, choć zdziczały, wart jest obejrzenia ze względu na piękne okazy drzew. Dojście do parku od przystanku PKS, aleją wysadzoną topolami.

Adres: Ruchna, 07 – 100 Węgrów

Fragment mostu na terenie parku przy pałacu
rucheńskim. Fot. Radosław Rybak, histmag.org

STARAWIEŚ

Starawieś leży około 9 kilometrów na północny zachód od Węgrowa, przy drodze nr 62. Przepływa tu dość szeroko rzeka Liwiec. Wiódł tędy dawny trakt handlowy z Łukowa przez Węgrów do Gdańska. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z 1473 roku, gdy wymieniana jest jako Jakimowice. W XVI wieku otrzymała nazwę Starawieś, w późniejszym czasie (od XIX wieku) pisaną rozdzielnie: Stara Wieś. W 2003 roku przywrócono miejscowości historyczną nazwę Starawieś. Parafia powstała tu pod koniec XV w.

STARAWIEŚ - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. MICHAŁA ARCHANIOŁA (XIX W.)

Po pożarze XVIII- wiecznego drewnianego kościoła w maju roku 1866 w ciągu kolejnych trzech lat zbudowano istniejący do dziś murowany z cegły neogotycki budynek fundacji Golicynów zaprojektowany przez Bolesława Pawła Podczaszyńskiego. Po śmierci Podczaszyńskiego budowę dokończył Ludwik Franciszek Martini. Projektantem i dekoratorem wnętrza kościoła po śmierci Podczaszyńskiego był Ludwik Franciszek Martini. W neogotyckim ołtarzu głównym kościoła znajduje się obraz z XVIII wieku przedstawiający św. Michała Archanioła, oparty na kompozycji Guido Reniego, namalowany prawdopodobnie przez Szymona Czechowicza. Kościół ma oryginalne sklepienie pokryte ciemnym drewnem, podobne do znanych przykładów z gotyckich świątyń angielskich, co wskazuje na fascynację Podczaszyńskiego sztuką brytyjską. W początkach I wojny światowej, 6 sierpnia 1915 r., wojska rosyjskie skonfiskowały trzy dzwony, a 18 maja 1917 roku wojska niemieckie zarekwirowały wszystkie piszczałki organowe, polecając zastąpić je drewnianymi. Na początku II wojny światowej w czasie bombardowania wsi 10 września 1939 roku kościół doznał wielu zniszczeń. Po wejściu wojsk niemieckich został on zamieniony na tymczasowy szpital wojskowy (12 - 25 września 1939 r.) i ograbiony z niektórych paramentów liturgicznych.

Adres: Starawieś, ul. Węgrowska 26, 07 - 100 Węgrów

Kościół w Starejwsi.

STARAWIEŚ - ZESPÓŁ PAŁACOWY (XVII – XIX W.)

Właścicielami dóbr starowiejskich byli w XVI w. Kiszkwie, następnie Radziwiłłowie, Krasieńscy, Ossolińscy, Jezierscy i Golicynowie, Krasieńscy i Gerliczowie. Ostatnimi właścicielami Starejwsi (do 1945 roku) byli Franciszek Radziwiłł i Zofia de Gren z Wodzickich Radziwiłłowa. W czasie okupacji majątek został zajęty przez Niemców, a po wojnie znacjonalizowany.

Pałac w Starejwsi jest najokazalszą rezydencją magnacką w powiecie węgrowskim. Został wybudowany dla księcia Bogusława Radziwiłła, koniuszego wielkiego litewskiego. Prace budowlane pod nadzorem Jana Pękalskiego rozpoczęły się przed rokiem 1655, a zakończyły w roku 1661. Za czasów księcia Sergiusza Golicyna, w roku 1840, rozpoczęły się trzyletnie prace modernizacyjne pod kierunkiem Ludwika Martiniego, w wyniku których pałac przybrał obecną formę – późnego gotyku angielskiego.

Pałac w Starejwsi.
Fot. Paulina Sulich, czerwiec 2017

Dobudowano w tym czasie drugie piętro, ośmioboczną wieżę oraz zmieniono wystrój elewacji, wzbogacono maswerkami i rozetami, ściany zaś zwieńczono krenelażem z nadwieszonymi wieżyczkami. Otwory okienne udekorowane zostały typowymi dla gotyku angielskiego naczółkami załamany pod kątem prostym ku dołowi. Od strony ogrodu znajduje się wieloboczny taras wsparty na arkadach filarowych ze sterczynami. W fasadzie

nad głównym wejściem widnieją herby właścicieli: u szczytu pod krenelażem: herb własny – książąt Golicynów oraz herb hrabiów Jezierskich (tarcza dzielona w pas: Nowina nad Prus II, herb łączący obie linie Jezierskich). Poniżej tarcze herbowe skoligaconych z Jezierskimi znakomitych rodów: Bielińskich (Junosza) Sapiehów (Lis). Nad tarasem widnieją dwa kartusze herbowe Kazimierza Krasińskiego (Ślepowron) i Józefiny z Gawrońskich (Rola). W latach 1859 – 1862 nastąpiła przebudowa wewnątrz według projektu Bolesława Pawła Podczaszyńskiego. Z wystroju zasługują na uwagę m.in. piece kaflowe z kafli neorenesansowych lub neogotyckich, kominki żeliwne w oprawie piaskowca i marmuru. Wokół pałacu rozciąga się 30-hektarowy park krajobrazowy z dwoma stawami. Znajduje się tu figura Matki Boskiej z datą 1879 oraz wykuta wzruszającą modlitwą młodo owdowiałego Kazimierza Krasińskiego dedykowaną pamięci ukochanej żony, Józefiny Gawrońskiej z Gawron herbu Rola, zmarłej w rok po ich ślubie po urodzeniu córki. W parku odnaleźć można pozostałość ziemnej fortyfikacji bastionowej z poł. XVII w.-fragment kurtyny z bastionem. Od 1966 roku zabytek stanowi własność Narodowego Banku Polskiego, który przeprowadził rewitalizację, przywracając pałacowi dawną świetność. Choć pałac nie jest stale otwarty dla ruchu turystycznego, istnieje możliwość zwiedzania wg wcześniejszych ustaleń z dyrekcją obiektu.

Adres: Starawieś, ul. Węgrowska 26, 07 - 100 Węgrów

WYSZKÓW NAD LIWCEM

Wyszków leży w odległości 10 km na południe od Węgrowa, w pobliżu ujścia rzeki Kostrzyn do Liwca. Powstał w XV w. Należał do rodu Ossolińskich do początku XIX w.

Układ centrum Wyszkowa przypomina miasteczko z dużym placem rynkowym. W II połowie XVIII w., z fundacji Ludwiki z Załuskich i jej męża, starosty drohickiego Jana Stanisława Ossolińskiego, powstało barokowe założenie przestrzenne, które obejmowało miejscowość, rezydencję i kościół. Budowę ukończył ich syn, miecznik litewski Aleksander Ossoliński. Wyszków był jednym z najciekawszych założeń barokowych na Podlasiu (inne – w Białymstoku i Radzynie Podlaskim). Pałac został rozebrany po I wojnie światowej, a pozostałe po nim ruiny znajdują się na tyłach kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego.

WYSZKÓW - KOŚCIÓŁ PW. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO (XVIII W.)

Kościół w stylu późnobarokowym zbudowany został w Wyszkwowie w 1788 r. Obiekt jest orientowany, murowany i otynkowany. Trzyzęściowa fasada podobna jest do węgrowskiego kościoła farnego. Zdobią ją pilastry oraz szczyt ze spływami i ustawionymi po bokach figurami świętych. Nad portalem znajduje się tablica erekcyjna, na której widnieje data fundacji, herb fundatora Topór i jego monogram. Dwie wieże – dzwonnice wtopione są w ogrodzenie okalające dawny cmentarz przykościelny. Na wewnętrznej ścianie północnej dzwonnicy umieszczono klasycystyczne epitafium zmarłego w 1821 r. fundatora – Aleksandra Maciej hr. Ossolińskiego, ufundowane przez jego syna Józefa w 1826 r. W jednonawowym wnętrzu zachowała się polichromia z ok. 1790 r. i niemal kompletne oryginalne barokowo-klasycystyczne wyposażenie wnętrza: murowane ołtarze, ambona, organy Józefa Janiczka z 1791 r., chrzcielnica, konfesjonały, stalle, obrazy z XVIII i XIX w. - dzieła Józefa Łukaszewicza, Szymona Czechowicza i Franciszka Smuglewicza. W ołtarzu głównym znajduje się przypisywany Franciszkowi Smuglewiczowi obraz „Ukrzyżowanie Chrystusa” (kopia dzieła Jakoba Jordaensa) oraz „Oko Opatrzności”.

Adres: Wyszków 48, 07-100 Węgrów

Późnobarokowy kościół w Wyszkwowie.
Fot. Paulina Sulich, maj 2017 r.

WYSZKÓW - KAPLICZKI PRZYDROŻNE (XVIII W.)

Oprócz pięknego kościoła z cennym wyposażeniem w Wyszkanie zachowały się jeszcze barokowe **kapliczki** z rzeźbami św. Nepomucena, św. Floriana i św. Notburgi. Umieszczenie kapliczek na trzech krańcach wsi według dawnych wierzeń tworzyło swojego rodzaju strefę bezpieczeństwa uswięconą wspólnym działaniem ich świętych patronów zapewniających mieszkańcom Wyszkania pokój i dobrobyt oraz obronę przed klęskami żywiołowymi i nieszczęściami.

Pierwsza kapliczka stoi nad Liwcem przy moście i zawiera figurę św. Jana Nepomucena chroniącego przed powodzią i utonięciem, a także opiekuna podróżnych.

Kapliczka św. Nepomucena w Wyszkanie.
Fot. Paulina Sulich, maj 2017.

Kapliczka św. Floriana patrona strażaków, chroniącego przed pożarem znajduje się Wyszowie przy wyjeździe do Węgrowa.

Trzecia z kapliczek – św. Notburgi - stoi na wschodnim krańcu wsi. Św. Notburga to patronka głodnych i chorych.

Kapliczka św. Floriana.

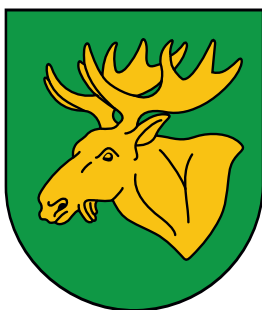

Kapliczka św. Notburgi.

GMINA ŁOCHÓW

Gmina Łochów położona jest w północno-zachodniej części obszaru LGD „Bądźmy Razem”, ok. 60 km od Warszawy i Siedlec, 17 km od Wyszkowa i 35 km od Węgrowa, w dorzeczu Bugu i Liwca. Ośrodkiem administracyjnym i usługowym gminy jest miasto Łochów liczące blisko 7 tys. mieszkańców. Jest to największa gmina obszaru, mieszka tu blisko 18 tys. mieszkańców. Przebiegają tędy dwie drogi krajowe: nr 50 i nr 62 oraz linia kolejowa relacji Warszawa - Łochów - Białystok - Wilno, należąca do krajowego systemu kolejowego.

ŁOCHÓW

Łochów leży na przecięciu dróg krajowych 50 i 62. Pierwsze wzmianki o Łochowie pochodzą z 1378 r., jednak swój intensywny rozwój miasto zawdzięcza przeprowadzonej tędy w XIX w. linii kolejowej. Parafia rzymskokatolicka pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Łochowie powstała w 1949 r., początkowo z siedzibą w Budziskach, zaś kościół parafialny został poświęcony (w stanie surowym) w 1976 r. Od 1969 r. Łochów posiada prawa miejskie.

DWORZEC KOLEJOWY W ŁOCHOWIE (XIX W.)

Funkcję **budynku dworcowego** w Łochowie pełni dawna parowozownia wzniesiona wg projektu Bolesława Pawła Podczaszyńskiego w 1868 roku dla przebiegającej tędy kolei warszawsko-petersburskiej. W tym samym czasie zbudowano również okazały murowany dworzec, drewnianą wieżę ciśnień oraz przepompownię nad Liwcem doprowadzającą wodę z odległości 3 kilometrów. Dworzec kolejowy został zniszczony w sierpniu 1944 roku przez wycofujące się wojska niemieckie. Spłonęła również wieża ciśnień. Po II wojnie światowej do potrzeb dworca został przystosowany budynek parowozowni. W 2017 r. przeszedł rewitalizację, dzięki czemu oprócz pełnienia typowej funkcji poczekalni z kasą biletową może być centrum konferencyjnym i kulturalnym. Zabytkowe są również: **budynek mieszkalny** w kompleksie dworca oraz murowana **wieża ciśnień** z lat 50. XX wieku (obecnie na prywatnej posesji, zasłonięta przez nowsze budynki). W pobliżu stacji kolejowej w Łochowie 10 września 1939 r. został wykolejony wskutek działań Luftwaffe pociąg pancerny „Generał Sosnkowski”.

Adres: ul. Dolna, 07-130 Łochów

Dworzec kolejowy w Łochowie.

DWÓR Z XIX W. (PAŁAC ŁOCHÓW)

Najpiękniejszym obiektem dzisiejszego Łochowa jest **dwór** - siedziba rodziny Hornowskich - wzniesiony w latach 1820 - 1830 i przebudowany w latach 1875 - 1876 według projektu znanego architekta Bolesława Podczaszyńskiego. Pierwotny dwór był klasycystyczny, parterowy, z kolumnowym portykiem. Po przebudowie jego wygląd nabrał charakteru eklektycznego. Jego wnętrza były utrzymane w modnym wówczas stylu neogotyckim. Wzniesiony został na planie wydłużonego prostokąta z bocznymi ryzalitami. Od strony parku znajduje się taras z sześcioma żeliwnymi kolumnami podtrzymującymi blaszany dach; od frontu znajdują się cztery żeliwne kolumny podtrzymujące taras widokowy. W pobliżu pałacu zachowała się murowana oficyna, kuchnia pałacowa, wozownia, drewnitnia oraz dwa stawy. Wokół dworu pozostałość parku z przełomu XVIII i XIX wieku. Pałac należał kolejno do rodzin Hornowskich, Downarowiczów, Zamoyskich, Kurnatowskich. Z historią pałacu związany jest **Cyprian Norwid**, wnuk Anny Zdzieborskiej z domu Sobieskiej będącej siostrą Józefy z Sobieskich

XIX-wieczny dwór w Łochowie.

Hornowskiej, matki **Józefa Hornowskiego**, właściciela Łochowa. Poeta wymienia to miejsce w swojej korespondencji, zaś jeden z wierszy zadedykował kuzynce Stanisławie Hornowskiej. Budowniczy dworu w l. 30 XIX w., Józef Hornowski, ukończył prawo, brał udział w powstaniu listopadowym, a po jego upadku przeszedł z wojskami do Galicji. Wrócił stamtąd w 1833 r. i założył rodzinę. Urodziło mu się ośmioro dzieci. Gospodarował nowocześnie: dzierżawił część miasta Drobina, zakupił hutę szkła od starowiejskich Golicynów, działał w Towarzystwie Rolniczym, a dzieci kształcił we Francji. Wg Norwida był „milionowym panem”. Prosperity rodu Hornowskich zakończyła się niebawem po śmierci Józefa, która nastąpiła w 1870 r. Hornowscy przyjaźnili się z Grottgerami i Michałem Elwiro Andriolim.

W historii Polski zaznaczyli się wnukowie Józefa Hornowskiego: **Stanisław Downarowicz** (wojewoda poleski, zginął w Oświęcimiu), **Medard Downarowicz** (zesłaniec, piłsudczyk, członek pierwszego rządu odrodzonej Rzeczypospolitej, uczestnik wojny polsko-bolszewickiej, pod koniec życia – komisaryczny prezydent Warszawy). Zasługi dla kultury polskiej ma pedagożka i bibliotekoznawczyni **Maria Hornowska**, a dla medycyny – jej brat **Józef**, wybitny patomorfolog. Łochowskie dobra z rąk potomków Hornowskich w 1882 r. trafiły do Zamoyskich. Zdzisław Zamoyski rozbudował folwark, a w 1913 r. przekazał go w posagu córce Elżbiecie. Jej mąż **Eryk Kurnatowski**, dawny carski wojskowy, miał tu stajnię koni wyścigowych mogącą się pochwalić pięcioma wygranymi Wielkiej Warszawskiej w międzywojniu.

Adres: ul. Marii Konopnickiej 1, 07- 130 Łochów

ŁOCHÓW - DREWNIANY KOŚCIÓŁ MIŁOSIERDZIA BOŻEGO Z 1932 R.

Drewniana świątynia zlokalizowana w obrębie kompleksu „Pałac Łochów” to **kościół** filialny należący do parafii Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny w Łochowie i dekanatu Łochów diecezji drohiczyńskiej. Został wybudowany w 1932 roku we wsi Wólka Dobryńska, w gminie Zalesie, w powiecie białskim. Pierwotnie nosiła wezwanie św. Stanisława Kostki. Zaprojektował go architekt [?] Mazur, budowniczymi zaś byli cieśle Józef Kozerski, Antoni Lewczuk, Wiktor i Antoni Arseniukowie, Julian Romaniuk. W 2009 roku budowla została przeniesiona przez firmę Arche SA w obecne miejsce i odrestaurowana. Konsekracja miała miejsce w r. 2010.

Adres: ul. Marii Konopnickiej 1, 07- 130 Łochów

Drewniany kościół
Miłosierdzia Bożego z 1932 r.

Baczki leżą kilometrów na wschód od Łochowa. W drugiej połowie XVI w. były prywatną wsią szlachecką położoną w powiecie kamienieckim ziemi nurskiej województwa mazowieckiego.

DREWNIANY DWÓR Z XVIII W.

W Baczkach znajduje się zabytkowy **dwór**, zbudowany dla rodziny Rozwadowskich w XVIII w. Mimo że wielokrotnie zmieniał właścicieli, tylko nieznacznie został przebudowany. Obiekt jest drewniany, o konstrukcji zrębowej, z bali modrzewiowych oszalowanych modrzewiowymi deskami. Wyglądem nawiązuje do rozłożystych chałup drewnianych. Przykryty przysadzystym dachem naczółkowym, którego połacie pierwotnie były kryte gontem. W 1827 r. w osi elewacji frontowej przed wejściem głównym dobudowano niewielki ganek z dwoma filarami podpierającymi skromny fronton i dwuspadowy daszek. Park o powierzchni 8 ha ukształtował podobno Roland Mique, twórca między innymi „wioski wersalskiej” zaprojektowanej dla królowej Francji Marii Antoniny. Najciekawszą częścią XVIII-wiecznego parku krajobrazowego jest 200-letnia aleja grabowa, uznana za pomnik przyrody.

Od 1907 r. dworek należał do Marii Sadzewiczowej (1881 – 1937), która prowadziła tu letni pensjonat dla dzieci, a także spędziła okres II wojny. Sadzewiczowa położyła ogromne zasługi dla łochowskiej oświaty, będąc jedną z założycieli liceum ogólnokształcącego utworzonego w 1944 r. Była pierwszą

Dwór w Baczkach. Fot. Paulina Sulich, czerwiec 2017.

dyrektorką tej szkoły, a obecnie jest jej patronką. Dziełem jej syna Marka Sadzewicza (dziennikarza, publicysty i pisarza) jest z kolei założenie w Baczkach ochotniczej straży pożarnej (1925).

Przed II wojną światową oraz w latach 80. XX w. dworek pełnił rolę pensjonatu domowego. Obecnie funkcjonuje tu gospodarstwo agroturystyczne prowadzone przez spadkobierców Sadzewiczów.

Kontakt z właścicielem: +48 600 428 515

Adres: Baczki 143, 07-130 Łochów

MUROWANY LAMUS Z XVII W.

Nieopodal dworu w Baczkach (na tej samej posesji) znajduje się XVII-wieczny **lamus**. Wzniesiony na rzucie prostokąta, przykryty dachem mansardowym ma w narożniku ganek wsparty na dwóch filarach zwieńczonych trójkątnym frontonem otwartym na trzy strony arkadami; dach mansardowy. Jako budowla murowana, przeznaczony był do przechowywania cenniejszych rzeczy. Był również miejscem schronienia w razie pożaru lub niebezpieczeństwa. Legenda głosi, że w czasie prześladowań religijnych po potopie szwedzkim mieściła się w nim tajna kaplica ariańska, a później loża masońska. Za tym, że korzystali z niej masoni, ma przemawiać żeliwna pięcioramienna gwiazda (symbol masoński) widoczna na ćwieku wbitym w drzwi wejściowe do dworu. Lamus z dworem miał być połączony tajemnym korytarzem, do którego wejście do dziś pozostaje zagadką. Dowodem jego istnienia jest pas ziemi, na którym nie rosną drzewa, a krety nie robią kopców.

Adres: Baczki 143, 07-130 Łochów

Baczki. Lamus z XVII w. Źródło: dwory.net

BARCÓW – RUINY KLASYCYSTYCZNEGO DWORKU Z POŁOWY XIX W.

Barchów sąsiaduje z Łochowem i leży przy drodze krajowej nr 50. W początkach XIX w. dobra te dzierżawił dziadek Marii Konopnickiej Stanisław Wasiłowski, tu urodził się jej ojciec Józef.

Po **dworku**, zbudowanym w połowie XIX stulecia w otoczeniu starszego o pół wieku parku i przebudowanym przez Konstantego Wiechowskiego pod jego koniec, pozostały obecnie opuszczone zgliszcza – skutek pożaru, który go unicestwił w 1997 r. Dworek był ciekawym przykładem niewielkiej siedziby ziemiańskiej z okresu klasycyzmu. Zbudowany był z drewna, konstrukcji zrębowej, na wysokiej podmurówce (mieściła się tu izba mieszkalna), oszalowany. Miał też mieszkalne poddasze. Od frontu znajdował się ganek o dwóch kolumnach i dwóch półkolumnach toskańskich z trójkątnym szczytem. Przykryty był dwuspadowym dachem. Od wsi oddzielały go dwa stawy (dziś – w zaniku). Do dworu prowadziła aleja świerkowa długości 300 m na grobli między stawami. W parku, w którym dobrze zachował się układ krzewów, znajdują się okazy starodrzewu i pomniki przyrody. Po drugiej stronie dworu prowadzi w kierunku Liwca aleja jesionowo-świerkowa.

Adres: Barchów 258, 07 – 130 Łochów

Pozostałości dworku w Barchowie. Źródło: dwory.net

KALISKA – WILLA Z 1904 R. – MAZOWIECKIE CENTRUM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ IM. HELENY I IGNACEGO JANA PADEREWSKICH

Kaliska oddalone są od Łochowa 4 km w kierunku zachodnim, a od stacji kolejowej w Urlach – 2 km. Otoczona pięknymi lasami **willa**, nazywana w okolicy pałacem lub pałacykiem, została wybudowana w 1904 r. w majątku Julin. Budynek jest piętrowy, z piękną fasadą i wieżyczką.

W 1919 r. **Helena Paderewska**, żona genialnego pianisty i kompozytora oraz premiera odrodzonej Rzeczypospolitej, **Ignacego Jana Paderewskiego**, za środki Polonii amerykańskiej zakupiła willę od Waleriana Przedpeńskiego z przeznaczeniem na cele dobroczynne. Założyła tu szkołę gospodarstwa domowego i hodowli drobiu dla dziewcząt powyżej 16 roku życia. Dziewczęta uczyły się również koronkarstwa oraz języków angielskiego i francuskiego. Opłaty za szkołę nie były wygórowane, a dla uczennic w trudnej sytuacji materialnej jeszcze je obniżano. W skład zakupionej posiadłości wchodził budynek mieszkalny, niewielka stajnia, obora, stodoła i przylegające do niej szopki ze składem narzędzi i drewna opałowego. Niestety, w znacznej mierze odnowiony i zagospodarowany majątek uległ prawie całkowitemu zniszczeniu w sierpniu 1920 roku podczas wojny polsko-bolszewickiej. Helena Paderewska zdecydowała jednak o odbudowie folwarku. Zadanie to zleciła Syłwinowi Strakaczowi. Całość została odbudowana według dawnego planu, ale znacznie ulepszona. Na parterze znajdował się szereg jasnych sal przystosowanych do nauki i rekreacji słuchaczek szkoły. Weranda dolna była przeznaczona na

Kaliska. Willa z 1904 r.

oranżerię. Na piętrze zaplanowano mniejsze i większe pokoje dla 40 dziewcząt. Weranda górna przebudowana została na kaplicę. Z budynku głównego aleja parkowa prowadziła do zarybionego stawu. W miejsce zniszczonych iglastych kultur parkowych zasadzono drzewa liściaste, przede wszystkim klony i graby. Otwarcie szkoły nastąpiło w 1924 r. Decyzją Heleny Paderewskiej szkoła, a także 300 kur zielononózek sprowadzonych ze Szwajcarii, stały się własnością Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Warszawie. W okresie II wojny światowej w budynku zorganizowano szpital polowy dla żołnierzy Armii Krajowej (o czym przypomina tablica pamiątkowa). W latach 1944 - 1945 działały tu Zakłady Dziecięce, w których przebywało 70 sierot z Warszawy. Od 1948 do 2018 r. mieścił się natomiast dom dziecka. Obecnie budynek jest własnością Samorządu Województwa Mazowieckiego i działa tu Mazowieckie Centrum Edukacji Ekologicznej im. Heleny i Ignacego Jana Paderewskich. Zlokalizowano tu również izbę pamięci poświęconą Paderewskim.

Warto nadmienić, że zasługą Heleny Paderewskiej było przekazanie ziemi w celu powołania szkoły powszechnej w Kaliskach (zbudowano ją dopiero po II wojnie).

Adres: Kaliska 1, 07 - 130 Łochów

KAMIONNA

Kamionna leży przy drodze krajowej 62 w odległości 4 km od Łochowa w kierunku na Węgrów. Poprzednie nazwy miejscowości to Kamionolas, a później, aż do początku XX wieku, Kamionna Laski.

KAMIONNA - DWÓR Z POŁOWY XIX W.

W XIX wieku Kamionna stanowiła własność Godlewskich, a w początkach XX - Andrzejkowiczów. Ostatnim właścicielem majątku był Teodor Jaźwiński, po wojnie - własność Skarbu Państwa. Wtedy też w budynku mieściła się m.in. poczta, szkoła i gminne przedszkole. Obecnie własność prywatna.

Klasycyistyczny, murowany parterowy dwór na planie prostokąta, wybudowany na lekkim wzniesieniu, powstał w 1836 r. wieku na miejscu wcześniejszego założenia. Piętrowa część środkowa jest zwieńczona szerokim trójkątnym frontonem. W jej dolnej kondygnacji - portyk z dwiema kolumnami tokańskimi, a na górze - loggia - balkon o sześciu kolumnach jońskich. W sieni żeliwna klatka schodowa. W elewacji ogrodowej ryzalit z półkolumnami w przyziemiu. Po obu stronach dziedzińca stoją dwie oficyny w stylu klasycystycznym, usytuowane prostopadle do dworu. W parku zachowały się pomniki przyrody, m.in. stary wiąz i dąb. Pośród liczego starodrzewu widoczny jest układ wewnętrzny parku oraz układ wodny. Znajduje się tu również klonowa aleja prowadząca od bramy wjazdowej.

Warto zaznaczyć, że z Kamionny pochodził ks. Michał Godlewski (1872 - 1956), syn dziedzica Antoniego Godlewskiego (1826 - 1899). W latach 1904 - 1926 był wykładowcą historii w petersburskiej Akademii Duchownej, a w latach 1927 - 1949 - na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

Adres: Kamionna, ul. Józefa Piłsudskiego 22, 07 - 130 Łochów

Dwór w Kamionnie.
Źródło: dwory.net.pl

KAMIONNA - KOŚCIÓŁ NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY (1904 – 1909)

Pierwszy **kościół** w Kamionnie zbudowano pod koniec XV w. Obecna murowana budowla w stylu neogotyckim jest czwartą z kolei świątynią na tym miejscu. Została wzniesiona w latach 1904 - 1909 według projektu Józefa Piusa Dziekońskiego, staraniem proboszcza Antoniego Dzikowskiego oraz właściciela Łochowa - Zdzisława hrabiego Zamoyskiego i jego żony, Marii ze Szweykowskich. Kościół został poświęcony 22 czerwca 1909 roku. Podczas I wojny światowej w dniu 8 sierpnia 1915 roku wojska rosyjskie wysadziły w powietrze dwie wieże kościelne, które upadając zniszczyły dużą część budynku. Fasadę odbudowano. Odrestaurowany kościół, jednak bez charakterystycznych wież, został konsekrowany 16 maja 1927 roku. Podczas II wojny światowej Niemcy zagrabili dzwony kościelne (1941). Z kolei w dniach 11 - 21 sierpnia 1944 roku doznała wielu uszkodzeń podczas przechodzenia frontu.

W latach 1920 - 1923 funkcję proboszcza w Kamionnie pełnił **ks. Michał Woźniak** (1875-1942) - męczennik obozu koncentracyjnego w Dachau, wyniesiony do chwały ołtarzy w dniu 13 czerwca 1999 roku przez papieża Jana Pawła II.

Adres: Kamionna, ul. Józefa Piłsudskiego 25, 07 - 130 Łochów

Kościół w Kamionnie zbudowany w latach 1904 - 1909.

SZUMIN – DOM HANSENÓW

Szumin to wieś oddalona około 13 km od Łochowa, leżąca w sąsiedztwie bardzo malowniczego starorzecza Bugu. Znajduje się tu unikatowy obiekt – drewniany **dom** Oskara i Zofii Hansenów.

Oskar Hansen był wybitnym architektem. Razem z żoną **Zofią Garlińską-Hansen** stworzył ideę Formy Otwartej, która „zakładała otwarcie architektury na współtworzenie jej przez jej użytkowników, sytuowała ją w roli „chłonnego tła” eksponującego wydarzenia codziennego życia”, a także miała być „nastawiona na partycypację, proces, zmianę hierarchii między artystą i widzem.” „Dom, budowany od 1968 roku, w pełni wyrażał tę ideę, będąc jedną z niewielu prac Hansenów zrealizowanych zgodnie z ich życzeniem, bez ograniczeń narzucanych przez socjalistyczny przemysł budowlany. Czasoprzestrzenna architektura płynnie łącząca wewnątrz i zewnątrz zawierała w sobie pierwiastek zmiany, łatwo adaptując się do zmieniających się potrzeb użytkowników. Budowana jako rama dla życia, ożywa wraz z obecnością ludzi. Szczególną atmosferę domu współtworzą ślady działalności i pasji jego mieszkańców – umieszczone wokół domu instrumenty dydaktyczne do nauki podstaw kompozycji; stalowa struktura z biennale w Wenecji z 1977 roku, po której pnie się winorośl i drewniany gołębnik, który, jak żartowała Zofia Hansen, był najdoskonalszym dziełem jej męża” (www.artmuseum.pl/pl/muzeum/szumin).

Od maja 2014 r. dom należy do prestiżowej **Iconic Houses Network**. To jedyny taki obiekt w Polsce. Jest udostępniany do zwiedzania, odbywają się w nim warsztaty rodzinne oraz zajęcia dla studentów szkół artystycznych. Właścicielem domu Hansenów od 2017 r. jest Muzeum Sztuki Nowoczesnej, które w sezonie od kwietnia do września organizuje zwiedzanie obiektu. Zapisy prowadzone są przez stronę oddziału Muzeum – Dom Hansenów w Szuminiu.

Adres: Szumin, ul. Mlekicie 4, 07-130 Łochów

Drewniany dom Hansenów w Szuminiu.
Fot. Paulina Sulich, czerwiec 2017.

GMINA MIEDZNA

Gmina Miedzna położona jest we wschodniej części województwa mazowieckiego, w zachodniej części powiatu węgrowskiego. Odległości drogowe z miejscowości gminnej wynoszą: do Węgrowa około 10 km, do Siedlec około 40km, do Warszawy około 95km.

MIEDZNA

Najstarsza historyczna wzmianka o Miedznie pochodzi z pierwszej połowy XV wieku. Wówczas Miedzna należała do Stanisława Karskiego herbu Korab, następnie, jako posag Jadwigi Karskiej, przeszła w ręce rodu Wodyńskich herbu Kościesza. Dzięki staraniom Mikołaja Wodyńskiego w 1522 roku Miedzna uzyskała prawa miejskie na mocy przywileju króla Zygmunta I. Od 1638 roku właścicielem Miedzny był Gothard Wilhelm Butler, który poślubił Konstancję Wodyńską, damę dworu dwóch królowych- Cecylii Renaty, a po jej śmierci - Ludwiki Marii Gonzagi (były to kolejne żony króla Władysława IV Wazy). Królowa Ludwika Maria po śmierci Władysława IV została żoną króla Jana Kazimierza. Gothard Wilhelm Butler był zaufanym dworzaninem Jana Kazimierza, podskarbidem nadwornym koronnym, podkomorzym koronnym, starostą preńskim, nowskim, liwskim, parnawskim, bolesławskim, radzińskim, nowodworskim i persztuńskim. W czasie potopu szwedzkiego dowodził pułkiem pieszym gwardii królewskiej, nominowany następnie na generał-majora został dowódcą przybocznej straży królewskiej.

W roku 1809 Miedzna spłonęła w wyniku pożaru, żywioł pochłonął większość domów i zagród oraz kościół parafialny. Kolejne zniszczenia miasta przyniosła kampania napoleońska 1812 r. W roku 1869 w wyniku represji po powstaniu styczniowym Miedzna po 347 latach została pozbawiona praw miejskich. W latach 80. XIX wieku dziedziczką dóbr miedzeńskich została Ludwika Ostrowska z Kuczyńskich, żona hr. Tadeusza Ostrowskiego. W drugiej połowie XIX. majątek został rozparcelowany, a niewielkie działki sprzedano indywidualnym nabywcom. Do dziś zachowały się tu cenne zabytki, które wyróżniają tę miejscowość jako jedną z ciekawszych w okolicy.

KOŚCIÓŁ W MIEDZNIIE (1887 - 1893)

Świątynia katolicka istniała w Miedznie już w 1470 roku i została ufundowana przez Wodyńskich. **Kościół** nosił tytuł Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie.

W drugiej połowie XVI wieku Jan Wodyński, gorący zwolennik kalwinizmu, przekazał kościół oraz całe beneficjum miedzeńskie w ręce kalwinów. Kiedy po około 40 latach usunięto z Miedzny kalwinów, okazało się, że świątynia została zdewastowana. Konstancja z Wodyńskich Butlerowa podjęła się budowy nowego kościoła. Drewniana barokowa świątynia pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Pannie oraz św. Stanisława Biskupa i Męczennika została oddana do użytku wiernych w 1670 roku. W 1765 roku uroczystie umieszczono w głównym ołtarzu cudowny obraz Matki Bożej Miedzeńskiej, dzięki czemu Miedzna stała się sławna. Kościół spłonął podczas wielkiego pożaru miasta 21 czerwca 1802 roku, uratowano jednak cudowny obraz, tabernakulum, obrazy, rzeźby, nastawy ołtarzowe, naczynia i szaty liturgiczne. W 1803 roku Jan i Antoni Butlerowie za staraniem księdza Macieja Bielińskiego, ówczesnego proboszcza, sfinansowali budowę tymczasowego kościoła. Świątynia ta służyła wiernym przez 90 lat. Wskutek represji po powstaniu styczniowym parafia miedzeńska została ograbiona z beneficjum kościelnego.

Ludwika z Kuczyńskich hr. Ostrowska wzniosła w latach 1887 - 1893 istniejącą do dziś świątynię w stylu neogotyckim. Plan budowli sporządził Kazimierz Zajączkowski, architekt powiatowy z Węgrowa. W czasie wojny, w sierpniu 1944 roku, kościół został poważnie uszkodzony podczas ostrzału artyleryjskiego, po wojnie dokonano więc remontu budowli.

Adres: ul. Orzeszowska, 07-106 Miedzna

Adres parafii: Kościelna 1a, 07-106 Miedzna

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Miedznie. Fot. Mateusz Gers

OBRAZ MATKI BOŻEJ MIEDZEŃSKIEJ (PRZEŁOM XVII I XVIII W.)

Kościół w Miedźnie jest diecezjalnym sanktuarium maryjnym. Znajduje się tu słynący łaskami **obraz Matki Bożej Pocieszenia** pochodzący z przełomu XVII i XVIII wieku namalowany na płótnie. Cudowny wizerunek umieszczony jest w głównym ołtarzu i na co dzień zasłaniany obrazem Zwiastowania NMP z połowy XIX wieku. Wg podania, po okresie ukrycia obraz ten został znaleziony przez mieszczanina z Miedznej - Jacka (Hiacynta) Pazio. W 1727 roku został przeniesiony do kościoła parafialnego. Najstarsze wzmianki o obrazie i cudach z nim związanych pochodzą z 1729 roku i zawarte są w tzw. Księdze Cudów. Kult Matki Bożej w znaku Miedzeńskiego cudownego obrazu rozszerzał się bardzo szybko w XVII i XVIII wieku. 22 czerwca 1997 r. obraz otrzymał korony za zgodą papieża Jana Pawła II. Koronacji dokonał kardynał Józef Glemp.

Adres: ul. Orzeszowska, Miedzna

Matka Boża Miedzeńska

PÓŹNOBAROKOWA KAPLICA OBJAWIEŃ (PRZEŁOM XVIII I XIX W.)

Barokowa **kaplica** z początku XIX wieku jest ściśle związana z kultem Matki Boskiej Miedzeńskiej. Została zbudowana przy rzeczce Miedzance, w miejscu domu młynarza, w którym w 1726 znaleziono Cudowny Obraz Matki Boskiej. Kaplica wzniesiona na planie sześcioboku, dwukondygnacyjna, otynkowana. W górnej kondygnacji znajdują się półkolistie zamknięte wnęki, w których umieszczono barokowe rzeźby. Obok kaplicy znajduje się studnia z której czerpią wodę pielgrzymi przybywający do sanktuarium.

Adres: ul. Węgrowska, 07-106 Miedzna

Miedzeńska Kaplica Objawień.
Fot. Mateusz Gers.

RUINY DWORU WAROWNEGO (XVII W.)

Dwór obronny na wzgórzu, na południowo-zachodnim krańcu Miedzny, w miejscu istniejącego wcześniej grodziska, wznosił najprawdopodobniej Wilhelm Gotard Butler w I połowie XVII w. Od południa, zachodu i północy dwór otoczony był fosą. W ukształtowaniu wzgórza można odczytać zarys fortyfikacji bastionowej. Na osi dworu biegnie widokowa aleja lipowa oraz znajdują się dwa symetrycznie rozmieszczone, czworoboczne stawy. Budynek dworu stał jeszcze w 1794 roku. W XIX wieku zaczął popadać w ruinę, aż wreszcie został rozebrany. Teren dawnego dworu nazywany jest przez okolicznych mieszkańców „Skarbcem”. W rejestrze zabytków znajdują się również relikty otaczającego dwór XVI-wiecznego parku.

Adres: ul. Kolonie, 07-106 Miedzna

Pozostałości dworu warownego w Miedznie.
Fot. Krzysztof Gerej.

KARCZMA (II POŁOWA XVIII W.)

W Miedznie stoi zabytkowy XVIII-wieczny budynek, dawna **karczma** żydowska, jeden z niewielu zachowanych obiektów tego typu w skali kraju. W latach 1901 - 1958 mieściła się tu szkoła, później - sklepy i sala katechetyczna.

Ten duży murowany budynek, przykryty obecnie okazałym dachem krytym gontem, z malowniczymi lukarnami i drewnianym portykiem wejściowym, został zrewitalizowany w latach 2010 - 2012.

Zajazd jest parterowy, z dwiema izbami restauracyjnymi, salą świetlicowo-konferencyjną i centrum informacji turystycznej, częściowo podpiwniczony (mieści się tu zespół pomieszczeń ekspozycyjnych z salami wystawowymi). Wg okolicznych przekazów lochy karczmy połączone są z miedzeńskim dworem i zamkiem w Liwie (sprawdza się stare przysłowie: wszystkie lochy prowadzą do Liwa...). Poddasze utworzone pomiędzy elementami oryginalnej, odsłoniętej więźby dachu, jest użytkowane - są tu pokoje gościnne dla turystów i pielgrzymów (Dom Pielgrzyma).

Adres: Plac Wolności 3A, 07-106 Miedzna

Zajazd w Miedznie w budynku XVIII-wiecznej karczmy.
Fot. Krzysztof Gerej.

DWOREK (RZĄDCÓWKA) Z II POŁ. XIX W.

Po rozbiórce warownego dworu w II połowie XIX wieku wzniesiono w Miedźnie, na placu w pobliżu miejsca byłej siedziby, drewnianą, parterową, nakrytą dwuspadowym dachem **rządcówkę**, z wejściem poprzedzonym przeszkloną werandą. Rezydowali tu rządcy dóbr miedzeńskich, mając do dyspozycji biuro i mieszkanie. Budynek rządcówki z zachowanym układem architektonicznym stanowi przykład typowego budownictwa dworkowego zachodniego Podlasia. Do rejestru zabytków jest wpisane również ogrodzenie wokół posesji, na której stoi rządcówka: masywne ceglane słupy połączone kutymi kratami. Obecnie działa tu Środowiskowy Dom Samopomocy prowadzony przez Powiat Węgrowski.

Adres: ul. Węgrowska 5, 07 – 106 Miedzna

Drewniany dworek w Miedźnie – siedziba Środowiskowego Domu Samopomocy. Fot. Krzysztof Gerej.

MIEDZNA - BUDYNEK URZĘDU GMINY (1925 - 1926)

Budynek wzniesiony w centrum miejscowości w latach 1925 - 1926 z przeznaczeniem na siedzibę Urzędu Gminy stanowi przykład stylu narodowego w architekturze. Murowany, typu dworkowego, tynkowany, parterowy z użytkowym poddaszem, zbudowany na planie prostokąta, przykryty dachem łamanym polskim, elewacje symetryczne, kryte dachówką. Nieruchomość stanowi istotny element założenia przestrzennego miejscowości jako obiekt powiązany ściśle z założeniem urbanistycznym Miedzny oraz z jej historią.

Adres: ul. 11 listopada 4, 07-106 Miedzna

Budynek Urzędu Gminy w Miedznie.

MIĘDZYLEŚ – KAPLICZKA (XVII W.)

W odległości 11 km od Miedzny przy drodze do Stoczka we wsi Międzyśle, naprzeciwko kaplicy, stoi odnowiona murowana **kapliczka słupowa**, której wiek ocenia się na prawie 400 lat. Według Izabeli Galickiej i Hanny Sygietyńskiej kapliczka powstała jako rekonstrukcja wcześniejszego zabytku z 1631 r. Z treści inskrypcji wykutej na tablicy wmurowanej w elewację południową kapliczki wynika, że jej fundatorem był w 1723 r. Antoni Grabowski, ówczesny cześnik, a późniejszy wojski wieluński. Niewiele więcej wiadomo o nim; Grabowski zmarł 5 lipca 1739 r. i pochowany został w podziemiach kościoła reformackiego w Węgrowie jako jego dobrodziej, co może charakteryzować fundatora jako filantropa i osobę religijną. Kapliczka, usytuowana w centrum Międzylesia na rozstaju dróg, jest murowana, otynkowana, na czworobocznym cokole, z umieszczonymi we wszystkich elewacjach. wnękami sklepionymi łukiem odcinkowym na impostach. Kapliczkę zdobi półwałek kordonowy i profilowany gzyms wspierający namiotowy dach blaszany zwieńczony metalowym krzyżem. W elewacji północnej, pod wnęką z krzyżem drewnianym, umieszczono prostokątną tablicę z szarego piaskowca z napisem:

POSTAWIL BOZE ME
KĘ ZA SINI SWOIE
/.../ R P B W1631

W elewacji południowej tablica analogicznej wielkości z kutą w szarym piaskowcu inskrypcją fundacyjną z 1723 r., obecnie silnie zatartą

Kapliczka w Międzylesiu zalicza się do najstarszych tego typu zabytków na pograniczu mazowiecko-podlaskim. Napis wskazuje na cel wotywny tej fundacji.

Kapliczka w Międzylesiu.

WROTNÓW – RUINY DWORKU (XIX W. – I POŁ. XX W.)

Wrotnów leży nad rzeczką Ugoszczą około 7 km od Miedzny, 9 km od Starejwsi, 11 km od Stoczka.

Będący w ruinie budynek stoi w obrębie pozostałości pobudowanego w latach 1630 - 1640 r. zespołu dworskiego, należącego do rodu Butlerów. **Dom oficjalisty**, zbudowany w XIX w., a gruntownie przebudowany w międzywojniu, cudem ocalał z wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. Modrzewiowy budynek w 1929 r. obmurowano i otynkowano. Znajdują się w nim dwa salony, cztery pokoje, kancelaria, kuchnia i łazienka. **Dworek ma najpóźniejszy kostium neogotycki na Mazowszu i Podlasiu.** Nadał mu go właściciel, Władysław Słowik (właściwie: Słowikowski), który odkupił go w 1914 r. od Ostrowskich na Korczewie. Jego ojciec był zarządcą tych dóbr. Piętrowa część elewacji frontowej zyskała krenelaż i została ujęta czworobocznymi wieżyczkami. Wieżyczki znajdują się też w narożach dworu. Na ganku niewielki taras obwiedziony balustradą. Cały zespół dworski położony był w parku, w którym również znajdował się dom gościnny, staw, zalew oraz aleja wierzbowa. W latach 1943 - 1944 r. w dworku działała radiostacja Armii Krajowej grupy „Porej”.

Adres: Wrotnów, 07- 106 Miedzna

Ruiny dworku we Wrotnowie.
Źródło: polskie zabytki.pl

GMINA SADOWNE

Gmina Sadowne zajmuje obszar o powierzchni 145 km² zlokalizowany przy drodze nr 50 i linii kolejowej z Warszawy do Wilna. Położona jest w północnej części powiatu węgrowskiego. Północną granicę gminy stanowi rzeka Bug, z południowej strony graniczy z Gminą Stoczek, a z południowo-zachodniej strony z Gminą Łochów. Pierwsze osady na tym terenie powstały już w XV w. Dogodne warunki do osadnictwa znajdowały się wówczas w pasie nadbrzeżnym rzek, dlatego najstarszymi miejscowościami są tu Rażne i Morzyczyn. Stąd osadnictwo rozszerzało się w głąb istniejących tu ogromnych puszczy. W wieku XIX, gdy dobra sadoweńskie były własnością Andrzeja Zamoyskiego, sprowadził on w te okolice niemieckich kolonistów, którzy osuszali mokradła i karczowali lasy. Wtedy też osiedlili się w tej okolicy Żydzi. Obie nacje zniknęły z lokalnego krajobrazu podczas II wojny światowej. Niemieckie okupacje podczas I i II wojny światowej przyniosły tym okolicom ogromne straty. Władze III Rzeszy przesiedliły Niemców w grudniu 1939 r., a następnie wymordowały niemal wszystkich Żydów. Niemcy surowo represjonowali mieszkańców za udział w ruchu oporu i pomoc Żydom (życie straciło 216 osób, 465 trafiło do Rzeszy na roboty przymusowe, blisko 400 Żydów sadoweńskich zginęło w Treblince). Okupanci obrabowali, spalili i zrujnowali Kołodziej, Zieleniec i Sadowne.

SADOWNE

Leżące przy drodze krajowej nr 50 Sadowne (dawniej Sadowo lub Sadow) powstało w 1514 roku. Od 1524 r. istnieje tu parafia. W 1527 roku Sadowne liczyło 115 mieszkańców i szybko się rozwijało, jednak rozwój ten hamowały kolejne epidemie, które dziesiątkowały ludność. Sytuacja zmieniła się dopiero pod koniec XVIII w.

SADOWNE - KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA (1906 – 1909)

Obecny murowany **kościół** w stylu neogotyckim został zbudowany w Sadownem staraniem ks. Stefana Obłóży w latach 1906 – 1909. Zastąpił on kościół drewniany z roku 1748 (drugi w historii miejscowości). Budowę w 1/3 sfinansowała hrabia Zdzisław Zamoyski, dziedzic klucza jadowskiego i kołodziańskiego. Pierwszy projekt świątyni autorstwa naczelnego architekta powiatu węgrowskiego Kazimierza Zajączkowskiego, zmienił architekt Zygmunt Zdański z Urzędu Gubernialnego w Siedlcach, który razem z Wacławem Wędrowskim z Warszawy nadzorował także prace budowlane. Kościół konsekrowano w roku 1910.

W 1915 roku wojska rosyjskie zarekwirowały trzy dzwony, które rewindykowano w 1923 roku. Na początku II wojny światowej ok. 13 września 1939 roku Niemcy spalili wikariat i budynki gospodarcze, a świątynię zamienili na tymczasowy obóz dla polskich jeńców wojennych, niszcząc przy tym i rabując wiele sprzętów liturgicznych. W czasie działań wojennych w 1941 roku został uszkodzony dach kościoła oraz wybito wiele szyb. W tym też roku wojska niemieckie zabrały cztery dzwony. Dach zreperowano w latach 1948–1950.

Kościół murowany z czerwonej cegły jest utrzymany w stylu neogotyckim. Znajduje się w nim tabernakulum i chrzcielnica z początku XIX wieku. Ołtarz główny wykonany został przez Józefa Barbeyusza w Zakładach Artystyczno-Kościelnych w Warszawie. Umieszczono w nim barokowy, malowany na płótnie obraz przedstawiający Chrzest Chrystusa. W ołtarzach bocznych wiszą obrazy: Matki Boskiej z Dzieciątkiem z drugiej połowy XVII lub z początku XVIII wieku (wcześniej był tam obraz „Narodzenie Najświętszej Maryi Panny”); św. Jana Napomucena z XVIII wieku; św. Kazimierza z XVIII wieku (o charakterze ludowym). Obrazy oraz zabytkowe organy z 1850 r. pochodzą z drewnianego kościoła z 1748 r.

**Kościół pw. św. Jana Chrzciciela
w Sadownem. By Robert Wielgórski
- Praca własna, CC BY-SA 3.0,**

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=48796960>

SADOWNE - PLEBANIA (I POŁ. XIX W.)

Najstarszym budynkiem Sadownego jest **plebania** zbudowana w latach 1827 – 1828, za probostwa ks. Szymona Banaszewskiego. Budowę sfinansowali parafianie i hrabia Zdzisław Zamoyski. Drewniana plebania jest parterowa, na planie prostokąta, z gankiem na osi.

Plebania w Sadownem z I poł. XIX w.

KRUPIŃSKIE

Wieś Krupińskie założono pod koniec XVII w. Leży o 3,5 km. na południowy zachód od Sadownego.

KRUPIŃSKIE - MŁYN (XIX W.)

Stary **młyn** w Krupińskim (dawniej drewniany, obecnie murowany) jest malowniczo usytuowany u stóp piaszczystej wydmy, nad rzeką Ugoszcz - dopływem Bugu. Młyn pochodzi z XIX w. Początkowo był napędzany spiętrzonymi wodami rzecznyymi, później zmieniono źródło napędu na silnik spalinowy, a następnie na prąd elektryczny. Obecna konstrukcja jest efektem odbudowy budynku po zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Krupińskie już w XVIII w. znane było z młynów. Przed II wojną światową istniała „żydowska droga”, którą przez urokliwy las transportowano zboże ze stacji kolejowej w Sadownem do młynów w Krupińskim, a z powrotem zabierano worki pełne mąki. Malutki młyn funkcjonował jeszcze ok. 30 lat temu, a właściciel pozostawił w nim wszelkie stare urządzenia służące mieleniu ziarna.

Młyn w Krupińskim.

Adres: Krupińskie 17 (?), 07-140 Sadowne

KUŹNIA

Warto nadmienić, że w XVIII w. Krupińskie znane było także z kuźni i kowali, znajdowały się tu bowiem pokłady rudy darniowej. Ruda darniowa zawiera niewiele żelaza, jednak wytop jej był mimo to bardzo opłacalny z uwagi na wysoką cenę produktu finalnego. We wsi znajdowały się kuźnie, w których wykonywano m. in. lemiesz do pługów i zęby do bron. Współcześnie kuźnia znajduje się około 0,4 km na południowy zachód za młynem. Jej obecny właściciel zawodowo zajmuje się kowalstwem artystycznym. Jest to jedyna kuźnia w promieniu 50 km.

Kuźnia w Krupińskim.

Adres: Krupińskie 20, 07-140 Sadowne

MORZYCZYN WŁOŚCIAŃSKI

Leżąca około 7 km od Sadownego wieś stanowiła własność książąt mazowieckich. Po wcieleniu Mazowsza do Królestwa Polskiego w 1526 r. znalazła się w dobrach królewskich. W pobliżu wsi rozciąga się Starorzecze Bugu, zwane Bużysko.

KOMORA CELNA (PRZED 1809 R.)

W Morzyczynie Włociańskim, przy zakończeniu szosy asfaltowej, ukryty za świerkami, stoi najstarszy budynek gminy Sadowne. Jest to murowana austriacka **komora celna** sprzed 1809 roku, użytkowana później jako dom mieszkalny. Szedł tędy starodawny trakt do kolonii Podkole i brodu prowadzącego na kurpiowski brzeg Bugu. Po III rozbiórze Polski na tej rzece przebiegała granica prusko-austriacka, przy której funkcjonowała austriacka placówka celna.

Komora celna w Morzyczynie.

MORZYCZYN WŁOŚCIAŃSKI

- KARAWAKA (1941 R.)

W Morzyczynie Włościańskim, 6 km na północny wschód od Sadownego, w bocznej uliczce równoległej do drogi Płatkownica – Prostyń znajduje się dwuramienny krzyż „przeciwmorowy” zwany **karawaką**, z wrytą datą 8 XII 1941 r. Data może odnosić się do epidemii tyfusu podczas II wojny.

Karawaka, krzyż choleryczny, krzyż morowy, krzyż św. Zachariasza – krzyż wywodzący się z miasta Caravaca de la Cruz w Hiszpanii. Rozstawił go w XVI w. sobór trydencki, podczas którego krzyż ten ochronił przed epidemią zgromadzonych na soborze duchowych. Do Polski przywiózł go z tego soboru kardynał Hozjusz. W Polsce stawiano go począwszy od XVI w. aż do ostatnich masowych epidemii w czasach II wojny światowej.

Karawaki stawiano na krańcach wsi i na rozstajach dróg. Wierzono, że aby karawaka była skuteczna, trzeba krzyż wykonać z jednego kawałka drewna i wkopać w ciągu jednej nocy. Podczas moru mieszkańcom wsi nie wolno było przekraczać granic wyznaczonych przez ustawione na jej skrajach karawaki. Czasami, dla większego efektu, łączono je ze sobą nicią.

Karawaka w Morzyczynie.

PŁATKOWNICA

Pierwsza wzmianka o wiosce pochodzi z roku 1456 roku, kiedy to odwiedzili ją książęta płocky Siemowit IV i Włodzisław II. Osadnictwo w niej sięga jednak czasów starożytnych - w 1969 r. odkryto tu szczątki naczyń glinianych z okresu rzymskiego. Od 1526 r. weszła w skład dóbr królewskich. We wsi warzono piwo (nadal znaleźć tu można dziko rosnące pnącza chmielu). Diedziczny młynarz Wojciech Broda prowadził młyn na łodzi zacumowanej na Bugu. Podróżnych przeprawiano przez rzekę łodziami i promami, prawdopodobnie funkcjonował tu także bród.

MŁYN Z POCZĄTKU XX W.

Jadąc z Sadownego drogą krajową nr 50 na północ, po 4,5 km dostrzeżemy na lewo (ok. 100 m od szosy) szachulcową, czerwoną konstrukcję starego młyna w Płatkownicy. Usytuowany jest na granicy rozległych nadbużańskich łąk i urokliwego boru z wydmami (który kryje m.in. pozostałości ewangelickiego cmentarza), skąd rozpościera się wspaniała panorama na Brok i Puszcę Białą. Został zbudowany prawdopodobnie w początkach XX w. przez zamieszkujących Płatkownicę i kilka sąsiednich wsi kolonistów niemieckich. Od strony wiejskiej drogi do młyna dobudowano rampę, która ułatwiała rozładunek ziarna zbóż z konnych wozów i załadunek worków mąki. Czas poważnie nadszarpnął drewnianą konstrukcję z bali wypełnioną wypalonymi z gliny czerwonymi ceglami, stąd też obecny właściciel wsparł ją betonowymi słupami.

Młyn w Płatkownicy.

SÓJKÓWEK – CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI (XIX – XX W.)

Sójkówek położony jest w kierunku północno-zachodnim od Sadowengo. Od roku 1828 osiedlali się tu, z inicjatywy hrabiego Andrzeja Zamoyskiego, koloniści niemieccy wyznania ewangelicko-augsburskiego, podobnie jak w Płatkownicy. Zagospodarowywali oni nieużytki. Ewangelicka kircha i cmentarz leśny powstały najpierw w Płatkownicy. Cmentarz utworzono wkrótce także w Sójkówku, dokąd zmarłych odprowadzano z maleńkiego kościółka w Ociętem. Koloniści z tych okolic zachowali swą odrębność narodową, dlatego tworzyli parafię niezależną w stosunku do węgrowskiej. Po ich wyjeździe pod koniec 1939 r. pozostały niszczone i zapomniane cmentarze, jak ten w Sójkówku.

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Sójkówku.

SZYNKARZYŻNA

Wieś położona na zachód od Sadownego, pierwotna nazwa - Sękarowizna. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z roku 1756. W aktach kościelnych występuje od 1769 r.

KARAWAKA – 1855 (?)

Okolo 7 km na południowy zachód od Sadownego, przy drodze Sadowne - Zarzetka - Łochów, na początku wsi Szynkarzyżna znajduje się pierwszy z dwu przydrożnych krzyży z dwoma poziomymi i równoległymi ramionami (karawaka). Takie krzyże ustawiano na początku i końcu wsi, "zagradzając" w ten sposób zarazie dostęp do mieszkańców. Oba krzyże pochodzą prawdopodobnie z 1855 r. (Zob. też: Morzyczyn Włociański. Karawaka.)

Karawaka w Szynkarzyżnie.

ZALESIE - FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA (II POŁ. XVIII W.)

Około 4 km na zachód od Sadownego, w Zalesiu przy drodze do Zarzetki, stoi kapliczka z piękną drewnianą barokową figurą św. Jana Nepomucena, naturalnej wielkości, z gwiaździstą aureolą wokół głowy, pochodzącą prawdopodobnie z II. poł. XVIII w. Oszalowaną deskami drewnianą kapliczkę konstrukcji zrębowej (z zastosowaniem konstrukcji wieńcowej), o wejściu zwieńczonym łukiem, z jednoskrzydłowymi drzwiczkami oraz półkolistymi oknami po bokach, zbudowano na rzucie kwadratu. Nieznane jest pochodzenie rzeźby i kapliczki, lecz wysoki kunszt wykonania figury świętego Jana pozwala sądzić, że autorem jej był mistrz wzorujący się na figurze z mostu Karola w Pradze czeskiej. Figura świętego w kapliczce stanęła najpierw przed kościołem parafialnym w Sadownem. Miejscowa legenda głosi, że w czasie wielkich wylewów Bugu (ostatni miał miejsce wiosną 1888 r.) powódź kilkakrotnie przenosiła rzeźbę z kapliczką spod kościoła w Sadownem do obecnego miejsca. Stąd powstało popularne, lokalne powiedzenie: „Odsunął się jak św. Jan od Sadownego”.

Figura św. Jana Nepomucena
w Zalesiu.

GMINA STOCZEK

Gmina Stoczek jest gminą wiejską położoną ok. 80 km od Warszawy, przy drodze krajowej nr 50. Biegnie tędy również linia kolejowa. Przez jej tereny płyną malownicze rzeczki Ugoszcz i Lubiesza. Gmina częściowo wchodzi w obręb Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego.

STOCZEK

Początki miejscowości przypadają na XV w. Jej pierwotna nazwa to Miednik. W XVI w. istniała tu już parafia i szkoła. Rozwój miejscowości wielokrotnie był hamowany przez epidemie, okupację, powstania i wojny. Na początku XX w. Stoczek zaczął dźwigać się gospodarczo m.in. w wyniku rozwoju spółdzielczości, przerwała to jednak II wojna światowa. Pociągnęła ona ogromne straty, przed wszystkim w ludności: Niemcy wymordowali niemal wszystkich Żydów i przeprowadzili w latach 1942 i 1943 pacyfikację ludności polskiej za pomoc Żydom i rosyjskim jeńcom.

STOCZEK - KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA MĘCZENNICA (1895 – 1897)

Pierwszy **kościół** w Stoczku został wybudowany w 1518 r. Był to kościół drewniany, posadowiony na fundamencie z kamieni. Kościół ten został zniszczony przez Szwedów w czasie wojny północnej około 1711 r. Kolejny kościół wybudowano w latach 1723 - 1724 z fundacji miejscowego dziedzica Wojciecha Pudłowskiego. Świątynię konsekrowano pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika.

Obecny murowany kościół w stylu neoromańskim został w latach 1895 - 1897 wzniesiony na miejscu drewnianego. Powstał dzięki zapisom miejscowych ziemian, chłopów i drobnej szlachty. Autorem projektu był węgrowski architekt powiatowy Kazimierz Zajączkowski, a jego budowy doglądał ks. Stefan Obłóza. Poświęcenia świątyni dokonał w 1897 roku proboszcz i dziekan węgrowski ks. Stanisław Broniszewski, konsekrował ją w 1899 roku ks. Franciszek Jaczewski, biskup lubelski.

Orientowany (zwrócony prezbiterium na wschód) murowany z czerwonej cegły kościół jest dwuwieżową, trójnawową bazyliką wzniesioną na planie prostokąta zwęższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, po bokach którego znajdują się dwie zakrystie. Wieże na planie kwadratu występują nieco poza szerokość naw. Ściany obiega w przyziemiu dwustopniowy cokół - podmurówka wykonana z regularnych ciosów granitowych.

Ściana frontowa korpusu głównego jest dwukondygnacyjna, flankowana masywnymi wieżami przykrymi ostrosłupowymi hełmami. Wejście główne mieści się w uskokowym portalu o półkolistym łukach wspartych na parach kolumn osadzonych na wspólnej bazie. Równie dekoracyjne są drewniane drzwi płycin ozdobione motywem krzyży łacińskich rozmieszczonych w polach ujętych w ornament geometryczno-roślinny. Architekt z wyczuciem zastosował formy romańskie, rozczłonkując masywny blok muru oknami o półkolistych łukach i blendami, z zastosowaniem romańskiego fryzu arkadkowego i charakterystycznej dla tego stylu rozety umieszczonej nad wejściem głównym.

Adres: ul. Kościelna 7, 07-104 Stoczek

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa
Męczennika w Stoczku. Fot. Justyna Gryglas.

STOCZEK - RZYMSKOKATOLICKI CMENTARZ PARAFIALNY

Cmentarz parafialny rzymskokatolicki w Stoczku położony jest na wschodnim krańcu miejscowości. Od północy graniczy z drogą prowadzącą do Miednika. Z pozostałych stron cmentarz otaczają łąki i pola uprawne. Cmentarz został założony na początku XIX wieku. Najwcześniejsza data świadcząca o istnieniu cmentarza pochodzi z 1830 r. z nagrobka Kacpra Przyszychowskiego, dziedzica wsi Wieliczna. Kronika parafialna Stoczka podaje: „W 1895 r. rozebrano stary drewniany kościół parafialny z 1724 r., przeniesiono na cmentarz i zbudowano kaplicę cmentarną, którą ukończono w październiku 1895 r. Od tego czasu nabożeństwa odbywały się w kaplicy cmentarnej z uwagi na budowę kościoła parafialnego. Przy kopaniu fundamentów kościoła wykopywano mnóstwo kości, które wozami przewożono w doły koło krzyża, który stoi za kościołem. Nie było ani cząsteczki ziemi, gdzie by nie było kości ludzkich”. W latach 1900-1912 obok cmentarza grzebalnego dokupiono część ziemi i całość ogrodzono szerokim kamiennym parkanem. Do tego czasu parkan był drewniany, został zupełnie zniszczony. Ufundowano również bramę i żelazne furtki do wejścia na cmentarz. Cmentarz posiada kształt wieloboku zbliżony do prostokąta. Składa się z dwóch części: starego i nowego cmentarza. W koncepcji zagospodarowania starego cmentarza uwidaczniają się dwie fazy powstawania. Aleja główna przebiegała pierwotnie na osi kaplicy cmentarnej. Po powiększeniu cmentarza w latach 1900 - 1912 bramę główną przesunięto w kierunku wschodnim i usytuowano w środkowej części ogrodzenia od strony północnej. W osi bramy głównej nie wykształciła się jednak główna aleja. Cmentarz dzielą na kwatery aleje przecinające się pod kątem prostym i obiegające teren przy murze cmentarnym. Na cmentarzu znajdują się dobrze zachowane XIX-wieczne nagrobki.

XIX-wieczny nagrobek
na cmentarzu w Stoczku.

STOCZEK - CMENTARZ ŻYDOWSKI (KIRKUT)

Początek osadnictwa Żydów w Stoczku przypada na XVIII w. Na początku XX w. stanowili oni 74% populacji miejscowości, wielu z nich było chasydami. II wojna światowa przyniosła całkowitą zagładę tej społeczności. W 1940 roku niemieccy okupanci utworzyli w Stoczku getto, gdzie słoczyli na niewielkiej powierzchni blisko 2000 osób. Likwidację getta rozpoczęli hitlerowcy 22 września 1942 r. Część z jego mieszkańców zginęła na miejscu, większość z nich została zamordowana w niemieckim obozie zagłady Treblince.

Cmentarz żydowski w Stoczku został założony prawdopodobnie w XIX wieku na niespełna hektarowej działce. Niemcy zniszczyli tę nekropolię podczas II wojny światowej, a w okresie powojennym przeprowadzono tędy linię energetyczną. Po zakończeniu wojny na cmentarz przeniesione zostały prochy żydowskich ofiar niemieckiego terroru ekshumowane z różnych miejsc w Stoczku, m.in. 17 Żydów zamordowanych wraz ze Stanisławem i Julianną Postkami, którzy ukrywali ich na terenie własnej posesji aż do 1943 r. Państwo Postkowie narazili siebie i ośmioro swoich dzieci (z których dwoje zginęło wraz z nimi), pomimo groźby kary śmierci nałożonej przez hitlerowców na Polaków pomagających w jakikolwiek sposób Żydom. W 1946 r. umieszczono na cmentarzu tablicę poświęconą 188 osobom zabitym podczas likwidacji getta. W latach 80. XX w. na części pierwotnego cmentarza, którą ogrodzono, powstało lapidarium z pomnikami ofiar Zagłady. Umieszczono na nim napis w językach

hebrajskim i polskim o treści: „Tu spoczywają zwłoki Żydów ze Stoczka, zamordowanych przez niemiecko-faszystowskich bandytów i ich pachołków. 1941-1944. Cześć ich pamięci!” Zachowało się ok. 50 macew w różnym stanie – kilka obelisków i potłuczonych płyt piaskowca, pozostałe zaś wykonane są z polnych kamieni granitowych. Zaledwie na kilku z nich widoczne są inskrypcje.

Adres: ul. Węgrowska 22, 07 – 104 Stoczek

HUTA GRUSZCZYNO – POMNIK POŚWIĘCONY JÓZEFOWI PIŁSUDSKIEMU I LEGIONOM POLSKIM (1938 R.)

Przy szosie Paplin - Stoczek, po wschodniej stronie w miejscowości Huta Gruszczyno, ustawiono w 1938 r. pomnik poświęcony odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Pomnik posiada formę piramidalnego obelisku. Wykonany został z kamieni polnych spojonych zaprawą cementowo-wapienną. W jego zwieńczeniu umieszczono duży granitowy głaz, na którym zamocowano

popiersie marszałka Józefa Piłsudskiego i wyryto napis: „POMNIK WOLNOŚCI”. W dolnej części uformowano wysklepek na płytę inskrypcyjną, nad którą znajduje się granitowy krzyż stylizowany na naturalny pień drzewa (tzw. „krzyż sękaty”). W 1989 roku na miejsce poprzedniej, zaginionej płyty, zamontowano nową z odlaną inskrypcją:

„11 XI/ 1918 1989/ KU CHWALE/
MARSZAŁKA/ J-PIŁSUDSKIEGO-I/
LEGIONÓW POLSKICH/ W 71
ROZCHNICĘ/ NIEPODLEGŁOŚCI”.

Pomnik poświęcony Józefowi Piłsudskiemu i Legionom Polskim w Hucie Gruszczyno.

STARE LIPKI

Stare Lipki leżą wśród lasów Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego. Wieś Lipki wymieniana jest od 1368 r. jako zaścianek drobnoszlachecki. Osiadł tu Lipka herbu Nałęcz, któremu ten herb został nadany za zasługi dla ojczyzny. Wśród mieszkańców powszechne było identyfikowanie się ze swoją miejscowością poprzez używanie przydomku „Lipka”, np. Lipka-Kozanka, Chudzik-Lipka itp.

STARE LIPKI – ARCHITEKTURA DREWNIANA (XIX – XX W.)

W miejscowości zachowało się wiele przykładów zabudowy drobnoszlacheckiej w postaci drewnianych **dworców z gankami**, w przeszłości przeważnie krytych gontem. Charakterystyczną cechą domów na tych terenach, także domów chłopskich, jest fantazyjne zewnętrzne zdobnictwo, zwane „laubzegowym”. Pojawiło się ono w II połowie XIX wieku, być może w związku z budową linii kolejowej Warszawa – Petersburg za sprawą pracujących przy niej cieśli z Kurpi i Wielkorusi.

Dom ze zdobieniem „laubzegowym”
pod nr 47 w Starych Lipkach (1946 r.).

Dom z lat 30. XX w. w Starych Lipkach pod nr 69,
w którym była pisarka Maria Dąbrowska.

Do **domu** pod nr 69 w Starych Lipkach, zbudowanego z drewna w latach 30. XX wieku przyjeżdżała w latach 50-tych XX w. **Maria Dąbrowska**, która w swych dziennikach tak pisała o miejscowości i okolicach: „Zaznaję nowej miłości. Nie myślałam, że stać mnie jeszcze na nową miłość. Rozkochołam się w Polsce iglastej. Ale bo też sosny podwarszawskie nie umywają się do tutejszych. Co za bogate, wspaniałe kształty pni purpurowych, jaka gama zieleni od błękitnawej aż do soczyście szmaragdowej, malachitowej, kobaltowej. I te fantastyczne jałowce. Co za elegancja kształtów, jakie zielenie, jaka miękkość. To nie igły jałowca, to krótkie włosy jedwabne. I co za aromaty, (...) Zaczynają już dojrzewać borówki (brusznice), ze mchu wybija się mnóstwo kolorowych grzybów. Muchomory jak z bajki. Jak mi się podoba i ta wieś. Te sadyby niektóre na pół dworkowe. Ta wiejska droga, to bydło, te owce wracające zewsząd z pastwiska. Jak mi odpowiada żyć i mieszkać pośrodku chłopskiej wsi”.

W okresie powojennym aż do lat 60 XX w. pieczę nad letniskiem pisarki trzymały siostry Maria i Bronisława Lipka oraz ich bratanek Andrzej. W latach 60. właścicielem domu został Andrzej Lipka. Wraz z wieloletnią partnerką Teresą Kossak opiekowali się nim, przeprowadzając jedynie niewielkie modernizacje. Po śmierci Andrzeja Lipki, opiekę nad domem utrzymywała w latach 2006 - 2015 córka Karola Kossaka - Teresa Kossak, historyk sztuki, ostatnia z rodu słynnych malarzy. Urodzona w 1934 roku, współpracowała ze Studiem Miniatur Filmowych w Warszawie. Zajmowała się animacją takich postaci, jak Koziółek Matolek, Pyza, Pomysłowy Dobromir oraz wielu innych. Była także autorką książki biograficznej o swoim ojcu „Kossak nieznany.”

STARE LIPKI - BUDYNKI GOSPODARCZE (XIX – XX W.)

W Lipkach zachowały się nie tylko zabytkowe domy, ale również ciekawe przykłady starych **zabudowań gospodarczych** – stodoł, obórek, piwnic.

Ziemiańska jest schronieniem wykopanym w ziemi (posadzka znajduje się poniżej otworu wejściowego usytuowanego na poziomie gruntu), które służy do zimowego przechowywania ziemniaków, buraków, innych warzyw i jarzyn. Architektura ziemianek zwykle nie jest wyszukana. Są to obiekty murowane z dostępnego w okolicy materiału kamiennego, zwykle nieotylnowane. Ziemiańska z Lipiek wyróżnia się jednak wyszukaną formą, starannością wykonania i dekoracyjnością uzyskaną przez zastosowanie jako budulca – obok łomów granitowych – także wypalanej cegły. Wykonane z niej zostały sklepienie nadproża odcinkowe drzwi i okienek. Cegły nadproży położone zostały naprzemiennie dłuższymi i krótszymi bokami, przy czym górne rzędy cegieł ułożonych krótszymi bokami są nieco wysunięte poza lico muru. Nad tworzącymi mozaikowe wachlarze nadprożami położono jeszcze niewielkie gzymsy z cegieł na płask. Ceglane są naroża budowli i pionowe elementy ujęcia drzwi. Przypominają one wieżyczki i nakryte są ceglanymi dwuspadowymi daszkami. Centralnie nad wejściem zbudowano na kalenicy jeszcze jedną taką „wieżyczkę”. Ceglane są ujęcia otworów okiennych i gzyms pod dwuspadowym dachem piwnicy. Wykorzystanie cegły i kamienia pozwoliło uzyskać efekt trójpodziału fasady frontowej, efekt kolorystycznego kontrastu: czerwieni cegły i jasnych spoin oraz różnych odcieni kamieni czerwonych i szarych oraz efekt kontrastu kształtu budulca w licu muru: prostopadłościennych, niewielkich rozmiarów, płaskiej cegły oraz zaokrąglonych, nieregularnych dużych łomów kamienia. Drewniane drzwi w górnej części zaokrąglone do kształtu nadproża, wykonane z deseczek ułożonych w jodełkę wzdłuż pionowej listwy pośrodku. W 1/3 wysokości od dołu krzyżuje się z nią listwa pozioma. Przemysłana konstrukcja i wyjątkowa jak na piwnicę dekoracyjność świadczą o kunszcie budowniczego i upodobaniach właściciela.

Ziemiańska z lat 30. XX w. w Starych Lipkach.

ZGRZEBICHY – ARCHITEKTURA DREWNIANA (I POŁ. XX W.)

Zgrzebichy położone są na południowy zachód od Stoczka, przy drodze prowadzącej do Kamionny. Istnieją od XVI w., kiedy to były prywatną wsią szlachecką. W Zgrzebichach wciąż możemy znaleźć przykłady budynków mieszkalnych wzniesionych i zabezpieczonych przed zimnem tradycyjnymi metodami.

Drewniany, kryty strzechą dom w Zgrzebichach ma konstrukcję zrębową, która kontynuowana jest do dzisiaj w regionach o bogatych tradycjach ciesielskich, np. na Podhalu i Kurpiach.

Charakterystyczną cechą większości takich budynków są wystające w rogach końce belek - tak zwane ostatki.

Drewniany dom konstrukcji
zrębowej w Zgrzebichach.

Drewniany parterowy dom z I poł. XX w. dla ochrony przed zimnem został oszalowany deskami, rozstawionymi dość szeroko, bez listewek na łączeniach, co dobrze widać na lewo od wejścia. Pomiędzy pionowo kładzionymi deskami prześwitują drewniane bale konstrukcji. Pozostałe widoczne na zdjęciu części ścian domu ocieplono na całej powierzchni papą. Materiał ten znany jest od 200 lat, ale na szeroką skalę zaczęto go stosować od połowy XX w. Tuż nad ziemią natomiast dom został na całym obwodzie ogacony do wysokości ok. 50 cm. W „Encyklopedii staropolskiej” (1900 – 1903) Zygmunta Glogera czytamy: „Domostwa i chlewy dla zabezpieczenia ludzi i bydła od zimna w silne mrozy ogacają się chrustem, słomą lub igliwem”. Ogata (lub gać) to materiał używany do ocieplania (gacenia) – słoma, igliwie, liście, mech.

Drewniany dom z I poł. XX w.
z widoczną przy ziemi ogatą.

WĘGRÓW

Węgrów położony jest w Obniżeniu Węgrowskim, w odległości 80 km na wschód od Warszawy, przy szlaku komunikacyjnym łączącym stolicę Polski z Drohiczynem i Białymstokiem, trasie do Siedlec oraz przy drodze do Wyszkowa nad Bugiem, na prawym brzegu rzeki Liwiec. Przez miasto przepływają jego dopływy- rzeczki Czerwonka i Ada. Miasto zajmuje 35, 5 km². Mieszka tu około 12 500 osób. Węgrów jest siedzibą gminy miejskiej, gminy wiejskiej Liw i powiatu węgrowskiego. Szerzej o historii miasta piszemy w rozdziale „Przeszłość obszaru LGD „Bądźmy Razem”.

BAZYLIKA MNIEJSZA PW. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY

W sercu Węgrowa, przy Rynku Mariackim, stoi **bazylika mniejsza pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny**. Świątynia mieści sanktuarium diecezjalne Matki Bożej Fatimskiej, będąc zarazem kolegiatą (kościółem parafialnym była od początku istnienia, czyli od XV wieku).

Pierwszy kościół, drewniany, powstał w tym miejscu w roku 1414 z fundacji właściciela włości węgrowskiej Piotra Pilika ze Skuł, wojewody księcia mazowieckiego Janusza I Starszego. W XVI wieku drewniana świątynia została zastąpiona przez okazały, murowany, obronny kościół gotycki. W początkach reformacji kalwińscy właściciele Węgrowa z rodziny Kiszaków odebrali katolikom ich farę, która od 1558 do 1630 roku była świątynią protestancką. Kościół został spalony przez Szwedów w 1703 r. w czasie wojny północnej. Jego odbudowę w latach 1703 - 1706 sfinansował właściciel miasta, wojewoda płocki Jan Dobrogost Krasiński. Prace budowlane prowadził Carlo Ceroni. Odbudowana fara otrzymała formę barokową, co wiąże się z osobą domniemanego

autora jej projektu - Tylmana z Gameren. O niepowtarzalności węgrowskiej świątyni decyduje harmonijne połączenie barokowej bazyliki z wieżami i przyporami pozostałymi z XVI-wiecznego kościoła gotyckiego. Naprzeciw wejścia głównego do kościoła zbudowano w poł. XVIII w. reprezentacyjną bramę flankowaną przez dwie masywne dzwonnice istniejące już w 1712 r. Podobny monumentalny układ przestrzenny zastosowano później w Ciechanowcu, Tykocinie i Wyszkowie nad Liwcem. Na wyposażenie wnętrza składają się m.in.: unikalny zespół fresków pędzla Michała Anioła Palloniego z lat 1707 - 1709, w tym - wspaniała scena Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w prezbiterium kościoła, ponadto niesamowity obraz „Taniec śmierci” z XVIII w., dwa obrazy pędzla Szymona Czechowicza, barokowa chrzcielnica z czarnego marmuru z pocz. XVIII w. W zakrystii, obok unikalnej galerii portretów dobrodziejów kościoła z XVII - XIX w., zawieszono słynne Lustro Twardowskiego związane z osobą legendarnego maga. Warto jeszcze zwrócić uwagę na oryginalną furtkę w ogrodzeniu od strony ul. Kościelnej. Po jej dwu stronach znajdują się rzeźby z II poł. XVII w. przedstawiające bynajmniej nie świętych, ale postaci antyczne: Amfitrytę i zapewne młodego Herkulesa. Wysokiej klasy hermy pochodzą z pracowni słynnego Stefana Szwanera, ulubionego rzeźbiarza Jana III Sobieskiego.

Bazylika mniejsza pw. Wniebowzięcia
Najświętszej Marii Panny

FRESKI MICHAŁA ANIOŁA PALLONIEGO W WĘGROWSKIEJ BAZYLICE

W latach 1707 - 1709 wnętrze Bazyliki zostało ozdobione **freskami** przez znakomitego malarza włoskiego **Michała Anioła Palloniego**. Tworzą one zespół dziewięciu malowanych ołtarzy. Polichromie należą do jego najwybitniejszych jego dzieł. Największy fresk powstał na ścianie wschodniej prezbiterium i jest ilustracją wezwania nadanego w średniowieczu kościołowi: Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz Świętych Apostołów Piotra, Pawła i Andrzeja. Wezwanie to zostało skrócone w XIX w. do Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

Doktorowie Kościoła.
Fot. Roman Postek.

Święte czczone w Polsce.
Fot. Roman Postek.

LUSTRO TWARDOWSKIEGO W WĘGROWSKIEJ BAZYLICE

Zakrystia węgrowskiej bazyliki mieści się w sali przylegającej od południa do prezbiterium. Zachowały się tu XVIII-wieczne kredensy i boazeria oraz portrety dobrodziejów świątyni. Najsłynniejsze jest jednak **Lustro (Zwierciadło) Twardowskiego** wykonane w XVI w. Jest to polerowana płyta ze stopu srebra, cynku, cyny, bizmutu i antymonu, która waży prawie 18 kg. Na ciemnej ramie, w którą lustro zostało oprawione, widnieje łaciński napis:

„LUSERAT HOC SPECULO MAGICAS TVARDOVIUS ARTES LUSUS AT
ISTE DEI VERSUS IN OBSEQUIUM EST”

(„Zabawiał tym lustrem Twardowski, sztuki magiczne pokazując, lecz na chwałę bożą obrócone jest”). Wg legend i podań przedmiot ten do swoich czarnoksięskich praktyk wykorzystywał mistrz Twardowski, szlachcic parający się magią. Zapisał duszę diabłu, lecz udało mu się czarta przechytrzyć. Jedna z wersji legendy mówiąca o fortelu, jakim się posłużył, by uniknąć piekła, stała się kanwą ballady Mickiewicza „Pani Twardowska”. Według innego przekazu Twardowski nawrócił się, będąc wleczonym przez diabły do piekła i odstraszył je kantyczką do Matki Boskiej, a w końcu wylądował na Księżycu, gdzie ponoć przebywa do dzisiaj.

W węgrowskim lustrze pogrążony w żałobie król Zygmunt August ujrzał podobno ducha ukochanej i młodo zmarłej Barbary Radziwiłłówny. Cesarz Napoleon Bonaparte, będąc w Węgrowie podczas wyprawy na Moskwę w 1812 r., ujrzał w nim swoje przyszłe klęski i w złości miał je rozbić szpicrutą. Z kolei jeden z węgrowskich proboszczów, przeglądając się w lustrze – a robił to z upodobaniem – pewnego razu ujrzał w nim diabła. Przerażony, rzucił w zwierciadło pękiem kluczy, co tłumaczy istnienie pęknięcia widocznego na jego powierzchni.

Lustro mogło trafić do Węgrowa za sprawą Jana Dobrogosta Krasieńskiego, który ofiarował je księżom komunistom opiekującym się farą ku przestrodze i nauce dla wiernych. W ręce rodu Krasieńskich mogło przejść jako dar Twardowskiego, którego przyjacielem był biskup krakowski Franciszek Krasieński.

**Kontakt ws. zwiedzania: 25 792 50 59,
510 703 945.**

Adres: Strażacka 2, 07-100 Węgrów

„Lustro Twardowskiego”.
Fot. Roman Postek

WĘGRÓW - ZESPÓŁ POREFORMACKI

Klasztor z kościołem pw. świętych Piotra z Alkantary i Antoniego z Padwy (1693 – 1706), położony w odległości pół km od Rynku Mariackiego, przy ulicy Kościuszki w Węgrowie, został ufundowany przez Jana Dobrogosta Krasieńskiego, podobnie jak bazylika. Zakon ojców reformatów sprowadził do Węgrowa podskarbi wielki koronny Jan Kazimierz Krasieński, ojciec Jana Dobrogosta.

Zespół poreformacki składa się z kościoła i czworobocznego budynku klasztorowego z krużgankami i wewnętrznym dziedzińcem - wirydarzem. Projekt kościoła jest zapewne dziełem Tylmana z Gameren, a pracami budo-wlanymi kierował Carlo Ceroni. Kościół jest jednonawowy, z parami kaplic po obu stronach nawy. W kopule znajduje się wspianały fresk Michała Anioła Palloniego „Chrystus Triumfujący”, na ścianach - stacje Drogi Krzyżowej z poł. XVIII w. Ogromny drewniany ołtarz główny jest powtórzeniem ołtarza z rzymskiego kościoła San Nicola da Tolentino słynnego Alessandra Algardię. W ołtarzu głównym umieszczono znakomitą rzeźbę przedstawiającą Chrystusa Ukrzyżowanego z końca XVII w. dłuta Andrzeja Schlütera, jednego z pierwszych rzeźbiarzy w północnej Europie. Fasadę kościoła zdobią kamienne posągi z jego warsztatu: św. Franciszek i św. Piotr z Alkantary oraz, na szczycie frontonu, figura Chrystusa-Serafina. W prawym ramieniu transeptu na ścianie północnej znajduje się znakomity artystycznie nagrobek fundatora kościoła, Jana Dobrogosta Krasieńskiego, zapewne kolejny projekt Tylmana z Gameren zrealizowany przez kilku wybitnych artystów: Andreasa Mackensena II (złotnictwo z 1703 r.), Michaela Wittwercka (tablica z brązu z 1706 r.) i tzw. Mistrza Kaplicy Kotowskich (stiuki). Grobowiec zalicza się do grupy tzw. „nagrobków portalowych”, w konstrukcję których włączone zostały drzwi symbolizujące przejście w zaświaty. Jedną z postaci wskazuje w dół na miejsce pochówku Jana Dobrogosta w podziemiach kościoła.

W przeszłości w kryptach pochowanych zostało ponad 300 osób. Obecnie w zachowanych kilkudziesięciu trumnach z XVIII - XIX w. spoczywają zmumifikowane zwłoki szlachty i zakonników w dobrze zachowanych strojach. Osobna krypta została przeznaczona na pochówek fundatora złożonego w wykonanym z blachy miedzianej sarkofagu, wytwornym w formie i kolo-rystyce.

Kontakt w sprawie zwiedzania: tel. 791 176 604

Adres: ul. Tadeusza Kościuszki 27a, 07 – 100 Węgrow

Zespół poreformacki w Węgrowie.

WĘGRÓW - CMENTARZ RZYMSKOKATOLICKI

Węgrowski cmentarz rzymskokatolicki został założony w 1797 r. Jest on usytuowany przy drodze wyjazdowej z Węgrowa w kierunku Sokołowa Podlaskiego.

Kaplica w stylu neoromańskim pw. Przemienienia Pańskiego i Matki Boskiej Szkaplerznej wniesiona według projektu Kazimierza Zajączkowskiego powstała w 1893 r. na miejscu wcześniejszej kaplicy drewnianej. Ufundowała ją rodzina Łubieńskich z Ruchny z przeznaczeniem na mauzoleum rodowe. Jest to ceglana budowla salowa z wysuniętym niższym prezbiterium, oszkarpowana, na wysokim cokole, z wejściem do krypty fundatorów na poziomie gruntu. Typowe dla romanizmu są umieszczone w półkolistych wnękach biforia (zdwojone okna). Całość wieńczy ośmioboczna wieżyczka z blaszonym hełmem.

Na ponad czterohektarowym cmentarzu można zobaczyć wiele zabytkowych nagrobków z XIX wieku, w tym Franciszka Chorina - Węgra, lekarza i żołnierza powstania 1831 r. oraz członków jego rodziny; pomniki Smożewiczów i Stankiewiczów; prawosławnych Rosjan oraz ciekawy krzyż nagrobny w stylu zakopiańskim - nagrobek działaczki POW Kamili Brzosko.

Adres: ul. Tadeusza Kościuszki 9A, 07-100 Węgrów

Cmentarz rzymskokatolicki w Węgrowie.

WĘGRÓW - DOM GDAŃSKI

Dworek miejski usytuowany jest w narożniku wschodnim północnej pierzei węgrowskiego rynku. Barokowy budynek z mansardowym dachem z lukarnami i falistym szczytem, z I połowy XVIII w., nazywany jest w Węgrowie Domem Gdańskim na pamiątkę istniejącej w mieście faktorii kupców gdańskich. W Domu Gdańskim gościł król Stanisław August oraz – według legendy – cesarz Napoleon I w czasie odwrotu spod Moskwy. Obecnie jest siedzibą Miejskiej Biblioteki Publicznej prowadzącej ponadto galerię wystaw czasowych i Muzeum Tkaniny Podlaskiej nawiązującego do dawnych, bogatych tradycji tkackich miasta i regionu.

Adres: ul. Tadeusza Kościuszki 9A, 07 – 100 Węgrów

Dom Gdański.

WĘGRÓW - KOLEGIUM KSIĘŻY KOMUNISTÓW

Przy południowo-wschodniej pierzei węgrowskiego rynku, na ulicy Kościelnej, usytuowany jest barokowy budynek, projektu prawdopodobnie Jana Reisnera, wzniesiony dla księży komunistów (zgromadzenie księży żyjących we wspólnocie - *in communitio vivende*), którzy przejęli od 1711 r. węgrowską farę wraz z parafią. Budynek mieścił niegdyś, oprócz plebanii, seminarium i szkołę średnią. Do czasów obecnych zachowała się tylko jedna z dwu narożnych wież, zwieńczona pięknym barokowym hełmem. Pierwotnie budynek miał jedno skrzydło, lecz w pocz. XIX w. dodano mu dwa kolejne. Podczas II wojny nadbudowano piętro w głównym korpusie. Mieścił się w nim posterunek niemieckiej żandarmerii. Od 1944 r. był tutaj areszt i katownia Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, zbrodniczej instytucji powojennego państwa komunistycznego. Ofiarom UB poświęcona jest tablica umieszczona na ścianie przy bramie wejściowej do starej plebanii.

Adres: ul. Kościelna 2, 07-100 Węgrów

Kolegium księży komunistów w Węgrowie.

WĘGRÓW - KOŚCIÓŁ EWANGELICKI PW. ŚWIĘTEJ TRÓJCY

Kościół parafialny Świętej Trójcy w Węgrowie zbudowany został w latach 1836 - 1831 dla gminy ewangelicko-augsburskiej (luterańskiej). Klasycystyczny kościół halowy zdobi dobudowana później wieża zwieńczona hełmem piramidalnym. W skromnym wnętrzu dominuje ołtarz z obrazem olejnym „Chrystus w Ogrójcu” i figurami św. Piotra i św. Pawła z 1860 r. Znajduje się tam również zabytkowa chrzcielnica kamienna, a na chórze - zabytkowe organy, jeden z najcenniejszych zabytków tego typu w Polsce, wykonane przez wrocławskiego organmistrza Moritza Roberta Müllera.

Inicjatorem budowy kościoła był młody pastor Karol Tettejler, którego grób znajduje się na cmentarzu ewangelickim.

U końca ulicy Narutowicza zachowała się też dawna plebania ufundowana w 1763 r. przez najbogatszego człowieka w ówczesnej Polsce, bankiera królewskiego Piotra Fergussona Teppera.

Kontakt w sprawie zwiedzania:
25 792 39 47, 607 619 391.

Adres: ul. Narutowicza 20,
07- 100 Węgrów

**Kościół ewangelicki
pw. Świętej Trójcy w Węgrowie.**

WĘGRÓW - CMENTARZ EWANGELICKI

Cmentarz ewangelicki położony jest ok. 400 metrów na północny zachód od rynku w Węgrowie przy ul. Ewangelickiej, na terenie dawnej dzielnicy protestanckiej. Według tradycyjnego układu świątyni chrześcijańskiej groby rozmieszczone są wokół kościoła, na obszarze sacrum otoczonym murem. Na cmentarzu zachowało się wiele interesujących pomników, tworzących często kwatery rodzinne. Najstarsze z nich to płyty kamienne węgrowskich Szkotów: Anny Henderson z domu Liddell (1696) oraz burmistrza Archebalda Campbella z 1692 r., wykonane z szarego piaskowca, z wykutymi symbolami wanitatywnymi i herbem klanu Campbell. Szkotów, głównie tkaczy, sprowadził do Węgrowa Bogusław Radziwiłł w XVII w., zakładając dla nich w 1651 r. nową dzielnicę. Na cmentarzu znajdują się również klasycystyczne pomniki z XIX w., w tym kamienny obelisk z epitafium Edwarda Marskiego poległego 3 II 1863 r. w bitwie pod Węgrowem.

- Adres: ul. Ewangelicka, 07- 100 Węgrów

Jeden z nagrobków Szkotów
na cmentarzu ewangelickim
w Węgrowie. Fot. Paulina Sulich,
maj 2017.

WĘGRÓW - EWANGELICKI KOŚCIÓŁ PARAFIALNY Z 1679 R., OBECNIE KAPLICA CMENTARNA

Modrzewiowy **kościół** został wzniesiony w Węgrowie w miejscu spalonej w 1678 r. świątyni kalwińskiej z 1634 r. Według legendy wybudowano go w ciągu jednej doby, aby spełnić warunek postawiony przez niechętnego ewangelikom biskupa łuckiego. Kościół o nieskomplikowanym układzie przestrzennym zmontowano z przygotowanych wcześniej elementów. Do roku 1838, tj. do czasu zakończenia budowy nowego kościoła murowanego, drewniany kościół był główną świątynią parafii ewangelicko-augsburskiej oraz, czasowo, ewangelicko-reformowanej. Między 1651 a 1755 rokiem był też kościołem parafialnym warszawskich luteran.

Ewangelicki kościół parafialny z 1679 r.,
obecnie kaplica na cmentarzu ewangelickim.
Fot. Paulina Sulich, maj 2017 r.

WĘGRÓW - DOM LIPKI – DAWNA DRUKARNIA ARIAŃSKA (XVI W.)

Przy wylocie ulicy Gdańskiej w Węgrowie, na północno-zachodnim skraju rynku, znajduje się parterowy murowany dom z wysokim dachem krytym blachą. Lokalna tradycja identyfikuje go z drukarnią, w której arianie publikowali swoje księgi teologiczne i programowe manifesty, w tym cztery dzieła sławnego teologa braci polskich, Piotra z Goniądza: „Doktrina pura et clara de praecepuis Christianae religionis articulus...”, „O Synu Bożym”; „O ponurzeniu chrześcijańskim...”; „ O trzech...”, wydane ok. 1570 r. Przed rokiem 1573 drukarnia została przeniesiona do Łoska, zamku protektora arian, Jana Kiszki. Pozostał po niej dom, zwany w Węgrowie Domem Lipki.

Obecnie mieści się tu Urząd Stanu Cywilnego oraz Punkt Informacji Turystycznej.

Adres: ul. Gdańska 2, 07-100 Węgrów

Dawna drukarnia ariańska w Węgrowie.

CMENTARZ ŻYDOWSKI W WĘGROWIE (XVIII - XX W.) - LAPIDARIUM

Pierwsi Żydzi pojawili się w Węgrowie w XVI w. W 1621 r. posiadali 131 domów. W 1665 r. właściciel Węgrowa, wojewoda płocki Jan Kazimierz Krasiński, zezwolił Żydom na osiedlanie się w mieście bez ograniczeń. W 1921 roku w mieście mieszkało 5148 Żydów i było to około połowy ludności miasta. W okresie międzywojennym istniały w Węgrowie dwie synagogi: tzw. Kazimierzowska z XVII w. i główna z XIX w., szkoła religijna i łaźnia rytualna (mykwa). Żydzi zajmowali się handlem i drobnym rzemiosłem. Węgrów znany był z wytwarzania Tory (pięć pierwszych ksiąg Starego Testamentu spisywanych na zwojach pergaminu).

Cmentarz żydowski powstał w XVIII w. Do czasu założenia cmentarza żydowskiego na Bródnie służył także Żydom z Warszawy. Z archiwaliów wiadomo, że znajdowały się na nim nagrobki o różnorodnych formach, zarówno proste kamienie narzutowe, jak też płaskorzeźbione macewy. Wiele stel było polichromowanych.

Widocznym śladem kilkusetletniego istnienia w Węgrowie społeczności żydowskiej jest pomnik – lapidarium przy ul. Berka Joselewicza, postawiony w 1981 roku z inicjatywy Komitetu Społecznego Ochrony Cmentarzy ku czci żydowskich obywateli miasta wymordowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej. Jego centralną część zajmują tablice Dziesięciorga Przykazań z napisem w języku polskim i hebrajskim „NIE ZABIJAJ”.

Adres: ul. Bohaterów Warszawy (u zbiegu z ul. Berka Joselewicza), 07-100 Węgrów

Lapidarium w Węgrowie.
Fot. Paulina Sulich, maj 2017 r.

WĘGRÓW - DOM RABINA (LATA 30. XX W.)

Przy ul. Zwycięstwa 5 w Węgrowie zachował się okazały drewniany budynek z oszkloną werandą, w którym mieszkał przed wojną rabin Węgrowa Jakub Mendel Morgenstern (1887–1939), syn rabina z Sokołowa Podlaskiego. Rabin został zamordowany przez Niemców 22 września 1939 roku. Po zamordowaniu części węgrowskich Żydów w mieście i deportowaniu pozostałych do obozu śmierci w Treblince Niemcy zrównali dzielnicę żydowską z ziemią. Obie bożnice zburzono, domy drewniane rozebrano lub spalono, a wszystko, co wartościowe wywieziono do Niemiec. Ocalały tylko te żydowskie domy, które stały w polskiej części miasta. Był wśród nich **dom rabina**, zbudowany w latach 30. XX wieku. We wnętrzu zachowały się oryginalne drzwi z dekoracyjnymi sztyldami i schody wiodące na facjatę.

Adres: ul. Zwycięstwa 5, 07-100 Węgrów

Dom rabina w Węgrowie.

WĘGRÓW - POMNIK NA GROBIE POWSTAŃCÓW Z 1863 R.

Przy drodze z Węgrowa do Siedlec (ul. Gościniec Niepodległości), około 2 km od węgrowskiego rynku, na miejscu bitwy, która rozegrała się w czasie powstania styczniowego 3 lutego 1863 r., stoi pomnik, którego zasadniczym elementem jest wielki głaz narzutowy.

W miejscu tym pochowano 66 bohaterskich powstańców poległych podczas szturmów na pozycje rosyjskie. Ich poświęcenie dało Polakom czas niezbędny do ewakuacji oddziału liczącego 3000 ludzi pod dowództwem Władysława Jabłonowskiego „Genuęczyka” i Jana Matlińskiego „Janka Sokoła”. W czasie I wojny światowej i ewakuacji Rosjan z miasta powstał w Węgrowie komitet budowy pomnika poległych powstańców. Zbiórka pieniężna i następujące po niej wydatki zamknęły się kwotą 945,60 marek, nie licząc darów w naturze.

W 1917 r. mieszkańcy Węgrowa i okolicznych wsi przystąpili do realizacji oryginalnego pomnika. Jego główną częścią jest głaz polodowcowy o wadze ponad 10 ton. Ten ogromny kamień został przeciągnięty ręcznie (po okrągłakach na drewnianych na saniach) z pól między Ruchną i Szarutami. Dystans prawie pięciu kilometrów pokonano w 10 miesięcy, od jesieni 1917 r. do sierpnia 1918 r. Prace kamieniarskie wykonał znany warszawski twórca Bolesław Sypniewski, autor pomnika Piłsudskich „Matka i Serce Syna” na wileńskiej Rossie. Otoczenie mogiły z pomnikiem zostało zrewitalizowane przez miasto Węgrów w 2017 r. (zakonserwowano pomnik, wykonano tablice informacyjne dotyczące bitwy, parkingi, ławki itp.).

Wizja kosynierów bohatersko szturmujących armaty przeszła do legendy walk o niepodległość. Utrwaliły ją wiersze Marii Konopnickiej, Cypriana Norwida i francuskiego poety Augusta Barbiera, który zrównał męstwo powstańców z odwagą Leonidasa i jego trzystu Spartan, dając tym początek tradycji nadawania nazwy „Polskie Termopile” kolejnym, równie heroicznym bojom.

Adres: Gościniec Niepodległości,
07-100 Węgrów

GMINA WIERZBNO

Gmina Wierzbno położona jest w południowo-zachodniej części powiatu węgrowskiego. Powierzchnia gminy wynosi 103 km². W jej skład wchodzi 32 sołectwa. Jest to gmina typowo rolnicza. Oprócz użytków rolnych jest tu dużo pięknych lasów. Obszar oddalony od ośrodków przemysłowych.

WIERZBNO - KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚŚ. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA (XVII- XIX W.)

Wierzbno istniało już w XVI w. jako prywatna wieś szlachecka. Jego najbardziej znaczącym zabytkiem jest **kościół** parafialny. Zespół kościelny zajmuje zachodnią pierzeję niewielkiego placu w centrum miejscowości. Do połowy XIX w. stał tu drewniano-murowany kościół z 1686 r. ufundowany przez Mikołaja Wodzyńskiego. 21 czerwca 1855 r. zniszczył go huragan. Żywiołowi oparła się jedynie solidna ściana frontowa. Odbudowa kościoła miała miejsce w latach 1855 – 1856, a jej fundatorami byli właściciele dóbr Wierzbno Helena i Michał Świniarscy. Obecny kościół murowany stanowi ciekawy przykład architektury sakralnej z połowy XIX wieku, m.in. dlatego, że została w nim wykorzystana ocalała ściana frontowa poprzedniego, barokowego kościoła. Jego budową kierował majster Tadeusz Małkowski. W kronice parafii Wierzbno odnotowano, że w dziele odbudowy kościoła zasłużył się ówczesny proboszcz ks. Jan Niemyski oraz tutejsi parafianie.

Świątynia murowana, otynkowana, została wzniesiona na planie prostokąta z wyodrębnioną zakrystią. W wystroju wnętrza zachowały się elementy barokowe oraz wmurowana w ścianę kruchty, mocno popękana tablica epitafijna z czarnego marmuru z 1818 r., poświęcona Angelice z Korybutów Woronieckich 1v. Wodzyńskiej, 2 v. Tomaszewiczowej. Na osi kościoła przed frontem wzniesiono w 1866 roku okazałą, dwukondygnacyjną dzwonnice parawanową.

Przed wejściem do kościoła od strony wschodniej znajduje się mogiła poległych w boju pod Świdnem powstańców z 1863 roku. Należeli oni do trzystuosobowego oddziału Kazimierza Kobylińskiego, który został okrążony i rozbity przez wojska carskie pod pobliskim Świdnem. Z pola bitwy zabrano ciała 17 poległych powstańców, w tym tutejszych parafian, i pochowano we wspólnej mogile przy kościele. Warto nadmienić, że w XIX w. parafia wierzbieńska prowadziła działalność charytatywną. W trzyizbowym budynku funkcjonował tu szpital. Był też dom dla służby kościelnej zwany „Lepianką”, od którego wzięła nazwę jedna z dzielnic Wierzbna.

Adres: Wierzbno 61, 07 – 111 Wierzbno

**Kościół pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła
w Wierzbnie. Fot. Krzysztof Śledziwski**

CZERWONKA LIWSKA - KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI PW. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA MĘCZENNIKA

Czerwonka Liwska leży na północ od Wierzbna, przy drodze powiatowej z Paplina do Kałuszyna. Parafia czerwonkowska należała w XV w. do diecezji poznańskiej (archidiakoniat warszawski, dekanat liwski) w ziemi liwskiej będącej dzielnicą księstwa mazowieckiego. W 1603 r. w Czerwonce wybudowany został drewniany **kościół**. W II poł. wieku XVII istniała tu szkołka parafialna. W roku 1703 w czasie wojny północnej Czerwonka wraz z całą ziemią liwską przeżyła kolejny - po potopie - najazd szwedzki, którego konsekwencją w ograbionej i wyniszczonej wojną okolicy była zaraza. Sytuacja poprawiła się w II dekadzie XVIII w.

Obecny wspaniały kościół parafialny w Czerwonce Liwskiej wybudowany został w latach 1899 - 1902 fundacji Jana i Racheli Górskich, a staraniem ks. Andrzeja Panufnika wg projektu Piusa Dziekońskiego. W czasie ruchu mariawickiego miały tu miejsce dramatyczne wydarzenia. Wobec groźby zajęcia kościoła przez mariawitów z odsieczą czerwonkowskiej parafii w 200 furmanek przybyli katolicy liwscy. O kościół stoczyła się tu bitwa, w której zginęło kilka osób.

W 1915 roku cofające się wojska rosyjskie podjęły nieudaną próbę wysadzenia wieży kościelnej. Wskutek detonacji ładunku wybuchowego wieża odchyliła się o kilka stopni od pionu, a kościół został poważnie uszkodzony: runęło sklepienie nawy głównej, wypadły witraże, rozbite zostały cenne ośmiogłosowe organy. Zniszczony kościół parafianie odbudowali własnym kosztem w latach 1916 - 1919.

Adres: Czerwona Liwska 1, 07- 111 Wierzbno

Kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika
w Czerwonce Liwskiej. Fot. Paulina Sulich, maj 2017.

JANÓWEK – ZESPÓŁ DWORSKI (POŁOWA XIX W.)

W 1783 roku Janówek należał do Tomaszewiczów, a od końca XIX wieku aż do II wojny światowej - do Pawłowskich herbu Jastrzębiec. Stojący tu obecnie **dwór** to parterowy budynek w stylu klasycyzującym, nakryty dachem dwuspadowym, z wystawką na osi zwieńczoną trójkątnym szczytem.

Przed wojną majątek w Janówku był bardzo zadłużony i kilkakrotnie wystawiano go na licytację. Po II wojnie światowej został upaństwowiony i rozparcelowany. W dworze mieścił się najpierw dom starców, a potem gminna świetlica, mieszkały też miejscowe rodziny. Nieremontowany latami budynek z biegiem czasu popadł w całkowitą ruinę, a otaczający go piękny park zdziczał i zarósł krzakami. Budynki gospodarcze rozebrano, aby pozyskać materiał do budowy okolicznych domów. Począwszy od lat 90. XX w. dwór jest własnością prywatną. Przed zagładą uratowała go Hanna Kelleher, która go odbudowała i stylowo wyposażyła. Zagospodarowała także ogród i park, w którym zachowało się kilka pomnikowych okazów starodrzewu.

Adres: Janówek, 07-111 Wierzbno

Dwór w Janówku.
Fot. Hanna Kelleher.

OSSÓWNO – POZOSTAŁOŚCI ZAŁOŻENIA DWORSKIEGO (XVI – XVIII W.) I ZABYTKOWA KAPLICZKA (XIX/ XX W.)

Usytuowana na północny zachód od Wierzbna wieś Ossówno leży nad rzeczką Osownicą, prawym dopływem Liwca. W XVI w. dobra w Ossównie stanowiły własność Dobrzynieckich, założycieli miasteczka Dobrze. Potomkowie Jana Dobrzynieckiego przyjęli nazwisko Ossowińskich. W XV-XVI w. stał tu **dwór obronny** otoczony fosą. Na przełomie XVII i XVIII zastąpił go kolejny, także drewniany dwór. Po założeniu dworskim pozostały obecnie jedynie ślady zagospodarowania terenu. Wciąż istnieje mierzący kilkadziesiąt metrów kanał oddzielający teren dworu od pól uprawnych. W miejscu, gdzie stał dwór, znajduje się zarośnięty pagórek kryjący jego fundamenty. Otaczają go pozostałości założenia parkowego z okazami starodrzewu i murowaną **kapliczką** z przełomu XIX i XX wieku (z obrazkiem Świętej Rodziny). O dawnej randze miejscowości świadczy fakt istnienia gminy Ossówno, która funkcjonowała do lat 70. XX w. Na jej dawnym terenie znajdują się 4 zinventaryzowane **stanowiska archeologiczne**: pozostałości obozowiska neolitycznego, osadnictwa z epoki brązu oraz z okresu przedrzymskiego i rzymskiego, a także osady średniowiecznej.

Adres: Ossówno, 07 – 111 Wierzbno

Zabytkowa kapliczka
w Ossównie (XIX/XX w.).

WALORY KULTUROWE OBSZARU STOWARZYSZENIA — LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „BĄDŹMY RAZEM”*

RODZAJ WALORÓW KULTUROWYCH	OBIEKT	CZAS POWSTANIA	MIEJSCOWOŚĆ	GMINA
MUZEA I REZERWATY ARCHEOLOGICZNE	grodzisko	średniowiecze	Barchów	Łochów
	cmentarzysko szkieletowe, grodzisko, osada	X - XII / XIII w.	Grodzisk	Grębków
	osada	epoka żelaza	Jarnice	Liw
	cmentarzysko	średniowiecze	Popielów	Liw
	kurhan / cmentarzysko kurhanowe	średniowiecze	Kucyk	Liw
	osada	epoka żelaza	Miedzna	Miedzna
	osada	pradzieje	Morzyczyn Włościański	Sadowne
	osada	średniowiecze	Rowiska	Korytnica
	osada	epoka żelaza	Starawieś	Liw
	cmentarzysko	średniowiecze	Żarnówka	Grębków
MUZEA ETNOGRAFICZNE, SKANSENY I OŚRODKI TWÓRCZOŚCI LUDOWEJ	Muzeum Gwizdka - twórczość ludowa: ceramika artystyczna	l. 90. XX w.	Gwizdały	Łochów
	Muzeum Architektury Drewnianej Regionu Siedleckiego (skansen)	1993	Nowa Sucha	Grębków
	twórczość ludowa: tkactwo dwuosnowowe, wycinanki z opłatka	—	Ruchna	Liw
	Muzeum Ziemi Sadowieńskiej	1978	Sadowne	Sadowne
	Muzeum Architektury Regionu Siedleckiego	Lata 90. XX w.	Sucha	Grębków
	Muzeum Tkaniny Podlaskiej	—	Węgrów	Węgrów
	rzemiosło artystyczne-ludwisarnia	d 1920	Węgrów	Węgrów
	Prywatne Muzeum Sztuki Ludowej	2011	Zambrzyniec	Łochów

SAKRALNE ZABYTKI ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA	kościół rzymskokatolicki	1899 - 1902	Czerwonka Liwiska	Wierzбно
	kościół rzymskokatolicki	1898 - 1902	Grębków	Grębków
	kościół rzymskokatolicki	1783	Jarnice	Liw
	kościół rzymskokatolicki	1904 - 1909	Kamionna	Łochów
	kościół rzymskokatolicki	1923 - 1928	Kopcie	Grębków
	brama cmentarza rzymskokatolickiego	ok.1860	Kopcie	Grębków
	cmentarz rzymskokatolicki	XIX w.	Korytnica	Korytnica
	kościół rzymskokatolicki	1875 - 1880	Korytnica	Korytnica
	kościół rzymskokatolicki	1905 - 1907	Liw	Liw
	krzyż przydrożny	XIX w.	Łazy	Łochów
	kapliczka św. Jana Nepomucena	XIX w.	Łochów	Łochów
	kościół rzymskokatolicki	1932	Łochów	Łochów
	kapliczka (Kaplica Objawień)	XVIII / XIX w.	Miedzna	Miedzna
	kościół rzymskokatolicki	1887 - 1893	Miedzna	Miedzna
	kapliczka	XVII w.	Międzyłes	Miedzna
	krzyż przydrożny - karawaka	1941	Morzyczyn Włociański	Sadowne
	pozostałości założenia dworskiego	XVI - XVIII w.	Ossówno	Wierzбно
	dwór z XIX w. i park na skarpie nadrzecznej	I poł. XIX w.	Proszew	Grębków
	kościół rzymskokatolicki	1925 - 1927	Pniewnik	Korytnica
	kościół rzymskokatolicki	XVIII w.	Rozbity Kamień	Bielany
	kościół rzymskokatolicki	1906 - 1909	Sadowne	Sadowne
	cmentarz ewangelicki	XIX w.	Sójkówek	Sadowne
	kościół rzymskokatolicki	1866 - 1869	Starawieś	Liw
	cmentarz żydowski	XIX w.	Stoczek	Stoczek
	cmentarz rzymskokatolicki	XIX - XX w.	Stoczek	Stoczek

SAKRALNE ZABYTKI ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA	kościół rzymskokatolicki	1895 - 1897	Stoczek	Stoczek
	krzyż przydrożny - karawaka	1855 (?)	Szynkarzyzna	Sadowne
	kościół rzymskokatolicki	1929 - 1931	Ugoszcz	Miedzna
	cmentarz ewangelicko- augsburski	XVII w.	Węgrów	Węgrów
	cmentarz rzymskokatolicki	XVIII w..	Węgrów	Węgrów
	cmentarz żydowski	XVI - XX w.	Węgrów	Węgrów
	kaplica cmentarna na cmentarzu rzymskokatolickim	1893	Węgrów	Węgrów
	kaplica na cmentarzu ewangelickim - kościół ewangelicko-augsburski	1679	Węgrów	Węgrów
	kościół ewangelicko- augsburski	1836 - 1841	Węgrów	Węgrów
	kościół rzymskokatolicki poreformacki	1693 - 1706	Węgrów	Węgrów
	kościół rzymskokatolicki - bazylika	1703 - 1709	Węgrów	Węgrów
	kościół rzymskokatolicki	XVII - XIX w.	Wierzbno	Wierzbno
	krzyż przydrożny	XIX w.	Wrotnów	Miedzna
	kapliczki przydrożne	XVIII w.	Wyszków	Liw
kościół rzymskokatolicki	1788	Wyszków	Liw	
kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena	II poł. XVII w.	Zalesie	Sadowne	
ŚWIECKIE ZABYTKI ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA	zespół dworski	XVIII w.	Baczki	Łochów
	ruiny klasycystycznego dworku	połowa XIX w.	Barchów	Łochów
	pomnik	1938	Huta Gruszczyno	Stoczek
	zespół dworski	II poł. XIX w.	Gałki	Grębków
	zespół dworski	XIX w.	Janówek	Wierzbno
	dworek	XIX w.	Jartypotry	Liw
	zespół gorzelni	XIX w.	Jartypotry	Liw
	wiejska architektura ludowa	XIX w.	Jartypotry	Liw

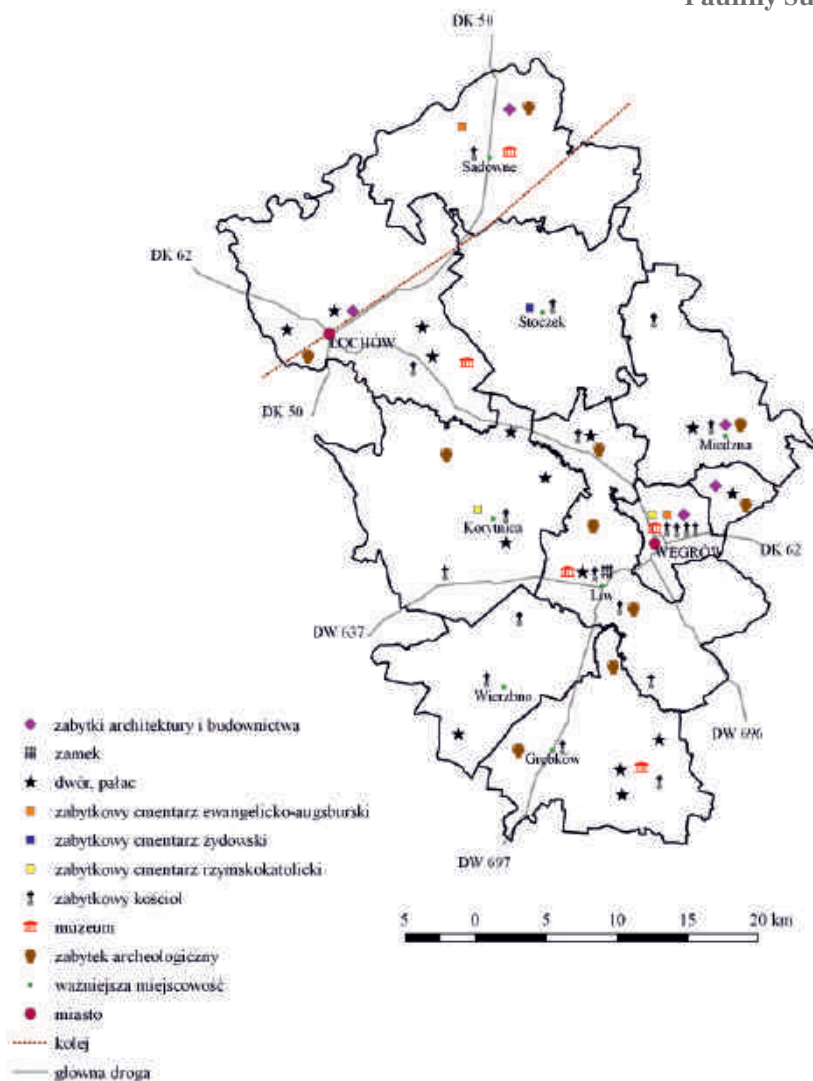
**ŚWIECKIE
ZABYTKI
ARCHITEKTURY
I BUDOWNICTWA**

dwór	1904	Kaliska	Łochów
zespół dworski	XIX w.	Kamionna	Łochów
dwór	1895 - 1896	Korytnica	Korytnica
młyn	XIX w.	Krupińskie	Sadowne
kuźnia	—	Krupińskie	Sadowne
willa	XVIII w.	Liw	Liw
zespół zamkowy	XV w.	Liw	Liw
wiejska architektura	XIX - XX w.	Liw	Liw
budynek poczty konnej	XIX w.	Łochów	Łochów
dworzec kolejowy	XIX w.	Łochów	Łochów
zespół dworski	XIX w.	Łochów	Łochów
karczma	II poł. XVIII w.	Miedzna	Miedzna
ruiny dworu obronnego	XVII w.	Miedzna	Miedzna
zespół dworski	II poł. XIX w.	Miedzna	Miedzna
budynek Urzędu Gminy	1925 - 1926	Miedzna	Miedzna
komora celna	przed 1809	Morzyczyn Włociański	Sadowne
wiejska architektura ludowa	XIX w.	Nadkole	Łochów
skansen architektury drewnianej (m.in. wiatrak holenderski, karczma, dwór)	XVIII - XIX w.	Nowa Sucha	Grębków
zespół dworski	1743	Nowa Sucha	Grębków
zespół dworski	XVIII w.	Paplin	Korytnica
pałac i pozostałość parku	1832 - 1843	Patrykozy	Bielany
młyn	XX w.	Płatkownica	Sadowne

ŚWIECKIE ZABYTKI ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA	wiejska architektura ludowa	XIX - XX w.	Popielów	Liw
	Zespół dworski	XIX w.	Proszew	Grębków
	wiejska architektura ludowa	XIX w.	Ruchna	Liw
	plebania	I poł. XIX w.	Sadowne	Sadowne
	siedlisko	XIX w.	Sikory	Bielany
	wiejska architektura ludowa	XIX - XX w.	Stara Sucha	Grębków
	zespół pałacowy	XVII - XIX w.	Starawieś	Liw
	wiejska architektura ludowa	XIX - XX w.	Stare Lipki	Stoczek
	zespół pałacowy	1886	Turna	Korytnica
	architektura drewniana	XVIII - XX w.	Węgrów	Węgrów
	browar	1824	Węgrów	Węgrów
	budynek „drukarnia ariańska” - dom Lipki	XVI w.	Węgrów	Węgrów
	Dom rabina	I. 30. XX w.	Węgrów	Węgrów
	klasztor w zespole poreformackim	XVIII w.	Węgrów	Węgrów
	dawne kolegium księży komunistów	XVIII w.	Węgrów	Węgrów
	plebania	1900	Węgrów	Węgrów
	rzeźnia	XIX w.	Węgrów	Węgrów
	tkalnia	XVIII w.	Węgrów	Węgrów
	Dworek miejski - Dom Gdański	XVIII w.	Węgrów	Węgrów
	MUZEA SPECJALISTYCZNE I OBIEKTY UNIKATOWE	ruiny dworku	XIX w. - I poł. XX w.	Wrotnów
wiejska architektura ludowa		XIX - XX w.	Zgrzebichy	Stoczek
młyn wodny		II poł. XIX w.	Żarnówka	Grębków
Muzeum Gwizdka		1999	Gwizdały	Łochów
Dom Hansenów	1968	Szumin	Łochów	

OBIEKTY HISTORYCZNO- WOJSKOWE	lapidarium	1981	Węgrów	Węgrów
	Pomnik Powstańców Styczniowych	1917	Węgrów	Węgrów
MIEJSCA PIELGRZYMKOWE	diecezjalne sanktuarium maryjne	—	Miedzna	Miedzna
	bazylika mniejsza	—	Węgrów	Węgrów

Walory kulturowe powiatu węgrowskiego.
Mapa w opracowaniu własnym
Pauliny Sulich. 2017 r.*

*Na podstawie: Sulich P., 2017, *Walory kulturowe powiatu węgrowskiego i sposoby ich wykorzystania w turystyce. Praca licencjacka na kierunku geografia w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej stosowanej pod kierunkiem dr. Piotra Kociszewskiego w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, ss. 71 - 74*

SPIS LITERATURY

1. Boguszewska A., 2018, *Opowieść o łojowej świeczce. Maria Sadzewiczowa (1881 – 1957)*, Łochowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Sztuk „CD”, Łochów
2. Chinkowska P., Chybowski L., Gerek G. H., Herz L., Lolo R., Jakim-Morawska A., Róžańska M., 2013, *Puszcza Kamieniecka i dolina dolnego Liwca: przyroda, historia, krajobraz*, Wydawnictwo Aleksander, Pułtusk
3. Czumaj Z., 2005, *Kościół – matka. Dzieje parafii Kamionna w latach 1488 – 2005*, Kamionna – Ostrówek
4. Gozdawa-Gołębiowski W., 1991, *Powiat węgrowski w latach okupacji niemieckiej 1939-1944*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 324-381
5. Grądzki S., 2015, *Łochów. Rody szlacheckie*, Pałac Łochów, Łochów
6. Grodzka D., Kozaczyńska B., Ostas C., 2004, *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w powiecie węgrowskim*, PTTK o. Węgrów, Węgrów
7. Grodzka-Wojdyna D., Postek R., 2013, *Powiat węgrowski – kraina znad Liwca*, Starostwo Powiatowe w Węgrowie, Węgrów
8. Jakubik M., 1991, *Dzieje Liwa*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 385-397
9. Jaroszewski T.S., Baraniewski W., 1999, *Po pałacach i dworach Mazowsza*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa
10. Kołodziejczyk A., 2007, *Dzieje Korytnicy i ziemi korytnickiej*, Urząd Gminy Korytnica, Korytnica
11. Kołodziejczyk A., 1991a, *Między powstaniami*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 126-148
12. Kołodziejczyk A., 1991b, *Pod zaborem austriackim i w latach Księstwa Warszawskiego*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 77-84
13. Kołodziejczyk A., 1991c, *Powstanie listopadowe*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 111-125
14. Kołodziejczyk A., 1991d, *Węgrów i okolice w latach 1864-1914*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 158-209
15. Kołodziejczyk A., 1991e, *W latach Królestwa Kongresowego*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 85-110

16. Kondracki J., 1965, 1978, *Geografia fizyczna Polski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa
17. Konopińska M, [b.r.w.], *Węgrowskie obrazy Szymona Czechowicza*, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów
18. Kosiński S., 1991, *W mrokach historii*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 11-16
19. Kosiński S. Swat T., 1991, *Rozwój i upadek*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 44-73
20. Kozaczyńska B. i in., 2004, *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne w powiecie sokołowskim*. Przewodnik, PTTK o. Węgrów, Węgrów
21. Kruszewski A., 2001, *Tymoteusz Łuniewski herbu Łukocz – pozytywista o renesansowych zainteresowaniach*, [w:] „Niedziela” nr 15/ 2001
22. Kulczyk S., Krakowiak A., 2004, *Mazowsze na weekend*, PASCAL, Bielsko-Biała
23. Morawska A., Pawleńska K. (red.), 2019, *Łochów. Miasto rozkwitające w objęciach natury*, AGA PRESS, Łochów
24. *Obiekty w gminnej ewidencji zabytków, nieobjęte wpisem do rejestru zabytków* [w:] „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grębków”, s. 84-91
25. *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej* [w:] „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Korytnica: kierunki zagospodarowania przestrzennego”, s. 31-36
26. Lis A. (red.), [b.r.w.], *Dorzecze Bugu i Liwca. Przewodnik. Niezwykłe miejsca. Trasy Wycieczkowe. Wydarzenia kulturalne*, Stowarzyszenie Artystyczne Makata, [b.m.w.]
27. Postek R., [b.r.w.], *Szkoci w Węgrowie*, Węgrów
28. Postek R., 2008, *Liw – miasto i zamek*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa
29. Postek R., [b.r.w.], *Węgrów... daj się oczarować*, Miasto Węgrów, Węgrów
30. Romanowski A., 2019, *Gawęda o początkach Lipiek*, [b.m.w.], [broszura, wydruk komputerowy]
31. Ryzewski G., 2013, *Wielki trakt Warszawa-Wilno w XVIII wieku*, Sokołowski Ośrodek Kultury, Sokołów Podlaski
32. Stefański K., 2003, *Nowa forma w polskiej architekturze sakralnej początku XX wieku: Wojciechowski – Sosnowski – Wiwulski*, „Saeculum Christianum”, 10 (2003) nr 2, s. 305[1]-323[19], <http://bazhum.muzhp.pl> (13.11.2019)
33. Sulich P., 2017, *Walory kulturowe powiatu węgrowskiego i sposoby ich wykorzystania w turystyce. Praca licencjacka na kierunku geografia w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej stosowanej pod kierunkiem dr. Piotra Kociszewskiego w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa [wydruk komputerowy]

34. Swat T., 1991a, *Powstanie styczniowe*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 149-157
35. Swat T., 1991b, *Węgrów za Kisków (1545-1592)*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 17-25
36. Swat T., 1991c, *Węgrów za Radziwiłłów (1593-1664)*, [w:] A. Kołodziejczyk, T. Swat (red.), „Węgrów – dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944”, Towarzystwo Miłośników Ziemi Węgrowskiej, Węgrów, s. 26-43
37. Szeja M, (red.), 2005, *Obywatel Norwid*, Łochów
38. Szeja M. (red.), 2017, *Śladami Norwida*, Łochowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Sztuk „CD”, Łochów
39. Szewczyk J., 2008, *Ludowe zdobnictwo podlaskich domów*, Politechnika Białostocka, Białystok
40. *Uwarunkowania wynikające ze stanu i funkcjonowania dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej* [w:] „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Miedzna”, s. 26-48
41. *Zabytki w gminnej ewidencji zabytków* [w:] „Gminny program opieki nad zabytkami miasta Węgrowa na lata 2015-2018”, s. 50-51

SPIS ŹRÓDEŁ INTERNETOWYCH

1. 100 dworów Mazowska, dwory.net, (19. 10. 2019)
2. Bazylika Mniejsza w Węgrowie, <http://www.bazylikawegrow.pl/index.php/homepage> (14.10.2019)
3. Culture, <http://culture.pl> (14.10.2019)
4. Cmentarze żydowskie w Polsce, <http://cmentarze-zydowskie.pl/> (14.10.2019)
5. Diecezja drohiczyńska, <http://drohiczynska.pl/> (14.10.2019)
6. Droga św. Jakuba na obszarze Stowarzyszenia- Lokalnej Grupy Działania „Bądźmy Razem”, <http://www.lgdbadzmyrazem.pl/wp-content/uploads/2014/11/Dokumentacja-ko%C5%84cowa-PRESTIGE-Droga-%C5%9Aw.-Jakuba.pdf> (25. 10. 2019)
7. Dworek Baczki, <http://dworekbaczki.pl/>, (27.10.2019)
8. Gmina Sadowne, <https://www.sadowne.pl/> (28. 10. 2019)
9. Gminna Ewidencja Zabytków miasta i gminy Łochów, www.gminalochow.pl/turystyka-50 (14.10.2019)
10. Kraina Twardowskiego, www.krainatwardowskiego.pl (14.10.2019)
11. Lokalna Organizacja Turystyczna Wielki Gościniec Litewski, <http://wielkigoscinieclitewski.pl/pl-PL/> (14.10.2019)
12. Misiuk Z., *Grodzisko – Grodzisk*, <https://zabytek.pl/pl/obiekty/grodzisko-53> (14.10.2019)
13. Muzeum Architektury Drewnianej Regionu Siedleckiego – Nowa Sucha, <http://www.sucha.podlasie.pl/pl/museum.php> (14.10.2019)
14. Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie, <http://artmuseum.pl> (14.10.2019)
15. Nadbużańska Lokalna Organizacja Turystyczna, www.nlot.pl (14.10.2019)
16. Ośrodek szkoleniowy NBP w Starejwsi, <http://osrodki.nbp.pl/starawies/> (14.10.2019)
17. Pałac Łochów, <http://www.palaclochow.pl/> (14.10.2019)
18. Polskie zabytki, polskiezabytki.pl (19. 10. 2019)
19. Portal historyczny, histmag.org (19. 10. 2019)
20. Portal mapowy Narodowego Instytutu Dziedzictwa, <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> (14.10.2019)
21. Powiat Węgrowski, <https://powiatwegrowski.pl/turystyka/katalog/zabytki/> (14.10.2019)
22. Sanktuarium w Miedznie, <http://www.sanktuarium-miedzna.pl/> (14.10.2019)
23. Sulich P., 2017, *Walory kulturowe powiatu węgrowskiego i sposoby ich wykorzystania w turystyce. Praca licencjacka na kierunku geografia w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej stosowanej pod kierunkiem dr. Piotra Kociszewskiego w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, <http://wl.sggw.pl/>*

- Members/bijak/kkonkurs-lic/sulich/at_download/file (14.10.2019)
24. Szczupak M., *Z dziejów powiatu węgrowskiego*, <https://powiatwegrowski.pl/powiat/dokumenty/z-dziejow-powiatu-wegrowskiego.5207>, (14.10.2019)
 25. Szlak przyrodniczo – ekologiczny Doliną Liwca, <http://www.lgdbadmyrazem.pl/wp-content/uploads/2013/05/Dokumentko%C5%84cowy-.pdf>, (25. 10. 2019)
 26. Turystyka Wschodniego Mazowsza, www.turystykawschodniemazowska.pl (14.10.2019)
 27. Trasy rowerowe po Gminie Sadowne, <http://info.sadowne.pl/?cat=2502>, (28. 10. 2019)
 28. Urząd Miasta Węgrów, www.wegrow.com.pl (14.10.2019)
 29. Wirtualny Sztetl, www.sztetl.org.pl (14.10.2019)
 30. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – stan na 31 marca 2017 r.: województwo mazowieckie, Narodowy Instytut Dziedzictwa, s.181-185
http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2031.03.2017/MAZ-woj.-rej.pdf (14.10.2019)
 31. Wsie Polskie, www.wsiepolskie.pl (14.10.2019)
 32. Zamek – Zbrojownia – Liw, <http://www.liw-zamek.pl/index.php?page=news> (14.10.2019)

INFORMACJA O ŹRÓDŁACH FOTOGRAFII

W publikacji przyjęto zasadę, że właściciela praw autorskich do materiałów ikonograficznych wskazano w podpisach jedynie wówczas, gdy nie pochodzą one z zasobów Stowarzyszenia - Lokalnej Grupy Działania "Bądźmy Razem".

OBJAŚNIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW ARCHITEKTONICZNYCH

Alkierz

pierwotnie małe pomieszczenie w narożu budynku, później również mała, wyodrębniona w bryle narożna dobudówka (zwłaszcza dworu szlacheckiego)

Alkowa

wnęka, w której stoi łóżko, ozdobnie wydzielona z pokoju sypialnego

Arabeska

linearny ornament o motywach wici roślinnej

Arkada

łuk wsparty na filarach lub na kolumnach

Atyka

niska ścianka ponad gzymszem koronującym budynek, rozwiązywana jako balustrada bądź zasłona poddasza; do drugiego rodzaju należy tzw. atyka polska, składająca się z rozczłonkowanej wnękami ścianki (fryz) oraz dekoracyjnego zwieńczenia (grzebień) z ozdobnego blankowania, wolut, obelisków, posągów itd.

Baszta

antyczna i średniowieczna budowla obronna; prostokątny występ muru, zwykle od niego nieco wyższy, otwarty od środka

Blankowanie

zębate zwieńczenie muru obronnego, baszty itd., kryjące od zewnątrz chodnik lub pomost dla broniących

Blenda

ślepy otwór w murze w formie arkady lub okna

Boniowanie

dekoracyjny podział powierzchni muru za pomocą żłobków poziomych, ewentualnie również i pionowych, odcinających na ścianie pozorne ciosy

Cios

kamień ozdobny do celów budowlanych w formie sześcianu

Cokół

masywna podstawa kolumny, filara, posągu itd., bądź naśladowująca jego formy wyodrębniona podbudowa ściany, również i pilastra

Dach mansardowy

dach łamany: tzn. łamany w ten sposób, że górne jego płaszczyzny są mało pochyłe, a dolne strome i często kryjące użytkowe poddasze

Filar

masywna, pionowa podpora, wolno stojąca lub wtopiona w ścianę

Fresk

malarstwo ściennie wykonane na świeżym tynku. Farba penetruje w mokry tynk, zapewniając długotrwałość i stabilność techniczną obrazów

Fronton (tympanon, przyczółek)

wywodzące się ze szczytów antycznych świątyń oprofilowane, trójkątne (rzadziej półkolisty) zwieńczenie zestawu porządku architektonicznego

Fryz

poziomy pas ornamentalny

Hełm

ozdobne zwieńczenie wieży w formie ostrosłupa, stożka lub bani

Kartusz

dekoracyjne tło i obramienie np. tarczy herbowej, tablicy inskrypcyjnej lub innej eksponowanej płaskorzeźby

Kolumna

podpora, posiadająca okrągły lub wieloboczny trzon, zwieńczony wyodrębnioną głowicą i zwykle wsparty na wyodrębnionej bazie

Krenelaż

patrz blankowanie

Krypta

kaplica podziemna, często pod prezbiterium, bez okien, początkowo przeznaczona na przechowywanie relikwii, później także na cele grzebalne

Latarnia

niewielka okrągła lub wieloboczna ażurowa wieżyczka doświetlająca wnętrze od góry

Lisice

w budownictwie drewnianym - dwa pionowe elementy ściągnięte śrubami, ujmujące z obu stron ścianę z bali i zabezpieczające ją od wybocznia; zwykle - wzmocnienie starszej konstrukcji

Loggia

sklepienie, wsparte na arkadach podcienie

Lukarna

mały element architektoniczny dachu; okienko doświetlające poddasze

Maswerk

dekoracyjny, geometryczny wzór architektoniczny odkuty z kamienia lub zrobiony z cegieł, używany do wypełnienia górnej części gotyckiego okna, przeźrocza, rozety itp.

Mezzanino

niskie piętro nad główną, wysoką kondygnacją budynku

Nawa

w kościele wyodrębniona dla wiernych większa część budowli

Pilaster

płaski filar przyścienny z bazą i głowicą

Portal

ozdobne obramienie otworu drzwiowego

Prezbiterium

wydzielona dla kleru część w kościele

Przypora

odciążająca ściana dostawiona do filara po przeciwnej stronie niż sklepienie; łuk przyporowy

Rozeta

ornament architektoniczny w kształcie rozwiniętej róży.

W architekturze gotyku rozetą nazywa się okrągłe okno wypełnione witrażem i ornamentem maswerkowym, umieszczone nad głównym portalem kościoła

Ryzalit

w elewacji budynku wysunięcie patii ściany

Skarpa

filary dostawione na zewnątrz budynku dla jego podparcia albo odciążenia rozporu wewnętrznego sklepienia

Stiuk

materiał zdobniczy w postaci tynku szlachetnego, mieszanina gipsu, wapienia i drobnego piasku lub pyłu marmurowego, łatwa do formowania, szybko twardniejąca. Często barwiona na różne kolory, nakładana na podłoże (ściany i elementy architektoniczne), gładzona i polerowana po wyschnięciu.

Strop

poziome przykrycie wnętrza budowli na układzie belek nośnych, zakrytych lub wyeksponowanych

Szczyt

przedłużenie w górę ściany dla zakrycia trójkątnego otworu poddasza

Transept

nawa poprzeczna w kościele

Witraż

kompozycja barwnych szkieł okiennych połączonych obramowaniami ołowianymi

Wysklepki

pola sklepienia zawarte między liniami przenikania bądź między żebrami

Zrębowa (wieńcowa) konstrukcja

system budowy ścian drewnianych z poziomych bali, wiążących się w narożach

Zwornik

kamień wstawiony w miejscu zbiegu żeber sklepiennych

Żebro

profilowany element, przeważnie również o charakterze konstrukcyjnym, występujący wzdłuż linii przenikania się pól sklepienia i przenoszący obciążenia sklepienia na węzły konstrukcyjne.

INDEKS MIEJSCOWOŚCI

- Baczki 11, **53-54**, 113
Barchów **55**, 111, 113
Berlin 25
Białystok 45, 49, 91
Bielany 8, 15, 17, 112, 114, 115
Brok 76
Bródno 103
Budzieszyn 39
Budziska 49
Bużysko 74
Caravaca de la Cruz 75
Ciechanowiec 92
Czerwonka Liwska 33, 108, 112
Dachau 59
Dobre 29, 110
Drobin 51
Drohiczyn 9, 91
Gałki **21**, 113
Garwolin 27
Gdańsk 9, 42
Grębków 8, **19-20**, 21, 23, 24, 26, 27,
28, 111- 115
Grodzisk 9, **22**, 111
Gwizdały 111, 115
Huta Gruszczyño **85**, 113
Jadów 29
Jakimowice 42
Janówek **109**, 113
Jarnice 11, **39**, 111, 112
Jartypany **40**, 113
Julin 56
Kaliska **56-57**, 114
Kałuszyn 19, 108
Kamionna 11, **57- 59**, 89, 112, 114
Kamionna Łaski 57
Kamionolas 57
Kołbiel 26
Kołodziej 70
Kopcie **23**, 112
Korczew 40, 69
Korytnica 8, 11, **29 -31**, 32, 33, 34,
111, 112, 114, 115
Kotuń 19
Kraków 9, 58
Krupińskie **72-73**, 114
Kucyk 111
Lipki – zob. Stare Lipki
Liw 8, 9, 10, 19, 29, **35-38**, 65,
111-115
Lublin 9
Lwów 9
Łaziska 29
Łazy 112
Łochów 8, 11, 29, 32, **49-52**, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 70,
78, 111-115
Łosk 102
Łuków 42
Małkinia 40
Marysin 19
Miednik 80, 83
Miedzna 8, 27, 40, **61-67**, 68, 69,
111-116
Międzyleś **68**, 112
Mińsk Mazowiecki 25, 26, 27
Mokobody 19, 26, 39
Morzyczyn Włościański 70, **74-75**, 78,
111, 112, 114
Moskwa 94, 97
Nadkole 114
Nowa Sucha – zob. Sucha
Ocięte 77
Ossówno 110, 112
Ostrówek 11

Oświęcim 52
 Paplin 11, **32**, 85, 108, 114
 Patrykozy **15-16**, 114
 Petersburg 11, 86
 Płatkownica 11, 75, **76**, 77, 114
 Pniewnik **33**, 112
 Podkole 74
 Popielów 111, 115
 Praga 79
 Prostyń 75
 Proszew **24**, 112, 115
 Radzyń Podlaski 45
 Rażne 70
 Rowiska 111
 Rozbity Kamień **17**, 112
 Ruchna 11, **41**, 96, 105, 111, 115
 Rudzienko 26
 Sadowne 8, **70-72**, 73, 74, 75, 76, 77,
 78, 79, 111-115
 Sadowo 70
 Sądów 70
 Sękarowizna 78
 Siedlce 15, 25, 41, 49, 61, 71, 91, 105
 Sieniawa 21
 Sikory **18**, 115
 Skrzyszew 26
 Skuły 91
 Sokołów Podlaski 11, 15, 17, 18, 96, 104
 Sójkówka 77, 112
 Stara Sucha – zob. Sucha
 Starawieś 10, 11, **42-45**, 69, 111,
 112, 115
 Stare Lipki **86-88**, 115
 Stoczek 8, 11, 29, 68, 69, 70, **80-85**,
 89, 112, 113, 115
 Strachówka 29
 Sucha 21, 23, 24, **25-27**, 111, 114, 115
 Świdno 107
 Szaruty 105
 Szumin **60**, 115
 Szynkarzyzna **78**, 113
 Treblinka 11, 40, 70, 85, 104
 Trzebucza 19, 37
 Turna 31, **34**, 37, 115
 Tykocin 92
 Ugoszcz 113
 Urle 56
 Warszawa 9, 11, 15, 19, 21, 33, 34,
 35, 49, 52, 57, 61, 70, 71,
 80, 86, 87, 91, 103
 Wenecja 60
 Węgrów 8, 9, 10, 11, 15, 17, 18, 22, 23,
 24, 25, 32, 34, 35, 36, 37, 39,
 40, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 61,
 62, 68, **91-105**, 111, 113 - 115
 Wieliczka 83
 Wierzbno 8, 19, 29, **106-107**, 108,
 109, 110, 112, 113
 Wilno 9, 49, 70
 Wiśniew 28
 Wólka Dobrzyńska 52
 Wrotnów **69**, 113, 115
 Wyszaków (n. Bugiem) 49, 91
 Wyszaków (n. Liwcem) 22, **45-48**,
 92, 113
 Zalesie 52, **79**, 113
 Zambrzyńiec 111
 Zamość 11
 Zarzетка 78, 79
 Zgrzebichy **89-90**, 115
 Zieleniec 70
 Żarnówka **28**, 111, 115

O PROJEKCIE „TEZAUROS NADLIWIECKI”

Realizator projektu: Stowarzyszenie - Lokalna Grupa Działania „Bądźmy Razem” w Węgrowie

Miejsce realizacji: obszar działania LGD „Bądźmy Razem” (powiat węgrowski i Gmina Bielany w pow. sokołowskim)

Okres realizacji: 1 września do 30 listopada 2019 r.

Źródła finansowania: środki Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w ramach zadania publicznego „Społeczna ochrona kulturowego dziedzictwa Mazowsza przez wspieranie i opiekę nad tym dziedzictwem oraz promocję i upowszechnianie wiedzy o zabytkach z terenu województwa mazowieckiego” oraz środki LGD „Bądźmy Razem”.

Cel projektu: popularyzacja wiedzy o lokalnym dziedzictwie i kształtowanie postawy społecznej odpowiedzialności za nie poprzez opiekę nad zabytkami.

Rezultaty projektu: Dzięki jego realizacji powstał katalog obiektów o wartości zabytkowej, społecznej i kulturowej obszaru LGD „Bądźmy Razem” opracowany w wersji drukowanej i elektronicznej. Obie wersje przeznaczone są do nieodpłatnej dystrybucji. Wersja elektroniczna katalogu dostępna jest do pobrania na stronach: Wydawcy, gmin członkowskich LGD „Bądźmy Razem” i MiGOK w Łochowie. Katalog służy upowszechnieniu wiedzy o dziedzictwie kulturowym wśród mieszkańców i turystów, wzmocnieniu więzi mieszkańców z małą ojczyzną i ich poczucia dumy z dziedzictwa oraz promocji obszaru, gdzie był realizowany projekt. Podsumowanie działań projektowych połączone z publiczną prezentacją katalogu i prelekcją ekspercką miało miejsce 28 listopada 2019 r. w MiGOK w Łochowie.

Zgodnie z założeniami projektu - w zbieranie materiałów do publikacji - oprócz zespołu autorsko-redaktorskiego powołanego z ramienia LGD „Bądźmy Razem” w Węgrowie przez koordynatorkę projektu Małgorzatę Szeję (**Małgorzata Lipka-Chudzik, Monika Maliszewska-Lis, Roman Postek, Paulina Sulich, Małgorzata Szeja**) - włączyły się liczne osoby i instytucje, przede wszystkim ogromnie zasłużony dla powstania „Tezaurusu nadliwieckiego” **MiGOK w Łochowie** kierowany przez **Artura Lisa** i **Anetę Kowalczyk**. Z zasobów MiGOK pochodzą m.in. reprodukcje obrazów **Grażyny Grabowskiej**, z których motywy zostały wykorzystane w szacie graficznej książki. Obrazy te stanowią pokłosie pleneru rzeźbiarsko-malarskiego z 2017 roku pt. „Dwory i pałace. Dolina Liwca. Kraina dłutem i pędzlem tworzona”. Pozytywnie odpowiedziały także samorządy członkowskie LGD, w szczególności z gmin: Miedzna (tu nad współpracą czuwała Sekretarz Gminy **Anna Gorczyca**), Stoczek (materiały przekazała **Edyta Boguta**) i Bielany (stąd materiały zawdzięczamy Sekretarz Gminy **Krystynie Długoleckiej** i pracownicy urzędu **Milenie Kozak**).

W projekt mocno zaangażował się **GOK w Sadownem** kierowany przez **Ewę Piórkowską**, a ponadto Stowarzyszenie MAKATA Teatr, Łochowskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i Sztuk „CD” oraz mieszkańcy: **Maciej Flasiński, Krzysztof Gerej, Mateusz Gers, Justyna Gryglas, Hanna Kelleher, Cyryla i Andrzej Niewiadomscy, Elżbieta Trojanowska** oraz **Krzysztof Śledziwski**. Realizator projektu z tego miejsca składa wszystkim tym osobom i instytucjom ogromne podziękowania za włączenie się w pracę nad „Tezaurusem nadliwieckim”.

STOWARZYSZENIE- LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA "BĄDŹMY RAZEM"

Na początku czerwca 2008 roku przedstawiciele trzech gmin: **Korytnicy, Stoczek i Łochowa** podczas spotkania roboczego postanowili, że zostanie powołane do życia Stowarzyszenie - Lokalna Grupa Działania „Bądźmy Razem”. **18 czerwca 2008 roku w Łochowie** odbyło się zebranie założycielskie, w którym wzięło udział 56 osób. Uczestnicy podjęli uchwałę w sprawie powołania stowarzyszenia i jego władz. W skład zarządu weszło 6 osób, komisja rewizyjna liczyła 3 osoby, a rada LGD 18 osób. Jako ciekawostkę można podać fakt, że nazwę stowarzyszenia wybierano spośród trzech propozycji: „I mogę więcej”, „Bądźmy dobrymi sąsiadami” i „Bądźmy Razem”. Obecnie siedzibą stowarzyszenia jest Węgrów. Obszar Lokalnej Grupy Działania tworzy dziesięć sąsiadujących ze sobą gmin powiatu węgrowskiego: gm. **Łochów, Stoczek, Korytnica, Liw, Miedzna, Wierzbno, Grębków, Sadowne, Miasto Węgrów** oraz jedna gmina z powiatu sokołowskiego: **Bielany**. Obszar LGD to 133 083 ha i **270 miejscowości**. Łączna liczba ludności zamieszkującej obszar LSR wynosi ponad **71 tys. osób**.

Lata 2008-2015 to czas, kiedy Stowarzyszenie efektywnie dążyło do aktywizacji i rozwoju obszaru LSR. Pozyskano 3 416 432, 00 zł dofinansowania. Środki finansowe otrzymane z Unii Europejskiej w ramach Osi 4 Leader Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich pozwoliły na zrealizowanie **74 projektów** przez organizacje pozarządowe, przedsiębiorców, rolników, jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury i osoby poszukujące zatrudnienia. Dodatkowo LGD „Bądźmy Razem” zrealizowało dwa **krajowe projekty współpracy: „Program Aktywności Turystycznej i Rozwoju Obszaru Liwca PATROL”** i **„Program Europejskich Szlaków Turystycznych i Grup Edukacyjnych PRESTIGE”** o ogólnej wartości 88 356, 00 zł oraz **projekt własny „Szlak przyrodniczo - ekologiczny „Doliną Liwca”**, zrealizowany ze środków UE i JST Powiatu Węgrowskiego. Projekty wspierały rozwój przedsiębiorczości, aktywność zawodową mieszkańców obszaru, promowały dziedzictwo historyczne i kulturowe, edukację turystyczną, kulturalną.

W ramach strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność objętego PROW 2014-2020. Wsparcie na wdrażanie operacji z poddziałania 19.2 LGD „Bądźmy Razem” do 2018 roku przeprowadzono **12 naborów**, wpłynęło **151 wniosków** na łączną kwotę 13 590 563, 78 zł. W pierwszym kamieniu milowym obejmującym działalność LGD w latach 2014 – 2018 ze środków naszego Stowarzyszenia utworzonych zostało **13 nowych przedsiębiorstw**, a rozwiniętych 9, powstało **19 miejsc pracy**. Średni poziom realizacji wszystkich wskaźników produktu zaplanowanych na ten okres wynosi **93%**, co czyni Lokalną Strategię Rozwoju LGD „Bądźmy Razem” jedną z najbardziej zaawansowanych na Mazowszu. Z budżetu na ten cel w wys. 9 mln zł wykorzystany zostało ponad 7 mln 910 tys. zł.

LGD „Bądźmy Razem” realizuje obecnie 3 projekty współpracy. Jeden z nich to projekt międzynarodowy z Litwą i partnerem krajowym LGD „Tygiel Doliny Bugu” pn. „**Młodzi Lokalni Liderzy**”. Dotyczy on aktywizacji młodzieży. **Projekt krajowy** realizowany wspólnie z LGD „Równiny Wołomińskiej” i LGD „Tygiel Doliny Bugu” pt. „**Rzeki atrakcyjne turystycznie**” nakierowany jest na rozwój turystyki wzdłuż rzek Bug i Liwiec. Natomiast projekt „**Zachowanie dziedzictwa lokalnego poprzez promocję potraw regionalnych i rękodzieła artystycznego**” realizowany będzie w partnerstwie z LGD „Równiny Wołomińskiej”. Ogólna kwota tych projektów wynosi 180 tys. zł, jednak decyzją Walnego Zebrania Członków kwota ta została powiększona do 270 tys., dzięki czemu będzie można zrealizować kolejne potrzebne projekty tego typu. LGD „Bądźmy Razem” realizuje też zadania publiczne ze środków **Samorządu Województwa Mazowieckiego**, m.in. „**Jesteśmy Razem! Gra planszowa promująca LGD „Bądźmy Razem” (2018)**”, „**Bioróżnorodność nad Liwcem**” oraz „**Promowanie Dziedzictwa Kulinarnego pogranicza mazowieckopodlaskiego na obszarze LGD „Bądźmy Razem” (2019)**”. Z kolei ze środków **Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** realizowany jest projekt „**Tezaurus nadliwiecki**” poświęcony społecznej ochronie zabytków. Stowarzyszenie systematycznie organizuje i współorganizuje z samorządami i organizacjami pozarządowymi wydarzenia animacyjne, sprawuje też patronat medialny nad imprezami społeczno-kulturalnymi, patriotycznymi, turystycznymi, kulinarnymi, sportowymi, dożynkami, jubileuszami. Przykładem są: **Festyny Rodzin Zastępczych Powiatu Węgrowskiego**, „**Uczty pierogowe**”, **festyny rodzinne i szkolne**, **festiwale**, **Kongresy Turystyczne Powiatu Węgrowskiego**, **Piknik Kół Gospodyń Wiejskich**. Od roku 2018 przy okazji takich wydarzeń przyznajemy też „**Laur Kulinaryny LGD „Bądźmy Razem” za wysokiej jakości lokalny produkt kulinarny**”. Od marca 2016 do stycznia 2019 r. Stowarzyszenie było wydawcą lokalnego miesięcznika „**Węgrowskie Bądźmy Razem**”, którego ukazało się 35 numerów. Stowarzyszenia posiada własną stronę internetową oraz strony facebookowe WBR24.pl (gazety) i stowarzyszenia, które cieszą się dużą popularnością. Dbając o stały rozwój i promocję obszaru Stowarzyszenie jest obecne na regionalnych i ogólnopolskich targach, krajowych i międzynarodowych konferencjach i szkoleniach, samo również jest organizatorem szkoleń, konsultacji i bezpłatnego doradztwa. Na swym koncie Stowarzyszenie ma też kilka wyróżnień. W konkursie na produkt turystyczny Powiatu Węgrowskiego w 2017 r. zdobyło I miejsce w kategorii atrakcja turystyczna np. szlak, zabytek, pomnik, park, punkt widokowy za Szlak Przyrodniczo – Ekologiczny „**Doliną Liwca**”. W roku 2018 LGD „Bądźmy Razem” otrzymało Medal Pamiątkowy „**Pro Mazovia**”, przyznany przez Marszałka Województwa Mazowieckiego za wybitne zasługi dla dobra i rozwoju Mazowsza oraz **Medal im. Heleny i Ignacego Jana Paderewskich** za zasługi dla Gminy Łochów. W roku 2019 Miasto Łochów z okazji swego 50-lecia uhonorowało Lokalną Grupę Działania „Bądźmy Razem” medalem „**Za wkład i zaangażowanie w rozwój miasta oraz zasługi na rzecz jego mieszkańców**”

Partner
Miejski i Gminny Ośrodek Kultury
w Łochowie

ISBN: 978-83-955597-2-3
EGZEMPLARZ BEZPŁATNY